ГРИГОРИ СМЫР

АҧСНЫ АҧСЫЛМАНРА ИАХЬАТӘИ АҦАГЫЛАЗААШЬЕИ УИ АҧЫХШЬЕИ

Ашәкуҭыжьырҭа «Алашара»
Аҟуа — 1967

2
С60

АҧХЬАЖӘА

Аихьӡара ҟаиматӡакуа аарҧшуа ауп аҧсҭазаара лаша рзаавтаз Октябртәи асоциалисттә революциҿа 50 пыҧсуҳыҧра ишаҧылоз Аҧсныҭәи аҧьажәлар.

Ҷыза-бзыки ирызхәом нанакузаалак гуакра згымхоз Аҧсны жанаҷ. Аҧсны цызаҷы урт асоветтә аамтазы асоциалистә ргылараҷ, жәлар рыхдыррақ аиҳтыхраҷ уҳәа рҟны наадырҧызи аҧырхаҵарата ускуеи ирымоу аиааира дуззакуеи ртәы.

Аҧсныҭәи аҧьажәлар рыпхара-иҵыратә ускуа рыла рҿа ҕуӡуаӡа ауп Октябртәи асоциалисттә революциҿа аминыҳәа ишазлеиуа. Ус иҟоу амшыҳоахь дшеирц, ауаҩы иҿеилаҳәаиҿеилаша даакугылоит, насгьы исытызеиҧь ҳәа иган длахьыҧшуеит. Уи итахыуп быбыҧк иҳурпәымкуа, цыцкьапәкьаӡа уахь дшеирц, ибжьы даҵәыҧхажшьо шыбзиакуа ҳәа иҿызцәа дгарылагылароц.

Аҧсныҭәи аҧьажәлар изырҧхашьо, ма изцәыҧхашьо гха дук рыманы иҟам. Аха уеизгьы, цкьа блаҵарыла ргакуа иларкыҧшыр, ирымбарц залшом быбыҧкуак. Урт даарак ираҵәам, аха уеизгьы иҟоуп абуржуазиатә гуам-сам. нахьагьы иуҧылоит аднахаҵаратә цәыпхакуа ирышьтоу иҟам-наҧым амцхаҵаратә хуҵракуа рҟынтә эхы накуиҵым уҳәа ауаа.

Аҧсуаа «Адинхаҵара аҿы наҩызоуп» рҳәоит. Избан акузар, адинхаҵара, форма «халалс» намазаалактьы, иҵырхагоуп. Уи, аҿы аҧырхагаи мхурҭа шыҟам еиҧш, амилат рыхдыррақ аиҳтыхра, рполитикатә дунеихуаҧшышьа иианаиы аҭышәынтоалара, реихономикатә-бзаларатә тагылазаашьа аиҳтәра уҳәа еиҵапархоит.Идыруп, миллионҩыла ауаа рымч-рышьа анеилдыркәалак шакуу ауаатәыҩса зеиҧш рымбаҵ аҧсҭазаара лаша — акоммунизм аиыргылахауа, насгьы уи аилаҵәара аус адинхаҵаратә цәыпхакуа акырӡа ишаҧырхагоу. Аха цьоукыцьоукы, акоммунисттә шьакугылашьа аҩбатәи афазахь аиҿсраан, адинхаҵаратә цәыпхакуа ҧырхага дук рзыкамҵәаа ргу иаанагоит. Урт иаанамкуаны ирыцхьаӡоит асоциалисттә шьакугылашьа аиааира ахьагаа, адин иамамшаа аҧшәаҳарта.

аҳәғьы дақамгыларгьы нара ахала иқуҳааушәа, КПСС Апрограммаҿы иарбоуп адинхатцара назлоу абуржуазиатә цәынхамынхақуа «асоциалистгә шьақугылашьа аиааира апагалак аиьтахьгьы ишьнхо».[1] насгьы урт реиуа шака ихачу акара шақуу иаҳа инхартәааны, егьытбааны асансиднах'уп ажолар рырҿнаратә актиэра, акоммунизм аматериалгә-техникатә база акатцарацы, аџьа акомкуниссгә формақуеи ауаа рыбжьара аиэыказашьа ҿыцқуеи рырҿнарацы. Нара убри аэын ауп «наииҩмырҟьаҳақуан анаукатә-атеисггә пропаганда аиҳаҧгара, ауаатәыҿса акоммуннист казшьала раазаразы ихадароу азцаарақуа инарывагыланы апартиа изаҧхьаҳо».[2]

Идырлатәуп адин аҳагылара имариоу, насгьы ишабалак аусурала зыкуҳаара апроцесс узырцак'уа, успы ишьҟам. Уи аҳагылара алцшәа ераэнакгьы уацы ибо ишьҟамлогьы еилыркаароуп аусура иаразнак згу акузырҿыҩуа. Уи аэы аҧсуа жәаҧҟан даара уаархудратәы иианаиы иахәоит «Адин ус Кака изырҧха иаҩызам» хәа. Адинхатцара иақуҧалатәуп гуақуҿыҧрак камцазакуа. В. И. Ленин ишиҳәауаз еиҧш, «уи акуҧашьа дырны».[3] Акуҧашьа дырны икуҧауа атеисгцәа, ишырҳәо еиҧш, арын ыҟоуп Аҧсны. Урт массала русура ауп (цака уи азгуахтоит) республикақуак рааста Аҧсныгәы АССР акны адинхатцаратә цәынхакуа рынарха иаҳа ахыркушара зыбзоуроу. Аха, изҳатаузеи, адин акуҧара модас иҧхьаҳаны, ҿсазыркломт зны-зыпла зынза акуҧашьа аэымдыруа ауаагьы. Уи наҳагьы ишәартоуп. Алҳәлар иианаиы ирҳәаусит «Амат узымшьуазар уапрамсын» хәа.

Адин уэаҿаҧымҿуазар, уаламцәажәазар, уи аҿаҧара уҳазумкэар иаҳа еиҧуп. Избан акузар, урт аднхатцацза наҳагьы идыргуаауеит. В. И. Ленин иазгуеитоп «иэакаразаалакгьы урт (адинхатцацза — Г. С.) рдинхатцаратә хдырра ахьымзҕ аргара»[4] ишьҟамло. Адинхатцацы идинхатцаратә гуаанагареи идинхатцаратә цәаныррен ихьымзҕиипьартә еиҧш рыцәхасра, хымҧада. Апартиа VIII-тәи анзара ду иадпакылаз КПСС Апрограмма.

[1] Асовет Еидгыла Акоммунист партиа Апрограмма. Акуа, 1962 ш. ад. 134.

[2] Иара уа. ад. 139—140.

[3] В. И. Ленин. ПСС, Т. 17, ад. 418.

[4] В. И. Ленин. ПСС. Т. 17, ад. 422.

акынгьы ипарбоу еиҧш, «наҳагьы идырҳуҩуоит идинхатцаратә фанатизмра»[1] наҳагьы ишәартоуп, уажәы ҳазтагылоу аамтазы, адинхатцаракуа зегьы амодернисттә тенденциатә казшьакуа апрымоу, ацәа ҿыц акунцара хыкукыла реаназырк'уа.

Ауаажәларра ачленцәа зегьы анаукатә-материалисттә дунеихуаҧшыпьала раазаразы ихуарда дуззаны икоуп иарбан динхатцараэаалакгьы хазы-хазы географиатә тыҧ-цыҧхьаҳа, милатцыҧхьаҳа ркны рынарха заказроу анлкаареи уи анарха аҿаҧера зылшаша амилат рҧыла казшьакуеи рматериалтә-базаратә, ркультуратә-доуҳатә уҳәа тагылазаашьакуеи наҳа ирыкушәауа анаукатә-атеисттә пропагандатә формакуа рыҧшаареи.

Абри убас шақуу апрактикатә усурақ иаабоит. Аха, рыцхарас икалаз, Аҧсны наҳа аҧыкәара зманы икоу аҧсылманра, акырсиантә динхатцаратә цәынхакуа ирҿырҧынны наҳҳәозар, наукала наҳьынзахутоу ицам, уи акуэаара апроцесс зырцакыша, Аҧсны наҳа атагылазаашьала наҳа хуартара злоу анаукатә-атеисттә пропаганда аформакуеи урт рметодикеи ракузаргьы, зынза ирылацәажәам.

Абарт азцаарақуа ҧхьаҟа игутутаҧхьтәым. Аха уажәазы сылала избази, исаҳази, акыр ыкуса ашәкуа ианыскоз етнографиатә материалкуаки цыргуас икалто, акәакуак рхыскҳәлауеит мацара ауп, урт аф-эцаара дукгьы. Сгу наанагоит урт акыр ирыхуо икалоит ҳәа Аҧсны анаукатә-атеисттә дыррақуа апропаганда рзыказцо.

Ҳәарада, раҧхьаэа ауацы иҿыззик'уазаалакгьы ркны акаҳабҕаларақуа иҧеиҧшуп. Ари ашәкуа, иара зыпкыу атемала наҳҳәозар, раҧхьаэа акупы итытцуеит. Уи сагьы анаукахь еихызго раҧхьаэатәи спьаҿоуп. Ус анакуха, сыпәкугьы сагьы, «ҳкахашт, ҳабҕалашт», аха аҧхьаҿцәа шәпхыраара шҳагымхауа зва агура хасцоит.

[1] КПСС в резолюциях и решениях Съездов, конференций и пленумов ЦК. Ч. 1., 1954, ад. 421.

ИАХЬА АҢСУАА РҚНЫ АҢСЫЛМАН ДИНХАҬАРАТӘ ҬАСҚУА РҬӘЫНХАҚУА РЫХЗЫРГАШЬА

АДИНХАҬАРА АҬӘЫРҬШЬАЗЫ

Марксисттә-ленинтә наука иҵкьа-шәкьа иҟунаҵеит абуржуазнатә етнографцәа, асоциологцәа, адин-маҵзуҩцәа уҳәа адин енагь аауаатәыҩса ирҧсабаратә цәаҩаны, «еиҿкааганы», ихуарҭа дуны иҟазшәа, ҧхьаҟагьы уи ус наӡаӡа инхошәа, ес-ииуа ирыцилошәа ирхәоз. Ҭаҵҕук змаӡам урҭ рҵара енҵаҟуаҟуаракуа ҿаҧҿуа, марксизм-ленинизм даҿа хҳәаарак наузамҭауа ишьакунарҕуҕуеит ауаатәыҩса аҿиара ианалага 900 нызкь шыкуса рышьтахь инаркны акыр шәышыкуса изаҟаразаалакгьы динхаҵаратә хуҵрак шрымамыз.[1]

Адинхаҵара наҵәырҵшьоу, насгьы уи уаажәларратә дунеихуаҧшышьатә системаны ашьакургылашьа уҳәа ирызкны анаукаҿы иҟаз аимак-аиҿак ашьҭахь иаҳагьы еилкка ишьакургылоуп мцхаҵаракуак назыцәхасыз шә-нызкь шыкуса раҧхьаҟа, зыҧсы ҭаз ауаа шракуз, насгьы уи иаҳа аҿрыҕуҕуара акыр ишадхалоз.[2]

Иазгуататәуп, адинхаҵара зыцәхамсыцызгьы 900 нызкь шыкуса рышьҭахь изыцәхасызгьы бзазарала даарак еиҩыргоз акгьы шыҟамыз. Урҭ инеиҧшны хаҳәмҿыхутә маругала, цәгьа-мыцәгьала акун рхы шныҟургоз, ишырҧшаауаз афатә-ажәтә, ашәҵатәы-аҟунҵатәы

[1] Основные вопросы научного атеизма. М., 1966, ад. 35.

[2] Иара уа.

уҳәа. Аҳа рыуаажәларратә бзазаратә ҭагылазаашьакуа, рыуаажәларратә практика уҳәа еиҧшымызт. Ажәытәҙатәи ауаа инеиҧшны амч ду змаз, зымаха-шьаха ҕуҕуаз уаан. Аха раҧхьаҙатәи ажәытәҙатәи ауаа иҧхаҙа иҟаз, ирыцынхоз рҽыза дзыхьшәашәахаз, уаха дымкуацо дыззыҟалаз (дзыҧсыз) рыздыруамызт. Ирыздыруамызт, иҧырымшәацызт азхуцшьагьы.

Аха хуҷ-хучла, акыр шә-нызкь шыкусакуа рышьҭахь, ҧыт-чытҟуак еилыркаауа иалагеит. Еилыркааит адыдмацәыс ауаҽы исыр дшашьуаз, афыртын бааҧси амшцәгьеи раан амшыни аҙкуеи шхыҭцуаз, ахьҭеи аҧхарреи еснагь ишыҟамыз. Ажәакала, ауаа ироуит дара ртагылазаашьаҭәҟьа иахылҿиааз, насгьы уи иакунагахоз абстрактлатәи ахуцра, иҟалеит ирбахьоу-ираҳахьоу рыла ирымбацгьы гуаныла азхуцра, рхаҿы аагара рылшо. Урҭ зегь рыхныҟугара иаҧырхагаз, раҧхьаҙа иаҳа изыршәаз рҿаҧхьа ршьамхы ларсны дара рыбзазашьеи реизыҟазаашьеи зхьыҧшыз аҧсабаратә цәырҭракуа: адыд-мацәыс, ахьҭа, ашоура, афырҭын уҳәа абстракттә фантастикатә хуцрала ирызхуцит, ирырҭеит амамыршәагатә сахьакуа, нас урҭ аиаша иацәыхараҙаз рфантастикатә матәаркуа — амамыршәагакуа — аконкреттәбзазаратә маҭәаркуа рахь инаргоит.

Абас, инаукатәу, зыцҙа инашоу агуҭакы змоу адунеихуаҧшышьа, аҧсабареи ауаажәларреи рырҿиара азакуанкуа реилкааразы амҽа иаша рзылзх'уа аҭара дуҙҙа марксизм-ленинизм аҧашәҳаҽцәа Карл Маркси, Фридрих Енгельси, В. И. Ленини инашаҭәҟьаны ишырхәоз еиҧш, аҧсабаратә цәырҭракуа зыхҟьоз рзеилымкаара, рыбзазаратә тагылазаашьа, рыуаажәларратә еизыҟазаашьа уҳәа ирхҟьаны, аҙәы ициуа ҳәа акумкуаны, иҭоурыхтә цәырҭраны ицәырҭит анцәахуратә мцхаҭаракуа. Фридрих Енгельс иҽымҭа «Анти-Диуринг» аҟны инашаҭәҟьаны ишихәаз еиҧш, аҧсабаратә цәырҭракуа зыхҟьоз шырзеилымкаауаз еиҧш, ишнеи-шнеиуаз ахра зуа иалагаз ауаажәларратә гуҧкуа рцәырҭра зыхҟьазгьы рзеилкаауамызт алыг уаа.[1]

Урҭ шәарыцара иныҭыҭ-цыҧхьаҙа, рҧыхьашәа аиҧшымхара (аиҟарамра) зыбзоураз шырзеилымкаауаз еиҧшҭәҟьа, ирзеилкаауамызт ҵьоукы афатә-ажәтә, амыруга уҳәа иаҳа ирацәаны ирызтаз. Иара убасалагьы, алыгцәа рзы адыд-мацәыс амчгьы зху руаз алыг икуиҭу имчгьы еиҟараны ма инеиҳангьы ирбо иҟалеит.

Аҧсҭазааратә ҭыргуа иашак зҭагылам, силататоу дунеихуаҧшышьатә форманы, дунеихуаҧшышьа еижьаганы ицәырҭыз адинхаҭара аформакуа еснагь еиҧшымызт, иҿион ауаажәларратә тоурых аҿиара инавагыланы. Раҧхьаҙа формас иамаз доусы ирзеилымкаауаз, иаҳа рыбзазара зыдҳәалаз, иаҳа изыцәшәоз, иззымчыдаз амчкуа рҿаҧхьа аҙыҙареи аҳәара аҟаҭареи ракун. Урҭ «еиҳа зымчу» ҳәа ирҧхьаҙоз аҧсабаратә маҭәаркуеи аҧсабаратә цәырҭракуеи рыркьиаразы аҧхасҭакуагьы ҟарҭалон: рыхшара, ранылҧара, рабиҧара, ргуҧ уҳәа иреиҧьыу ҿаҭахус дыршьуан, иреигҙомызт иреиҧьыу рыраху-рышәаху... (Абри азҭаара уаҽы иҵьеишьартә ирҳәоит аҧсуа лакукуа). Аха урҭ аҙәгьы ибзоурамызт, аҙәгьы ихы иаирхуомызт, ашәахтәкуа рыцмызт. Ашьҭахь ахра-тәра ианалага, амыругатә маҭәахукуа зымпыҭазхалаз аклассҟуа анцәырҭ ауп адинхаҭаракуа иаирыцырҭа дара рахра-тәра арҕуҕуаразы, ахьчаразы ирҭахыз ахунагаракуеи, ахушәҿыхҧсакуеи, ашәҟу аартҧсакуеи, алашара ахукуеи реиҧш иҟоу аформакуеи «Анцәа дхаҭа, уаҳ уизыҙырҽла» еиҧш иҟоу аҧҟаракуеи. Иара убри инаркны ауп аҧсуаа Мазеича-иҧацәа ҳәа изышьҭоу адинмаҭзуҽцәагьы анцәырҭ.

Аексплуататор дашьҭоуп, итәцәа адинхаҭарала ирҽашьаны, иаҳа дызларылаҭхаҵьша, аха иара ихата дышҧазыҟоу уи адинхаҭара? Абас еиҧш иҟоу азҭаара ҟаиҭарц илшоит аҧхьаҽ. Уи аҽыза азҭаара анаукаҿы икудыргылахьеит, еимарк-еиҿаркхьеит, аҭакгьы ҟарҭахьеит, асоветтә ҭарауаа, губжьажьарада урыкушаҳаҭхартә еиҧш.

Адинхаҭара злаҿу дреиуоуп тәым ҵьала қьаф зуа аексплуататоргьы. Афилософ И. Левада инашаҭәҟьаны иазгуеитоит адинхаҭара агуаҟ изы мацара шакум изыҟоу. Иахьа уаҽы ибауеит алыг икуитратә шьакугыла-

[1] К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч. Т. 20. ад. 233

шьаан еиԥштәкьа абуржуазиаа иаха адинхаҵара шрылаеу анролетариҵәа рааста.[1]

Арыԥха имамзаара, изыкдырра, изеилымкаара, дызыԥшым амчқуа рҽаԥхьа имҩыдара ухәа ддыршәоит. Амуҵа-експлуататор арыԥха иенхагьы дшәоит. Уи, ишырхәо еиԥш, қьаф зленуа, ԥьабаада, тәым ԥьала дызлаҵхаԥьра ахашәала дуззаа изаазгә иԥба заакурылар хәа дшәоит. Аха иара ашәарақуагьы егьакыуп, егьы®боуп. Урт зегьы адинхаҵаратә хуԥра, ахенжьагатә хуԥра еилашьыхаа изааргом. Адинхаҵаратә хуԥра ауа®ы изааргоит узыҵәшәашеи узыршәон. Ҳәарада, зызбаху ҳамоу амалуа®гьы дрыцошәоит аҧсабаратә нәырҵракуа, итәҵәа ухәа. Уи баша дшәо акумкуаны, ишырхәо еиԥш, урт иҩу иамыхуо иԥыргаларгьы, иҧстазаара дырхыц-хыцыргьы, иԥба заадырқурылаҵәкьаргьы калоит.

Абри аԥыхутәантәи аҵагылазаашьа амалуа®гьы ихуԥра еиларымхуарц, ихуԥра м®ахырмҟьарц залшом.

Абартқуа инарызаргыланы, заарыхратә маругала ажәлар реиҳараза бзазаралеи доуҳалеи изхуаҩуа амалуаа Хуаԥьа Шьардын ихьыз апрыхьлогьы ьқоуп.

...Хуаԥьа Шьардын зны гуԥык ауаа ижьарц иакуикит. Урт дарыхьзак, — шәеиха, агаҿи асаҩаныь хуԥаҧсада ишаны ауаа ирыртоит, — ҳәа реиҳәеит. Уи заҳаз зегьы уахь еиханы идәыкулеит. Азыказы Шьардын дгыланы урт дырхыччоп, аха ԥыҭк анцы, — иара иршаҵәкьоны схуы сзымтозар, — иҳәан, иаргьы дрышьталеит.

Ари лакууп, аха афранциз ҵарауа®ы-амаркеист Шарль Еишлеи (1901—1944 шш.) икашаҵәкьаны ишихәоз еиԥш, адинхаҵара атоурых ханалаҧажәо, афольклортә материал акушьара калом, уи ахьнашоу раҵәоуп.[2]

Аҧсуаа баша ирҳәом «анцәа дызтамԥшуа қуара ьқам» хәа. Егьиашаны, адинхаҵара агуак, арыԥха иеиԥш амалуа®ы дар®ышьыргьы калоит.

Изакузеи ас уа® деилызымх'уа адин? «Адин ажәлар ирыр®ышьыгоуп»[3] — абас иҳәеит раԥхьа Карл Маркс.

[1] А. Левада. Социальная природа религии. М., 1966, ад. 66.
[2] Шарль Эпплен. Происхождение религии. М., 1954, ад. 29.
[3] К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч. Т. I, ад. 415.

Адин шыр®ышьыгоу, иаԥарак алаҙам дунҽихуаҧшыԥьатә ф®рманы, ихенжьагоу дунеихуаҧшыԥьаны ишыкоу, наҵгьы уи ала амдырԥа ры®аԥьара иаҳа изтахыу зуҵәоуи уҳәа еилкка иудырбоит аҿырԥштәкуа раҵәазаны. Абар ҿырԥштәкуак.

Адинхаҵа®ԥәа ус рҳәоит: «Амра аты® акра зыбзоуроу анцәа иауп, уи илабашьа амра инаԥыреиклоит ҳҳы хирдырԥш» ҳәа. Ипдыру еиԥш, амра аты® акра ԥсабаратә цырҵроуп, изыхҟьо адгыыли амзеи рныкуараан дара-дара рхиба®аракуа роуп. Уи ус шакуу зҳәаз анцәа ҳәа уа® диыкам здыруа, ацара ду змоу ауаа роуп. Урт астрономцәа роуп акыр шыбжьоугьы ауаа праҳәо абри аамҭазы амра аты® иак'уент ҳәа. Нас иара дхазымҵо ацара уаа аҿҳәара рахәаны аума уи илабашьа амра ишаԥыраик'уа? Ус азә дыказар, наҳагьы цасҳәа урт ирҳәо аамҭазы ус каиҵомызт.

Аҧсылмаҵәа «адгыыл ҟьакьоуп, ацә атә!®а икугылоуп, ацә аҧсыҙ ахы икугылоуп, аҧсыҙ аҙы итоуп» рҳәоит. Изакаразаалакгьы шәахатцарак злам акоммунистцәа — акосмонавтцәа аҧьараҳәа адгыыл кумпыл амратә мхыдыз иадхалаиы иамоу иакушеит. Телевизорлагьы урт анакушоз ахуаҧшы®ԥәа идырбан. Нас иҳәатәузеи шьта?

Адин амц еиԥакуакуаракуа акакала аарԥыра наҿуп анаука, аиҳаракгьы асоветтә наука. Аха арахь, анаука иашаҵәкьеи асоветтә наукеи ирҳәаз рахьтә абри нашам ҳәа уа®ы излахеиҵашала иҵыргуаны аҙәгьы акагьы изхәом.

Икам-иаԥыми амцхаҵаратә цымҳәҳәаракуеи рыла дыррала имачу ауаа ры®аԥьара иашьтоуп адинмаҵзу®ԥәа. Абар, саԥхьа икууп цаха сикуаҵәак итазы ик!аз блокнот ®рыц хучык араб быжьәала «Абри дыҧсылмаиуп, аллаҳ улыхуа» ҳәа зну. Уи зыхуда ихшьыз Анхуа ақытан инхо Ш. иахтнылҵеит жәа-маатк аҧара. акыргьы дыҧпын аҟаза изеикумыршәаз ашьаԥыҵәара ахьаа хнаеуа цышьа. Шакаы абас ахуаԥаҵәеи апаҵәеи ирҳәо-ируа акыр наҵсоу цышьа ирымырхухауази «ахушәкуеи, агунаҳа р®агакуеи?» Дызбахьада папык, хуаԥьак, ҟудырԥа®ык ухәа рыепаҵцаланы уск руа, ԥхзык рылырх'уа? Ижәбом, избанзар, аус руам, рымц-

ҟуа рыла аҭакуажәцәеи, арыцҳацәеи, здырра маҷуи уҳәа жьаны ицәдырҳәуеит. Урҭ ирцәырго аҧарала аҩнеихачаҧаҟуа дыргылоит, рхатә машьынакуа аархуоит, ҧхӡы рацәак рылымхӡакуа кьаф руеит.

Аҧсылман динхаҭарагьы ҭоурыхтә цәырҭроуп. Уи динхаҭара ҽыцны ишьаҟугылеит а-7-тәи ашәышыҟуса алагамҭазы Аравиатәи адгьылбжьахаҟны инхоз арабцәа иҩарылҳәхәоз Куреишытаа рабиҧара еиуаз Маҳамад (Мухаммед) иаҧшьгарала.

Аӡәы имацара иарбан ҭоурыхтә цәырҭразаалакгьы изырҽиом. Маҳамад имацара акгьы илшомызт. Уи мединаан амҳаҧьыраан хучгьы-дугьы ицирхырааргьы иашьцәеи иашьцәа рыкалаҟь Мекка иаланхоз ауаан дзыриааиуамызт, аха уи ицхрааит Аравиатәи адгьылбжьаха иҟунхоз ажәларҟуа рполитикатәи, рекономикатәи, рсоциалтә-бзазаратәи убри аамҭазы иҟалаз аҭоурыхтә еиҭакра дуҟуа. Фридрих Енгельс ишиҳәоз еиҧш, «аҭоурыхтә еиҭакраҟуа адунеитә динкуа имҩаҧыргон.»[1] Убри аҩыза иҭагылан арабцәа. Раҧхьаӡатәи апатриархтә еизыҟазаашьакуа ириааины, Аравиатәылан аҽиара иалагеит афеодалтә уааҗәларратә шьаҟугылашьатә еизыҟазаашьаҟуа. Урҭ аизыҟазаашьаҟуа ирылаҭхаҧьуаз амалуаа Маҳамад идин ҽыц азныказы ирзеилымкааит. Урҭ уи еилыркаанӡа акун нанаҽагылаҩцәаз, ашьҭахь, арабцәа ршәаны, ижьаны иакыу динхаҭарак ала афеодалтә ҳәынтҟарраҽ реидкыларазы, рдунеижәларбжьаратәи ҭагылазаашьазы акыр ишаҧсаз ангуарҭа, гуахуала ирыдыркылеит Маҳамад иаҧшьигаз адинеизак ҽыц — аҧсылманра. Избанзар, уи анхаҭәа рҩашьаны рыркьаранҷьразы еиҧьыз бҧьарны иҟаҭан, уи аҧҟарраҟуа ахра зуаз акласскуа иаҳа ртахраҟуа ахьчартә, иаҳа ирыҟушәартә еиҧш иҟаҭан. «Амал змоу шәиҭамшьыцын... уи аллаҳ иитаз амал ахьаангаз шәазымҭаан... Шәиххуцла аллаҳ, шәиххуцла уи знапаҽы шәҟаиҭаз — шәара шәыҩныҭҟа аҳра зуа...» Арҭ аҭәаҳәаҟуа «Аҟурҟан» а-4-тәи ахы 62-тәи ажәеинраала аҟнытә иаагоуп. Ус аҳра-тәра, малла аиҟарамра зыхьчо,

[1] К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч. Т. 21, ад. 294.

аҳәса зинк рымаӡамкуа ирыхцәажәо уҳәа шаҟа цәаҳәа уаҩы итахыу ануп уи «Аҟурҟан».

— Маана дук зҭам, аргама ауаҩы дзырҩашьо абасеиҧш иҟоу аҧсылман динхаҭаратә ҧҟарраҟуа шҧарзеилымкаауаз ажәлар, иахьагьы ишҧарзеилымкааҭ? — рҳәеит гуҧҩык астудентцәа урысшәала 1963 ш. Москва иҭыҭыз, аҧсылман динхаҭара аҧҟарраҟуа зегьы зну «Аҟурҟан» захьӡу ашәҟу санырзаҧхьа.

Урҭ ганкахьала ииашоуп. Избанзар, «амц ашьапкуа кьаҽуп» шырҳәо еиҧш, ажәа нашак, ажәа хырхагак зынӡам 114 хны иҟоу «Аҟурҟан» аилкаара дарак иуадаҩӡоу акы акуны иҟаӡам. Иара убас уадаҩрак аланы хәа иҟаӡам аҧсылман динхаҭарагьы, егьырҭ адинхаҭараҟуа зегьы реиҧш, ирҩшьыганы ишыҟоу аилкаарагьы. Аха уи мыцла ишеибыҭоу ажәлар еилыркаанӡа, иашьцылеит, рсоциалтә-економикатә, рполитикатә мчымхаратә ҭагылазаашьа иалнаго цьшьа бзиа ирбеит, рхуцра иаларҳәҳәеит, пас итрадициатә шьцылараха абиҧарала еимдо рҽаархеит...

Иарбан динхаҭаразаалакгьы абиҧарала абасеиҧш аимадараҟуа алзыршо, иацхраауа, ахуҭаҟуа амоуп. Г. В. Плеханов адинхаҭара ҽкны иҟазҭо ахуҭаҟуа ракуны иҧхьаӡоп: 1). Амифологиатә, мамзаргьы амцхаҭаратә гуаанагара; 2). аемоциатә, мамзаргьы амцхаҭаратә цәанырра; 3). акульттә, мамзаргьы амцхаҭаратә ҭаскуеи урҭ рымҩаҧгаракуеи.[1]

Абарҭ ах-елементк жьи наҧхыци реиҧш инузеиҟумго еицыланы, ихаҧаны дыркыуп адин хазҭо ауаҩы иҧсы ахьынӡатоу. Иара убарҭ роуп, аҧсуа жәаҧҟак ишаҳәо еиҧш, ауаҩы «ила иабо игу иазеилымкаауа» дҟазҭо. Иазгуаҭатәуп, урҭ аелементкуа хаз-хазы реиҟуҭхара, реицрыгара шзалымшо.

Аҧсылман динхаҭарагьы, егьырҭ адинеизаккуа — анудеизми ақьырсианреи реиҧш, Тыркутәылан, Сириа, Иордаиа, Ирак, Аравиатәи адгьылбжьаха аҳәынтҟарраҟуа, ОАР, Судан, Сомали, Иран, Афҧанистан, Пакистан, Марокко, Алжир, Тунис, Ливиа, Индонезиа, Ли-

[1] Г. В. Плеханов. Избранные философские произведения в пяти томах. Госполитиздат, М., 1957, ад. 330.

ван (рыбжафык), Индиа, Китан, Ефиопиа, Албаниа, Иугославиа, Болгариа, СССР республикақуакы уҳәа рҟны инхауа ажәлар аҳәыраҩы зламныцанахалаз иреиуоуп уи ацаскуеи аиҟарракуеи. Аҧсылман динхаҵаратә цаскуа иаарылукаартә иҟоуп (ауаа ржьаразы рынарха заҟароу ала наххәозар): «аурычра», «аурычра аҵцра», «аламазкра», «аҳаҧьра», «акурбан-баирам», «асунатра», «цьанаазыла аҧсы артынчра» уҳәа. Урҭ зегьы аллах ҳәа изышьҭоу цәаки уи иҧаимбар Маҳамади рхаҵара, ф-ҧсташаарак — аарцәтәии нырцәтәии — аэакьиатгә шәахтә цәара, Мекка ахьӡ-аҧша, ачгара уҳәа рыкугуҩра ауп изыдҳәалоу. Аҧсылмантә динхаларатә ҧҟарракуеи урт шьакуэырҩуэуо акультуреи неидкылапы хыкукыс ирымоу ауаа маллеи зинлеи реиҟарамра ахьчара ауп. Аҧсылман культкуа роуп иахьагьы аҧсылман динхаҵара рҩныгак ахасабала наха хушәыс, даҵс, ҧашәс намоу.

Аҧсны урт аҧсылман динхаҵаратә цаскуа рцәыхакуа аҧсуаа цьоукы-цьоукы рыхдырраҩы, рыбзазараҩы ирзынхаз рымаҵара рылагьы уафы ибартә иҟоуп иарбан динхаҵаразаалакгьы, иасгьы уи ацаскуа изаҟара куарҷахазаалакгьы шаҟа нашьклахәуа ауаатәыҩса рыҧхьаҵара, шаҟа иаркьасо ауафы хшыҩла, дырралa изхара, шаҟа иарцагууа ажәлар рырҿиаратә активра, иахьатәи аамҭазы чыдала шаҟа ецҭанакьо акоммунисттә уаажәларратә шьакугыланьа актәи афаза аҟнытәи афбатәи афазахь анасра ауе ухәа. Абри абас шакуу еилкаа иудырбауеит аҧсуаа ҧытфык иахьаиҳагьы ирзынхаиы иҟоу аҧсылман динхаҵаратә цас баапскуа рцәынхакуа.

Ишдыру еиҧш, ажәа «аҧсылманра», аҧсуа динхацафцәа изларҳәо, иасгьы излеилыркаауа ала, иаанагго ҧсыла амадара ауп. Урҭ ҧсы зхоу зегьы рыҧсы аллах имаданы, иахьитахыу иго (нарцәыка), иааиго (аарцәыка) ауп ишеилыркаауа. Убри рыҧсы змадоу — «ҳазшаз», «аҧьал хаҵаз» иргубзыҧра, чеиҷыкала ихыхра ауп хыхь формас ирымоу цаҟа хзыхцәажәо, урҭ имфаҧырго акультқуа.

АУРЫЧРА

Аҧсылман динхаҵараҿы ихадароу, аҧкарреи (адогмат) аҵаси акуны, «цаҟа иихо анапхгара анроуз»[1] ҳәа иҧхьаӡоу, иасгьы зцакыи зыхехакыи рыла акырзагьы зцазкуа аҵас баапскуа иреиуоуп аурычра, «ураза» ҳәа арабцәа иазырхәо. Уи 30 мшы ихфаҧысуа аҧсылманцәа рычгара ауп, цакыла акыргьы акыирсианцәа ирымоу ачгара (пост) еиҧшуп, аха формала урт зынзагьы еиҧшзам. Аурычра иҵоу, акыирсианцәа рчгара еиҧш акумкуан, еынла рҿахьы актгы наргом, уахынла ирфоит, иржәуеит афи ауаткеи рыда ргу иатахыу. Иаҧсыуаам аҧсылманцәа икарцалак иакуитуп, иргуаҧхаргьы аҧхәыс илзаангуахоит, ашьтәа рцьыр ҟалоит. Аха ус икам аурычра аҧсуаа рзы. Иурычуа аҧсуаа 30-мшы (цьоукы-цьоукы 33-мшы), даҽакала наххәозар, аурычра мза, «ураза мза» ҳәа изышьтоу, аанцәааиза амалахазгьы, уахынлагьы еынлагьы рҿахьы афы, ауатка уҳәа арыжәтә захьӡу наргом. Уимоу, арыжәтә афыфра, арыжәтә зжәуа иацәца артәра, афситакра, арыжәтә этоу афыматәа акыспа уҳәа ҟалом, ихакым ҳәа иҧхьаӡоуп. Афыматәа иакьымсыр ада ҧсыхуа змам: акрыфара-чаракуа, аспҧрт зауадкуа рҟны аус зуа аурычра мзаан икарцалакгьы (уалафахудагьы) аҧсшьара иҵоит. Иурычуа аихацәа ракуаргьы арыжәтә иадхәалоу аускуа зегьы рынагзара аурычра иҵам реиҷбацәа (ма асасцәа) ирыдырҵоит.

Абри афыза афакт сылала избеит ианвар мза 26 1965 шыкусазы Дәрыҧшь акытан. Ссасны сызтаа а-Таииакуа ишырхәо еиҧш, ҳәажьымзар акы иазгьымыз аишәа дырхиеит. Аҧшәма ҧхәыс, 70 шыкуса дреиҵамкуа ишылхыцуазгьы, дысхагьежьуа, сааукухшоуп, хәа дысхагылан. Баша цаафала акумкуан (ус иҟоу ллактала дыудыруеит), гукалацәкьа исфар-изжәыр лтахын, аха арыжәтә зтаны икугылаз аграфика цакьысуамызт, иказ анеилыскаа, сара схала ацәца сыртәит. Аурычра иҵоу аҧсуаа арыжәтә ишакьымсуа сыуа-стахыра рҟны акырынтә избахьеит.

---

[1] Коран, Глава 2, стих 21.

Аҧсылман динхаҭара аҭоурых иазкны ҧшь-томк тзыжьыз аҧсылмандырҩы А. Миуллер иҩуан «ажәытә арабцәа ҕуҕуала рҽартон арыжәтә... Адисциплиназы иахуҭан уи наунагӡа аҭыхутәа аҧҭәара»[1] ҳәа. Арыжәтә «ауаа реизыказаашьаҽы аиҕареи аибацәымҕреи дырҽио, аллах дырханарштуа, аламазкра рханаршҭуа»[2], насгьы «ауаа рзы хуартарак рылаӡамкуа, ахуарҭара иалоу аиха агунаҳа еиханы»[3] иаҧхьаӡоит «Аҟурҟан».

Иазгуаҭатәуп, «Аҟурҟан» арҭ ацәаҳәаҟуа аҧсуаа рҟны даарак ҭакы рымамызт, насгьы хымҧада урҭ амч рмоур ҟамло ҳәа иҟамызт. Избан акузар, акырӡа зхыҭуа аҭахмадацәеи даеа материалкуаки изларҳәо ала, аҧсуаа ажәытәӡани абжьаратәи ашәышыкусакуеи раан арыжәтә рҽадырцаломызт, инашоуп, урт аурымцәа реиҧш арыжәтә аӡы алатәаны иржәуамызт. Аҧсуаа рҩыжәга матәаркуа (акалам ҵьамкуа) рылагьы уаҩы ибоит абакалкуеи аҧаҭхьҟуеи рыла аҩыжәра ааигуанӡа ҟазшьас ишрымамыз, ауатка хушәеиҭаҭагас ишрымаз, рыжәтәыс уи шырымҧхьаӡоз уҳәа.

Иара убри аҟнытә, аҧсуаа, аҧсылман динхаҭара апрыдыркылагьы, имцхуцәамкуаны иржәуаз арыжәтә ажәра иаҟумҭӡеит. Урҭ арыжәтә «еилагаӡаны, аллаҳ дырханарштуа» ирымҧхьаӡеит. Уимоу, аныҳәараҟуа зегьы арыжәтә (аҩы) рыдыргалон, аллах ихьӡ ҳәаны иршьыз зегьы ржьы рфон. Урҭ ахәажьы рфон, аҳәакуагьы анҭаны ирыман.

Сара сгуаанагарала, аҧсуаа аурычра мзаан аҩыжәреи «ҧсминлаахи» ҳәа, ишьу ахәажьы фареи ирҟуаҭит Ҭырҟутәылеи Урыстәылеи Аҧсны ахра анеимарк'уаз аамҭазы, 19-тәи ашәышыкуса актәи абжаразы.

Иурычуа аҧсуаа хаҭеи ҧхәыси иахьынӡоурычуа, рцәа еидырҭар ҟалом, изылшартә (ихамҩала) иҟоу уадак аҟны еицышьҭалом. Аҧхәысаагара аӡбаху усгьы иоурычуа ирызҳәом. Избанзар, аҧсылман динхаҭаҩы дмоурычыр ззыҟамло ҳәа иҧхьаӡоу азы иҟоу аҧсуа легенда ус аҳәоит: «Ауаҩы (идырны ма изымдыруаны, машәырла, ма уаҳа ҧсыхуа имамкуаны, ибаны ма имбаӡакуаны шышкамсык иадамзаргьы ирҟьацызар) зҧсы тоу ашьа алихзар, ишьызар, ихуарызар, ахушә иаиргазар, дкузар, уалк иҟузар, ҽыц еиднагалаз хаҭеи ҧхәыси «ан лҳак мшәакуан» хымш рҟынӡа рцәа еидырҭазар; аазаҩ ихуҧҳа игу даиргазар; аҧҳәыс зыхьӡ лшьоз аиҳабацәа (курала) рыхьӡ ламхаҳәазар, зыҟны дымцәажәоз лыбжьы раҳазар!.. ихара-ихарам аҵыхаҽ дкузар, убри агунаха арҩаразы, арҟуразы, хымҧада, доурычроуп».

Аҧснытәи аҧсуа ҟыҭаҟуа: Аҷандара, Абҕархыку, Аацы, Анхуа, Куланырхуа, Дәрыҧшь (Гудауҭа араион), Бзыҧ, Лӡаа (Гагра араион), Ешыра (Аҟуа араион), Баҕмаран (Гулрыҧшь араион), Ҷлоу, Ҵьгьарда, Мыку, Ҭхьына, (Очамчыра араион); акалаҟьҟуа: Гагра, Гудауҭа, Аҟуа, уҳәа рҟны инхо рахьтә иубоит иоурычуа ркатегориаҟуа хҧа.

Раҧхьа инаургылартә иҟоуп «аҧсылман цкьаҟуа». Урҭ иреиуоуп ахуаҵьацәа, ҭара змаӡам аҭахмадацәеи аҭакуажәцәеи, аамтала Ҭыркутәыла ҭарашәа акы заухьаз, иахьагьы адгьыл ҟьаҟьоушәа, цәеикуаҭәа дук атәыҩа иакыушәа, ацә ҧсыӡ ҧаҟьа дуӡӡак ахы икугылоушәа зҳәо, уи алаку агура хаҭаны «адунеи зегь зыкугылоу» аҧсыӡ ахы зымфо уҳәа роуп. Инашоуп, иҧсылманцәам аҧсуаа аҧсыӡ иахьагьы фатәыс ирыҧхьаӡом, еишәачара аҧсыӡ ыкуны шамаха иубом.

Апроф. А. Н. Грен «Аҧсуа мифологиа» захьӡу инанҩымҭа[1] аҟны излеиҳәо ала, ажәытәӡагьы аҧсуаа аҧсыӡ рфомызт, «аӡы иашьыз рыҧсы ҧсыӡхоит» ҳәа агуаангара ирымаз аҟнытә» (адаҟьа 7). Иҵьоушьаратәгьы иҟоуп уи агуаанагара аҧсылман динхаҭара ишаднакылаз.

Аҩбатәи акатегориа еиуоуп илак-ҩак'уа, акы ахьырҳәо, акы ыҟоумашь ҳәа ибжьажьо. Урҭ «Аҟурҟан» аиаҭкуа (ажәеинраалакуа) шрыдыркыло еиҧш ауп Аҧсны жәлар рпоет Д. И. Гулиа, С. Ҷанба, Б. В. Шьынкуба,

[1] А. Мюллер. История ислама с основания до новейших времен. С-Петербург 1895. т. 1, ац. 144.

[2] Коран, гл. 5 стих. 92, 93.

[3] Коран, гл. 2 стих. 216 (219).

[1] Уи ыҟоуп Д. И. Гулиа ихьӡ зхыу Аҧснытәи абызшәеи, алитературеи, аҭоурыхи ринститут архив аҟны.

Ҷ. М. Ҷьонуа уҳәа иеицырдыруа ратеисттә рҿиамҭақуагьы ишырзыҙырҿуа, ишрыдыркыло.

Исхаштуам 1953 шыкуса рзы избаз-исаҳаз хҭыск. Даара ҕуҕуала дычмазаҿхеит сабду (саб иаб). Уи «ацхыраара» ирҭарц иаант хуаҷьацәак. Урҭ руаҙәы тетрад бҕьыцкуаки сҿыген насымхны иҿит «ада зҳәа зҭамыз ахушәқуа...» аҭабылтәы, аҿыкуабага, ахудахшьы, анапхшьы, ахчы иҭарҭо, арыжәтәкуа х-банкак уҳәа. Аенынтәарак ахуаҷьацәагьы ачымазаҿ ибацәагьы зыҙбаху рхархәацәоз «еиҳа зымчу» аллаҳ иакун. Сыҕсахы еибадырк'уан урҭ сабду ихуошәа дызжьоз, аха ажәа сызрыкуҭомызт сабду сицәшәаны. Иансзымчҳаҙа, сурокқуа сҭошәа ҟаҭаны, сыбжьы ҿыҭганы Д. И. Гулиа ашәҟу ианиҭаз атеисттә хьҙыртәратә лаф ашәакуа (урҭ ҭаҟа ианысҭоит) рыҕхьара салагеит. Урҭ апапцәа, адикуанцәа, аҟудырҕацәа уҳәа адинмаҭзуҿцәа лафла ирхыччо, «амдырцәа» ирабжьо срыҕхьаны саналга, чмазаҿбаҿык — ҳачкун аиаша иҳәоит, а-Гулиа чкун аиаша идыруеит азын ауп ус зиҳәо, — иҳәеит. Абри ачымазаҿбаҿы иеиҕшу роуп илак-ҿак'уа, ибжьажьо аҕсылманцәа аҿбатәи ркатегориа еиднакылоны иаабогьы.

Ахҕатәи агуҕ еиднакылоит динхаҭара злаҙам, аҕсуа милаҭтә традициақуа раҳаҭырбара азҭаара иишамкуаны еилызкаауа, ус инерциала, традициатә шьцыларыла адинхаҭаҿцәа ирхәо назыгҙо, мап рцәызымк'уа. Иазгуаҭатәуп, аҕсуаа рҟны абри ахҕатәи акатегориа еиднакыло рхыҕхьаҙара иаҳа ишеиҳау егьырҭ аҿ-категориакгьы неилаҭаны раасҭа. Урҭ ах-категориакгьы адин разыҟазаашьа шеиҕшым еиҕш, еиҕшым роурычшьагьы.

«Аҕсылман цкьақуа» ишеилыркаауала, иурычуа ҿынла изаҟаразаалакгьы акы (иҕьцәа акузаргьы) лбааидар ҟалом. Машәырны зыҕьцәа, ма аҙы цәыкубарк лбааздаз рзы — дыблуп егьи аурычра мза аанаанҙа, — рхәоит ҷьоукы, аха даҿа ҷьоукых, абри агунаха ахыхразы аурычра мшкуа ирыцырҭоит «аҿсҭаа мыжда иаиеилеигазтәи амш» ацынхурас даҿа мышкы, ма хымш.

Илак-ҿак'уа аурычцәа, аиҳаракгьы аус ахьыруа аҭыҕкуа рыла ачаҕьа агьама зымбар ҟамло (ахуҟаҭаҿы иеиҕш), мамзаргьы ишоурычуа даҿаҙәы идырырц зҭахым (астудентцәа, хар змам амаҭурақуа ирылоу) уҳәа иоурычуеит мышкы-мышкы, ма хымш-хымш рыла. Даҿакала иаххәозар, урҭ мышкы-мышкы (зынҙа хымш), ма хымш-хымш (зынҙа жәымш) иурычуеит аурычра мза иниалаго (ианыҭало), абжара иаиеилак, анҭәамҭазы, дара рхәашьа «иахцәагои, акы иҳахуаргьы иудыруеи» ҳәа.

Аиҳаракгьы аҿар роуп мышкы-мышкы (хымш) иурычуа, реиҳабацәа рымаҭ аура иаҕсахарц, иакуитхарц азы.

Хымш-хымшла аурычра зыхҟьаз азы иҟоу алегенда абас ахәоит: «Аллаҳ игуаҕхарала рамазан мзазы хымш акун ианурычуаз. Аха урҭ амшкуа рыуа иарбану здыруаз ауриакуа ракун. Ауриакуа урҭ амшкуа арбану аҕсылманцәа ирарымҳәеит. Аҕсылманцәа гуҕ'уеит урҭ ахымш арбану ҕхьаҟа «аартырак» роуп ҳәа.

Аҕсылман динхаҭараҿы иҟоуп аурычра мышкуа (ачгарақуа) рацәаны. Урҭ иреиуоуп есымза раҕхьатәии аҭыхутәантәии амшкуа раан. Муҳаррам (аҕсылмантә мзатә календар актәи амза) мза 10-тәи амш аены, есшәахьа, есҕшьаша, есхуаша Раҷьаҕ (7-тәи амза) мза иҭәаанҙа, Маҳамад иирамши ирҿиаратә усура даналгази (Рамазан 27) уҳәа ирызкны аурычракуа. Аха аҕсуаа урҭ реиҕш иҟоу аурычра мышкуа рыдрымкылеит. Амала ашәахьеи, аҕшьашеи, ахуашеи уажәгьы иҕсылман мшкуаны ирыҕхьаҙоит.

Ахҕатәи акатегориа еиднакыло роурычшьазы иаазгоит ҿырҕшык. Исгуалашәоит хҭыск Аихуа ақыҭан саншьцәа Харабуаа рҟны ҷьара избаз. Уа ашкол итаз ҷкунцәақуак урычуан, мышкы-мышкы. Урҭ изаҟаразаалакгьы иҭәахаҭарак рыламызт, аха ранду убри амш хулаанҙа дырхылаҕшуан лмоҭацәа «аҿсҭаа гызмал еилеимгарц», имаанцызцәаны (анцәа дхазымҭо) иҟамларц азы. Даргьы, ранду лгу дадмыргарц, акрымфакуа амш рхыргеит.

Аҭахмадацәеи атакуажәцәеи даара ҳаҭырла ирыхцәажәоит адинхаҭара иадгыло, «рымаҭ аура иаҕсоу», насгьы «акыр злыҭша» аҿар. Иара абри арҿхуаралагьы рхы тырҟьоит, имҿахырҟьоит, ирхьынҳалоит лассы

зеышьҭа ҭыҧқуа амза адәхәыҧшкуа ирнызҭараны, уахьынтәи жәҩангуарагьы инҭаҧалараны иҟоу асовет ҽар иреиуоу аҧсуа хьыбҽар.

Аурычра мзаан иурычуа ауаажәларратә ҷьатә усура рхы аладырхууам. Урҭ рхы аладырхууашәа ҟарҭозаргьы лҭшәа рымам, ҧхзык зларылымҭша, зышак изламкыша, акрыфара зларгуамҧхаша, аурычразы ирзах'уа рыматәа ҽыцқуа зламҟьашьыша уҳәа роуп изышьҭоу. Ажәакала, аусураан азы ахьшәашәара еигушә ҧынҭала игуартоит.

Абри аурычра аҭасала аҧсылманцәа ҳара ҳанхамҩатә, ҳкультуратә уҳәа ҧхьацара ишаҧырхагоу еиҧш, иаҧырхагоуп дара рхгьы. Урҭ рыкрымфарала иҭыршәоит ргуабзиара, баша акгьы иаҧсам азы еикуазҭуеит, ианаҽҧсаауагьы ыҟоуп. Избанзар, ҷьоукыҷьоукы рыкрымфара анаҩсангьы, мап ацәырк'уеит «амаанцызкуа» иҟарҭаз, иркыз-иршьҭыз ахушәкуа.

Иаҳҳәап, 1957 шыкуса рзы Аҧсны иҽкны иҟан агрипп чымазара. Ишдыру еиҧш, агрипп даара иҽкыу, насгьы ишәартоу ачымазара бааҧскуа зхылҽнааауа, назаза ауаҩы агра изыннажьырц зылшо акы ауп. Убасҟан кыҭакуак рҟны уаҩы ибон зымцашоура ҳаракзаз, аҧсреи абзареи рхыку икугылаз, зкарҟы ҭаҩаны иҟаз, иурычуаз «аҧсылман цкьакуа», аха арахь ахушә зымжәуаз, аҳақьым гур рылеиҭар зымуаз.

Аурычра ҕуҕуала илҧырхагоуп аҧшка дызмоу ан. Идыруп, аҧшка дызмоу ан ахши хшла иҟаҭоу афатәкуеи, ашәыри, ашәырзкуеи уҳәа лымфалар шыҟамло, уи илфои илжәуеи рыла шакуу лгуҧҳәы ахш шҭало, уи ахаҭабзиарагьы шыҟало. Аха азәык-ҩыҷьак анацәа урычуеит, рурычрала рыҩната зырччо, изеигурҕьо аҧшка назаза дырцәызырц уҳәа шалшо иазымхуцкуан.

Аҧсуаа аурычра иадырхәалоит аламазкра ҳәа изышьҭоу даеа ҧсылман закуанкгьы. «Аҧсылман цкьакуаҭәкьа» аурычра мзаан ес уахи-ени хунтә аламаз рк'уеит. Урҭ аламаз рк'уеит ҽыртын (акрыфара иалагаанза), ҽыртыншьтахь (акранырфалак ашьҭахь), нас шьыбжьонгьы. Аламазкра рҽазыҟарҭоит заа. Урҭ заа икадыршәуеит уаҩы ихы наимырхуаҭ ашәарахи аҧсасеи рҭәакуа, ма ауархалкуеи ацәарбагакуеи. (Урҭ иурычуа ахҧатәи агуҧ рҟнытәи ҳамҭас ианроулогьы маҷым). Рҽи рнапи рзәзәоит, рҽыҭа азы ҭдыршоит. Абри аҩазыҟаҭара ашьҭахь игыланы ирҳәоит адин аагага аиаҭ ҳәа изышьҭоу «Аҟурҟан» актәи ахы ажәеинраалакуа, нас илеиҳәҭҟуҟуланы хынтә, бжьынтәы, ма жәынтәы адгьыл иагузуеит. «Аҟурҟан» ззымдыруа аҧсышәала аллаҳ иҳәоит дрыцхраарц, ирзымдыруа иаҭеимцарц, ржьра-рцәара зегьы ибзиоу рзизбырц. «Аҟурҟан» аиаҭкуа здыруа даара хаҭыр рыкууп адинхаҭаҩцәа рҟны. Урҭ рзы аҧсылман динхаҭаратә шәкукуа ҭырку бызшәала иҩу ҷьызшьауа (ус згу иаанагауагьы ыҟоуп) ирҳәоит «аҭырку ҭара ду имоуп» ҳәа.

Егьырҭ иурычуа рхала аламаз рызк'уам, ирхашҭит. Урҭ «ҧсылман цкьак» иҩны гуҧ-гуҧла еизганы ҧхәысгьы хаҭагьы еиларгыланы (Даеа милатк рҟны аҧҳәыс ари аҩыза «аҳаҭыр ду» лымам. Урҭ аҳәса рыладыргылазом). Аҧсуаа рҟны аҳәса ахацәа рышьтахь игыланы аламазкра иакуиҭыртәит, аламаз дзырк'уа ахуаҷьацәа роуп. Коллективла аламазкра зларҧырхагоу ҭаҟа ҳалацәажәаанза, иазгуаҭатәуп зыҩны аламазкра мҩаҧысуа даара аҧхасҭа шиауа атәы. Избанзар, уи аҩны аламаз зк'уа ҽыртыннза — ашәакь аҭа узкылымҧшуа, агур арахуц узаҭымх'уа, арахуц шкуакуеи арахуц еикуаҭәеи узеиҩымдрааауа иҟалаанза иааникылоит, нас ҧсылман чысла крырҽеиҭоит. Аҷандара акытан аҧсылман чыскуеи арыжәтәкуеи уҳәа исарҳәаз: абрынҷь, аҷьыкуреи, ашыла ҷҷы иалхыу аҳалуа, аилаҷь, алумааҭ, ахырҭәзҩа, ацхазҩа уҳәа уаа гуҧк рызхара аикуршәара мызктәи ауаҩы иуалафаху азхоны ҳәа иҟазам.

Коллективла аламазкра иалгоит аллаҳ иаҳа дазааигуоуп ҳәа ирҧхьазо амрагыларахь рхы рханы еицырҳәо азкьыр ашәала. Ҷыдала ашәа иазҽлымҳау, ашәала ахура «зырҕьо», амцашоура «лазырҟууа» аҧсуаа даара иргуаҧханы иазызырҩуеит азкьыр. Уи заҳауа аҭаҩцәа мазала уаҩы «иахьимаҳауа» ирҳәоит. Азәырҩы абри ашәа хуарҭа дук алоушәа ирҧхьазоит, насгьы уи ус иакугуҕ'уа аҧсылманра иаҳагьы иргуанарҧхоит. Азкьыр иазызырҩырц, уи ашәа рҳәарц еизоит аламазкра

ахьымҩаҧысуа анхаҩы иҩнатаҿы, адҳәыҧш аҟны уҳәа аҙәырҩы.

Хыхь ҵьара сажәа иналасҭеит аҭаҩҭәа азқьыр ашәа маҙа ишырхәо. Иҭахыуп уи зыхҟьауагьы жәдыруазарц. Аҧсылман ашәа нанаамҭам аҳәара ҟалом, насгьы изыхуҭам — «афҭес» змам (зҿи, знапи, зшьапи, зыҧхашьареи ҙәҙәам) уи аҳәара иакуитым. Иара уи ашәа «нанаамҭам» аҳәара адагьы, аҧсылманцәа рзы иҟалом аныҳәаҟуа раан ашәахәареи, акуашареи, аллаҳи аҧаимбарцәеи рсахьаҭыхреи, ажәабжьҟуа рыхҳәаареи. Инашоуп, аҧсуаа ирҳәоит ажәабжьҟуа мачымкуаны аллаҳи уи иҧаимбарцәеи «иҟарҭаҟуаз», аха урт «аҟурҟан» ианушәа ауп ишалаҭәажәо. Ҳәарада, урт ажәабжьҟуа аҧсуа жәлар ирҳәамҭоуп, аҧсуа ҧсылман цәа рхаҭоуп, реиуагьы «Аҟурҟан» ианҙам.

Иаҳҳәап, иҟоуп аҧсуаа асасдкыларазы ишыҟоу амотив зныҩуа абас жәабжьк:

Иҟан ҩ-ҭааҭәарак. Ҵьоукы, Нарҭаа реиҧш, зқьы ҧсаса рҳаны шәкы абна иларҭахьан. Егьырҭ ирыман куты заҭәык. Зны аллаҳ дааит амал ду змаз аҭааҭәа рҟны. Уи — о, аҧшәма! — ҳәагьы ибжьы наиргеит.

— Ах, афы убҕа ҧнаҭәааит! Зысык ззаҳшьыша ма иҧҟам ашәхак ззҧаҳҟаша аҙәы иакухара дыҟоуп, — иҳәан, дыҩдәылҭит аҧшәма. Аха зегь заҳауаз аллаҳ, ҩ-нызкь хы аҧсаса уауааит рыфареи рыжәреи уакунҭымкуан, ухаҧыц иамк'уа, асас изын ашәсаки куац жьыхуҭаки иреиҙаз, чеиҵыка ахьыҟам аҵьаҳаным утыҧзааит! — ҳәа, дшәины дцахьан.

Аллаҳ дцеит иҕарҙаз аҭааҭәа рҟны. Урҭ есыуаха еиҧш рыкут иаҭаз рыкутаҕь заҭә жәны иааҭыргоны, — о, аҧшәма! — иҳәеит аллаҳ.

— Асас ихы ҳаҭәашьаны дымҩахыҭит, ҳакутаҕь заҭә енцахамфон! — рхәан, игурҕьаҭәа ашә икылеибархо индәылҭит аҭааҭәа зегьы, аха уаҩ дрымбеит. Ари заҳаз, насгьы избаз аллаҳ урт аагьежьааиҙа рыкуты заҭә абаразы ҵьабаа рымбарц азы Нарҭаа рлак (куҵьмак) иахулаиршәхьан, ириҭахьан ахан дуҙҙа, аҩнымаҭәа, убас рысасцәагьы даргьы наунагҙа ирызхашаз афатә-ажәтә меиҙарахда. Убри нахыс аҧсуаа ирҳәоит «асас аразҟы ицуп» ҳәа.

Ҳаҧсылман хылҭшьҭроуп ҳәа зхы зыҧхьаҙо аҧсуаа аурычра ианыҭалои ианыҭыҭуеи, нас урт рыбжьара есҧшьашаухеи аҭәымзаҟуа адырк'уеит, чыс хкыла (аҳәажьи, аҧсыҙи, аҵыши, аҵьымшьи, арыжәтәи рыда) ирҭәны аишәаҟуа дыргылоит, ашәкуҧхьара здыруа «ашәку цкьаҟуа» ирыҧхьоит. Аурычра ианыҭалои ианыҭҭуеи бҵьарла ихысуеит.

Абра иазгуаҭатәны иҳаҧхьаҙоит Гудауҭа еиҧш иҟоу Аҧснытәи араионтә центркуа рҟны адинхаҭаратә цәынхаҟуа реиуак ыҟаҙамшәа иҟоу агуаанагара зынҙак ишиашам. Избанзар, ҳара ҳаҟалаҟь уаа зегьы ркультуратә-техникатә ҳаракыраҟуа еиҟарам, аиҳаракгьы — махуҿала аус зуеи хшыҩла аус зуеи. Иара убриалагьы уаҩы ибоит акультуратә революциа ауснагҙатәкуа инхартәааны макьана ишынагҙам.

Аурычра иаҳагьы излашәарҭоу иреиуоуп уи акрыфара-чараҟуа иацу рыла ҳабаҭәа иртәу ҵьшьаны, адин хазҭогьы ихазымҭогьы, аҙәи-аҙәи еиҭлабны, ма еиҭәыҧхашьаны, уи мҩаҧырго иахьалагаз.

Аурычраан аҭәымзаркырала адинмаҭзуҩцәа ауаа ржьоит, ҩ-ҧсҭазаарак ыҟоушәа, насгьы убри амза аиҭәамҭанҙа аҧсцәа гыланы адәы икуушәа, рыуа-рҭахра рбошәа, абзаҭәа ирҳәо урҭ ираҳауашәа.

— Аллаҳ аҧсцәа ҳарцәымшәарц иахирбом акумзар дара харбоит, — рхәоит адинхаҭаҩцәа. Иара убри азы аишәа дыргылоит ирцәыҧсхьоу зегьи урҭ ирыцныҟуап зыргуахууа асасцәеи ирызхаша чыслеи рыжәтәлеи ирхианы, изыкутәаша атәартаҟуа адгаланы, рнапкуа зларҙәҙәаша аҙи изладырбаша ампахьшьи ааигуа иныҟаҭаны. Иадырк'уеит акортоф, ма аҭәа цкьа иалхыу аҭәымзакуа, аҧсы даҩа лашарак ибом ҳәа иҧхьаҙаны. Аҙәырҩы инашаҭәкьаны рбжьы аҧсцәа ираҳауа ҵьшьа ицәажәоит, «рҧсы дырҭынчуеит», уахь ианрызнеиуа атыҧ бзиаҟуа рзалырхырц «азаказкуа» ҟарҭоит.

— «Шәара ҳажәбоит, хара шәҳазбом», — ҳәа шаҟаҩы абри аверсиа хазҭо, еиҭаҟьны иҭәыуа, ргу каханы аҧсҭазаара ргуы ахшәаны, иреиҩсхьоу агуаҟра иҿыцҙа иаргуаҟ'уа, ирҳа-ирҳәо рнапы иамк'уа избахьоузеи.

Иаҳҳәап, Анхуа ақыҭан аиык илцәыҧсыз лыҷкун «дышиацәажәоз», дышҭәыуаз лыҧсы мачхеит. Уи Ново-Афонтәи ахушәтәырҭа ахакьым лыҧсы еикунрхеит.

Сгуы иаанагоит хцәажәара аҭахым ҳәа иҧҟара хаданы аурычратә ҭас аҧсылман дин шаҟа ҳара ҳажәлар рылшара мчкуа ҩбазтәуа, ихҧазтәуа рыҧсҭазаара иакугурҧьо иҟазцо ҳкоммунист ҭасқуа ирцәтәыму, насгьы иахьынзаҧырхагоу ртәы.

УРАЗА-БАИРАМ

Аурычра иалгоит аурычра аҭыҭра, арабцәа «ураза-баирам» хәа изҿу амшныҳәа ала. Уи амш аҿны инаркны, аҧсылманцәа зегьы реиҧш, аҧсуа ҧсылманцәагьы акрыфара-крыжәра иалагоит. Абри адинхаҭаратә мшныҳәа аҿны аурычра иҭазгьы иҭамызгьы, адинхаҭара аиуак злаҕамызгьы зегьы шьцыларала мшныҳәа дуны ирҧхьаҕоит.

Аурычра аҭыҭра амшныҳәа аурычра аасҭа амҿхак ҭбааун. Уи иаҧылоит ҳаҧсылман хылҭшьҭроуп ҳәа зхы зыҧхьаҕо, хаҭала аллаҳ дхазымҭогьы. Уаҩы ибартә иҟоуп «ураза-баирам» еиҧшу аҭасқуа ажәытәан (арабцәа реиҧш) аҧсуаа ишрымаз.

Аурычра аҭыҭра амшныҳәа аҿны еиланхо (адин хазҭогьы ихазымҭогьы) реиҳараҩык еизоит дәҳәыҧшк, ҭаҭын казармак, ихаҩык иҩны (амш цәгьазар) уҳәа рҟны. Урҭ еизоит заа рхуаҧьа, ма еиҳабыс — «таҳмада цкьас» (арыжәтә зымжәуа, ҧҳәыс илзааигуам) ҳәа ирыҧхьаҕо, шәнеишь ҳәа ахьреиҳәо аҭыҧаҿы. Уаҟа амцхаҭаҩцәа ахуаҧьа, ма «рыҭаҳмада цкьа» иарҳәоит аурычра аҧҟарраҟуа шынаргҕаз, егьырҭ (имурычуаз адинхаҭаҩцәеи адинхаҭара аиуак злаҕами) игуазырҳагоу ныҳәак аан еиҧш игурҧьоит, ишәаҳәоит, икуашоит. Аҧсылманцәа иурычыз реиҧш иззымурычызгьы (агуамбзиара, амаанцызцәа ацәатәымра, уҳәа рхарала) афтес аахуаны аламаз рк'уеит, азкьыр ашәа рҳәоит. Иазгуататәуп аурычра иҭамгьы аурычра аҭыҭра амшныҳәа «ураза-баирам» заа ишазхиоу. Урҭ уи ауха рҿыркуа-

боит, хаҭеи ҧҳәыси ракузаргьы еицышьҭалом, ирымам даса еизааигуаракгьы (иржәуам арыжәтә), аха, ус егьа иҟазаргьы, ахуаҧьа агура игарц азын дахьынрхыҧшыша ҧьара инавагыланы рҿы, рнапы, ршьапы уҳәа, хырҕәҕәаауеит.

«Аныҳәара уеазумкын арыжәтә ыжәны, уҿы мыҕәҕәа, учмазаҩызар, уныҟуаҩызар, ма ухзырҧашаз ус акы уакушәазар, ма ҧҳәыск улкьысзар; аҕы умаузар, уерыцкьа ҧслымҕла» аҳәоит аҟурҟан. Аҧсуа ҧсылманцәа ҕыла мацароуп рыешыдрыцкьауа.

«Амшныҳәа ду» аурычра аҭыҭра аҿны иршәоит закьиаҭ-аль афиҭра ҳәа изҿуи аҧсцәеи арыцҳацәеи ргуразратә асадаҟси. Аха арыцха, ачҿиа ҳәа егьырт амилаҭкуа ирҧхьаҕауа реиуа аҧсуа (ажәытәангьы) дахьыҟамлац азы доусы ирылшауа заҟароу ала абри ашәахтә аҭаацәа реиҳабы иҧсцәеи, ибзацәеи, ирахуи, иҧсаатәи уҳәа рыхьҕала (рыцҧхьаҕа) рыктамхуы ҧараны ниҭауеит ахуаҧьа. Иҟоуп аҧсуа ҳәамҭакгьы: «ауаҩы илшо актамхуы» ҳәа, аҧара имшәар, нарцәыҟа неишьа имам, уахь дызланеиуа асираҭ цха дыкурыжьуам, егьарааны убри илшо нахартәааны имшәакуа; насгьы ауаҩы илшои илымшои заҟароу «зегь здыруа аллах идыруеит» ҳәа.

Иазгуаҭатәуп абри алегенда иацәшәаны аурычра аҭыҭра амшныҳәаан, ишырҳәо еиҧш, баагьы-ҧсгьы рҿынахыхны кыршыршәо, урҭ зегьы анеицылалакгьы зыҭа кылҭәоу аҳаҧшьа ҭәраҳа имтәуа ахуаҧьацәа рҧьыбакуа акыр иштдырчаауа.

Аурычра аҭыҭра аҧсуаа иааркьаҿшәа имҩаҧыргоит. Урҭ уажәтәи ахуаҧьацәа рабжьагарала уи ныҳәак аҳасабала ҿнак ауп иапымҩаҧырго. 120-130 шыкуса зхыҭуа аҭаҳмадацәа аҧсылманцәа Ҟансоу Мамсыр-иҧа Ҭаркьыл, Кабча Кумпыл-иҧа Хагуш, Шьамида Рабаҧы-иҧҳа Харабуа, Муҭы Ҳанашә-иҧа Смыр уҳәа изларҳәоз ала, аҧсуаагьы аангуанҕа аурычра аҭыҭра ныҳәак еиҧш хымш имҩаҧыргон. Уажәгьы ҧьоукы-ҧьоукы аурычра аҭыҭра аныҳәа мҩаҧыргоит зыҧсы ҭоу рзы ҿынла, иҧсхьоу рзы уахынла ацәымзаркракуа нацҭаны. Изылшартә иҟоу иурычзаргьы, изымурычзаргьы абри аныҳәа иазкны ашьтәакуа ршьуеит. Ирҳәоит, ажәытәан ҩнатацыҧхьаҕа ашьтәакуа ршьуан ҳәа. Уи ус шакуу зырҭа-

бырг'уа акуны иҟоуп иахьа ашьтәа ззымшьуа акутқуеи ашәишәикуеи меигӡарахда иурычуагьы имурычуагьы иахьыршьуа, иара убас ари аҽны ақьырсианцәагьы акрыфара-чарақуа ахьыҟарцо.

Иазгуатәтәуп аҧсылман динхаҭаратә ҭаскуа аҧсуа мцхаҭаҽцәа имҽаҧырго зегьы рҟны ишрылубааya ақьырсианратәии анцәахуратәии динхаҭаракуа. Иаҳҳәап, иарбан динхаҭаратә ныҳәазаалакгьы аҧсуаа аҽы адыркылоит, Ачбеи-Чачбеи аныҟарцауа аҽы ақуртәоит, ҽыла «идрыцкьоит», ачаҧьа знаны алоу дыцкьаны, аныҳәаразы уаха ҽыӡәӡәара иҭахымкуаны ирыҧхьаӡоит, неиҽымсрыда арыжәтә ржәуеит (ахуаҧьацәа рыда) зегьы, лассы-лассы ирҳәоит «ла иллаҳи» ҳәа.

Абарҭқуа реиҧш иҟоу афактқуа уаҽы идырбоит аҧсылман дин здызкылаз аҧсуаа зегьы гуаацагарала ишеиҧшымыз, аҧсылмантә сектақуагьы шыҟаз. Иаҳҳәап, хыхь иаагаз аҽырҧштәкуа акыр ирзааигуоуп «алавитцәа», мамзаргьы «али-иллаҳи» ҳәа изышьтоу атырқуа-сириатә сектантцәа рҭас ҷыдақуа.

Ажәакала, динхаҭаратә ныҳәак аҳасабала аурычра аҭыҭрагьы акгьы иаҧсаӡам, аҧхасҭа риатоит. Иҳәатәуп Аҧсны акрыфара-чара зцым динхаҭаратә ҭаск шыҟам, дара адинмаҭзуҽцәагьы иарбан динхаҭаратә ныҳәазаалакгьы ауаа рацәа (аиҳаракгьы ахучқуа) еидызкыло акрыфара-чарақуа ацырҭоит. Уи егьцьашьатәым. Урҭ иртахыуп уиала ауаа рацәа дырҽашьарц, аӡы зҭабаз аҧсыӡ иаҽызоу адинхаҭаратә идеологиа дырҕуҕуарц, ахьыбҽар доуҳала играртәырц, дара аныҟамгьы урҭ «рҭас хазынақуа» шыдмырӡша, ишымҽаҧыргаша ддырбарц.

Ари аныҳәа ҳара ҳзеиҧш ихамҽа иаҧырхагоуп. Егьа аусура еилашуазаргьы, ари аҽны ҧсылман хылцшьҭраны зхы зыҧхьаӡо ҧсыуак аус иуӡом. Курбан аҽны аус зуа «мшаҧы аҽны ацәқуа зкыз» диҽызаны дрыҧхьаӡоит. Ҳара ханхамҽа аиҳагьы дара ргуабзиара иаҧырхагоуп. Иҧьоушьаша, абри аҭас гухыршәага, аҭас ҧырхага, егьырҭ аҧсылман динхаҭаратә ҭаскуа реиҧш, ирыҧхьаӡоит иаҧсуа ҭасны.

Ҳәарада, ас изыҧхьаӡо аҧсуара закуу ззеилымкааya роуп. Аҧсуара закуу азы уаҽы хара дзырхуцша астатиа агазеҭ «Аҧсны Қаҧшь» (1967 ш. ианвар 15) иаиылцеит афилилогиатә наукакуа ркандидат, адоцент Ҭамара Шьаҟрыл-ҧҳа. Уи абас лыҽуеит:

«Аҧсуара! Ари даара аҭак ду змоу ажәоуп. Ари зқьышықусала ҳабацәа рабацәа еиҽыркаауаз доуҳатә культуроуп. Ари аҧсуа иламыс, аҧсуа иаҳаҭыр, ипату, иҟазара роуп. Ари — ушьапы алабашьа аларҟаца угылазаргьы, аиҳабы иаҳатыр азы ичханы иажәа аҧымкроуп, ари — аҧҳәыс аҽы дақутәозар — ашьамхы лыҭаргылароуп, еибарҧсуа лкасы рыбжьалыршәзар — аҽыҟажароуп. Ари — аиаша адгылараҽы агумшәароуп, аҽызараҟны ахамеигӡароуп, ахатә ус аҧхьа ажәлар рус аргылароуп.

...Аҧсуара — уажәы Ефрем Ешба иауп, аҧсуара — Нестор Лакоба иауп, аҧсуара — уи Дырмит Гулиа иауп, аҧсуара — уи Иуа Коҕониа, Алыкьса Лашәриа роуп.

Аҧсуара — арҭ ахьӡ шьахуқуа камыршәкуа, ирылаз аҟазшьа ҧшаахқуа ҽырҧшыгас иҟаҭаны ажәлар рылааӡароуп.

Аҧсуара — ҳцьажәлар роуп... Аҧсуара — уи аҧсуа ҽырагьы, алитературагьы роуп, аҧсуаа рыҧстазаараҽы ирыхуаша азанаатқуа бзианы рҭара, аҧсуаа рҭоурых, ркьабз, рбызшәа, рҟазшьа аҭҭаара иазкыу анаука аҟушакуа рыҭҭаара, аҧсуа театр, акьыҧхь, (агазеҭқуеи ажурналқуеи), арадиодырраҭаракуеи роуп.

Аҧсуара — адунеи зегьы аҽы иҽырҧшыгоу уаҽ дзырбенауа адоуҳатә культура ашьҭыхра, ҳмилаҭ культура ашьҭыхра, ҳмилаҭ культура алагаларoуп».

Абарт ацәахәакуа ирыцҭатәуп: аҧсуара — ари акоммунизм аргылаҽ иморальтә ҧҟаррала абиҧараҽа рааӡароуп. Аҧсуара — ари аицхыраара, аҭибагара, «абзиа иеиҧш сҟаландаз» ҳәа ацлабра роуп. Аҧсуара — ахышьҭыхра, хыччарада иҽеим арҽеира роуп.

Аҧсны жәлар рпоет Д. И. Гулиа нажәала иаҳҳәозар, «убрахьҟа иаҳуалуп зегь ҳаибагаразы».

КУРБАН-БАИРАМ

Аурычра аҭыҭра ашьҭахь иааиуа 70-тәи амшгьы мышныҳәаны ирыҧхьаҙоит. Арабцәа уи «баирам-курбан» хәа иашьҭоуп. Уи аҽны, аҧсылман дин излахәо ала, ашьтәакуа ршьыроуп, аллаҳ иашьапкроуп, рыҧсыжракуа рҟны инеироуп... Урҭ ашьтәакуа ршьусит згуы ҟарҭо рыҧсцәа ҵьапат уназго «асираҭ цҳа рыкусраан ирыхуарц». Аха абри адинхаҭаратә ныҳәа егьырҭ амилаҭкуа рҟны иамоу аформала, анарха Аҧсны дарак издумхеит, аҙәык-ҩыҵьак роуп иахьа уи динхаҭаратә цәынхак аҳасабала хазы имҩаҧызго. Абри амшныхәа аҧсуа ҧсылманцәа рҟны аҽашеит ҩ-ныҳәакны. Даҽакала иаҳҳәозар, аҧсуаа араху ирызкны ирымаз ҭаск иахьҙхеит «Бирам» ҳәа, аҳауеи адгьылкуаарыхреи ирызкыз — «Курбан».

Идыруп аҧсуаа жәытә-натә аахысгьы бзиа ишырбоз, насгьы хныҟугагас ишрымаз арахуи ашәарацареи. Урҭ ирдыруан ашьхаҟа араху ркацарагьы. Араху ашьхаҟа ркацара ныхәа дунгьы иҧхьаҙан, егьазгуарҭон амҩа рыкулара аҽҳәара мышкы-ҩымш шыбжьоу. Аҵьмакуеи аҙаракуеи, ауасакуеи, асаракуеи, ажәкуеи, аҳәаракуеи уҳәа еилашьцыларц, насгьы урҭ рзы цыҳәазаарц азы ирхьомызт, еибадырцәон, еиурыжьуан. Иара убас акамбашькуагьы еиурыжьуан, урҭ ашьха ишкарымцозгьы.

Абирам аҽны аҧсуаа таацәала, абиҧарала, ма еицгуарҭуаз, еиланхоз ашьтәакуа ршьуан, аиҭыр, ажәеиҧшьаа, ашьхарныха, анцәа ду ухәа ржәытә ицәахукуа ирашьапк'уан, ашьха алҧха рыманы излыҭыз рҭааҵәеи дареи еикушәарц. Убри иаҷыданы, ашьха иаҵҩеилак аҵәымш рҵьмагуареи рыжәгуареи (рхьарта) аҭыҧаҽ ашьтәа ишьуан; агуачцәеи ирахуи ашьхарныха «иахылаҧшхуу» анцәа ду «инапы иаиҭон.»

Абри аҭас аҧсуа ҧсылманцәа иарҭеит аформа ҽыци аҭакыи. Урҭ ирхәоит: «ауаҩы ҧсра икуҙам, наҙаҙа дыҟазаауеит нарцәы. Уаҟа уи итахыуп араху-ашәаху (ацгу ачыдахаз) зегьы. Аллаҳ нарцәыҟа уаҩ дызкуиҭитәуа аарцәы иара ихьҙала ишьуи иҧсыз (нарцәыҟа ицаз) иҭынхацәа иҧсы иартази роуп».

Иҟамлац, иҟаларцгьы иҟам абри алаку, иашарак

алоу ҵьшьа, иахьагьы ҧыҭҩык «нарцәыҟа ирыхуаша» рыраху иреиҧьу ршьуеит абирам мшкуеи цаҟа ҷыдала ҳазлацәажәараны ҳаҟоу аҧсхуракуеи раан. Иара уи ридеологиа «хазынаху» ала ахуаҵьацәа дара еиҭартәуеит аҧсасеи згуархра мариоу (еихарак ауасакуа) ашьамаҟа раху аҽааҙагакуеи рзеиҧш хыҧхьаҙара, насгьы ирыртоит дара хатала ирыхуо аҧхаста ҷыдакуагьы. Иаҳҳәап, урҭ ахьшьцәеи дыррала ирыцхау аҩната беиакуеи рҟны ицеины «араху зырҽио» ашәкукуа ҩны ацәаҧькуеи, аҭыҧькуеи, абаҧькуеи уҳәа ирҽартҭоит, ирыцарблуеит, уапцәала иҭаҙны рыхуда, рҭыхуа, ма ртәыҩа ихыршьуеит. Ус иҟарҭо «ацхырааразы» иргоит имачымкуаны аҧара, афатә (ашә, акуац...). Абирам аҽны иҧыдоу араху хьаны рыхш алакуа ирҽартҭоит, ирхәоит «урҭ алакуа асираҭ цҳа зыбз ыкушьны ауаҩы дыкуҟьаны аҵьаҳаным дҭаҳарц иҟазҭо аҵыгукуа ҧхарҭоит, рыбз ыкушьны ацха дырбоит» хәа.

Абирам мшы иадҳәалоу арҭ аҭаскуа аколихаракуа изҧырхагоугьы ыҟоуп. Избаизар, амцхаҭара злоу аколихара аферма ахьшьцәа рыжәкуеи рҳәаракуеи рцәеибацәаашәа ҟаҭаны еибадырцәоит, иаарамхабзиахаргьы иреиҧьу ҟатак машәырла тышак иагазшәа, мшәык иаҙазшәа ныҟаҭаны ахы залымҟьо акҭ рыҩуеит, ишьны ирфоит, абирам ныҳәа анхацәа рзеиҧш мал ала иҟарҭоит. Ус иҟоу афактҟуа аҭыҧ рыман Гудауҭа араион аҽтәи аколихаракуа «Аҧсны Ҟаҧшь», Ҷавчаваҙе ихьҙ зхыу рҟны.

Абирам аматериалтә ҧхаста иҟанаҭо аҭкьыс хараҙа еиҳауп ауаажәларра ачленцәа рыхдырраҽы аҧхаста иҟанаҭо. Ахуаҵьа шәкукуа таҙны зыхуда ихшьу аҽкуа, араху, аҧсаса, уҳәа аҽар ирбоит, изакузеи ҳәа иҭаауеит. Урҭ енагь уи акгьы ишаҧсам, ауаа анҭарадаз, рыбзазара аныхьантаз ишаҧырҭаз, уажәы ахуаҵьацәа рхы ишадырхуо, ауаа шаларжьо уҳәа раҳауам. Уи аргама, лабҽаба аҧсылман динхаҭара апропаганда азыҟазҭо форманы иҟоуп.

Аҳауа «иахылаҧшхуу» рзы иҟарҭоз ныҳәарак «акурбан» хәа аҧсылман динхаҭаратә ҭаки аформеи аманы иҟалеит «Курбан-баирам» аҽанеиҩнаша ашьҭахь. Абирам мышныҳәа еиҧшымкуаны, иахьа амҽхак даара иҭ-

бааyп «Курбан». Хабла-хаблала инеилагыланы, ашьтәакуа шьны акурбан ахьыкарымцо абра хәа бзыҧан аҧсылманцәа ахьынхо ҳаблак сыздыруам. Иҧсылман хылцшьтраны зхы зыҧхьаҙо гуҧҩык ахьыкам, иҟоу аҙәык-ҩыцьак хазы-хазы, ҩнаҭа-ҩнаҭала иҟарцоит.

Абас акурбан амҩхак иахьа изырҭбааyа еиҧьны аилкааразы иахуҭаны исыҧхьаҙоит уи шымҩаҧырго ахцәажәара.

Акурбан анымҩаҧгатәу хәа аҧсуаа рҟны мшкы алхны иҟаҙам. Зны инеицәажәа-аанцәажәаны ҧсылман мшык (шәахьак, ҧшьашак, ма хуашак) алырх'уеит. Уи аҩны ахабла зегьы (хучгьы дугьы) еизоит ҙыхьк, ма ҙиаск ахыкуан. Уахь ахәсакуа саарахыла инаргоит афатә-ажәтә, ахацәа — аҧара еилаҭаны иаархуо ашьтәакуа. Урҭ ахуаҷьа дырхаҧхьоит, нас иршьуеит. Акрыфарахь ииасаанҙа (акуац анжәлак) ахацәа афҭес аахуаны ахуаҷьа ишьҭахь игылоит, еиҭарҳәоит зҭакы рзеилымкааyа араб ажәакуа, ахуаҷьа иихәауа иакушаҳаҭуп. Уи инеихәо зегьы рзы «Амин!» (иҟалааит!) рхәоит.

Лафхәацәакгьы ирҳәалоит ирбаз хҭыск. Дызустоу здырх'уада, хуаҷьак, акурбанаҩ аламаз шик'уаз, ашхырцәаҕь ицҳазаап... Згуы нхаз ахуаҷьа «шәынцәара мза гылааит!» ихәеит. Урҭ ажәакуа аҧсышәала ихәан, аха, ахуаҷьа ианихәа, уи ишьҭахь игылазгьы иакушахатхан «Амин!» рҳәеит, ашхырцәаҕькуа ишрызҳәаз шырзымдыруазгьы.

Акурбанкуа раан ирхәоит аҧсылманцәа ҳәынҭкарратә гимик аҳасабала ирҧхьаҙо азкьыр ашәа. Абраҟа акрырфоит аҟабак быҕькуеи араса махукуеи ирыкуҭаны, адинхаҭаратә ашәакуа рҳәоит, аҙы иҭалоит... Ажәакала, ахуаҷьацәагьы 10-10 маат аҧареи рҭаацәа рху афатәи рыма рыҩныҟакуа ианцалакгьы, аҙәгьы уи аҩны аус иуам.

Иҷьоушьаша, абас хырҳарак злаҙам аҧсылман динхаҭаратә ныхәа шамаха уи аҳабла еиуоу рҭаҩык, коммунистк, напхгаҩык уҳәа дагны дубом, ҷьоукы-ҷьоукы рхәашьа, аллах хәа аҙәгьы ишимшаз рдыруеит, аха «равторитет дырҙуам». Иззатәузеи, убри «авторитет змырҙуа» даара ихуарҭам анырра ҟарцоит. Урҭ иҟарцо

анырра бааҧсы атеистцәа русураҩы даара ирҧырхагоуп. Зны-зыила атеистцәа рхы-ргуы ахшәо аҟынҙа инарцоит.

Ажәакала, «алаба ҟьашь ахы укыргьы уаҟьашьуеит, аҭыхуа укыргьы уаҟьашьуеит», шырхәо еиҧш, акурбангьы аҧсылманцәа рҭас бааҧскуа иреиуоуп. Уи чыдалагьы абиҧара ҩа мҩахнаҟьоит.

АҲАЦЬРА

Аҳаҷьра аҭас аҧсылманраҩы иаанаго ауаа «цкьакуеи» атыҧ «цкьаракуеи» рымҭаныҳәара, Мекка акалакь аҟны Кьааба (Кааб) амҭаныҳәареи, Маҳамади (дыҧсит 632 ш.) егьырҭ ауаа «ҧаимбарцәеи» рнышәынтракуа рбареи роуп. Ажәытәан уаҟа инеиз, иаҧу аҭас ныҟузгаз, иахутоу зшәаз иауан мпахьшьык иаҟароу ихы иакуиршаша маҭәак. Уи зхоу мпык зымхәо ауаҩ кьиа, ауаҩ иаша ҳәа дыҧхьаҙан, зҩахәатәы ҟало ҧаимбар цырҟьас дыршьон, насгьы иихәаз наугҙар акун.

Иҟан иҳаҷьхаз аҧсуаа даарак ирацәаҩымкуан. Урҭ, атаҳмадацәа изларҳәо ала, амал змаз ауаа ракун, машәырла иҳаҷьыз ахуҳахуҭцәа, хара иныҟуоз ашхуакуа рҟны аус зуаз уҳәа ракун. Урҭ ахра зуаз ауаа ирыдкыланы, рмаҟа иадҩахәаланы ирыман, ирыман «ҳаҧшьа хтыгас».

Ирхәоит аҧсуаа зегьы Кьааба ицаны «рҩахәатәы ҟало» иҟаларц рҭахын ҳәа. Аха амалуаа уи рҭахымызт, ирҭахымызт амҩахь ирҧеиҧшыз арыцҳаракуа (аҧсракуа, арҳәракуа...) ажәлар иахьынҙарҧырхагаз еилызкаауазгьы. Урҭ ажәлар раанкыларазы игуарарцеит ажәабжьны: «Аллах ишьапкцәа зегьы ирҭаххеит Кьааба ашә аартны ирбарц, ирфо-иржәуа рыгымхарц, аарцәтәи рыҧстазаара иацларц, рҩахәатәы ҟало иҟаларц уҳәа. Аха ауаа зегьы уахь иандәыкула, иҟалараны иҟоу заа издыруа аллаҳ идырит урт зегь Мекка еизар шыҟамлоз. Избанзар, усҟан адунеи шьтыхны изкыу ацә азтәыҩак ахь ииасуан адунеи ахьантара зегьы. Уи ацәтәыҩа хцажәон, нас егьыҟалон акаамеҭ. Убриазы аллаҳ кьааба аҟурчахкуа ҧсаҟьаны хахә-хаҳәны, иҙны, идац-

ны, имыдаҕьцәаны, иҕстәны, иҕсаатәны уҳәа тәылацыҕхьаза ирылаиҕсеит, Қьаабатҷәкьа еиҕш аус руа инцәацырҟьаны иҟаитҷеит, Қьааба Аҕсны иҟоуп, иҕшаатәуп!»

Абри алаку баша иаурҳәоз: Ақьаабақуа Аҕсны изыҕшаақуоз ыҟан. Урт шыҟаз азы шаҳатра ауеит Каман (Аҟуа араион) аҳаблаҿы 1954 шыкуса рзы иаартыз «аҙы-цкьа». Уака иҟамыз шамаха ҕсылман хылцшьтрак Аҕсны днымхеит. Зегьы аҙы италаны реыркуабон, реыркуаба-цыҕхьаза доусы иаҳа ирҭахыз азы (агуабзиара, амал...) аллаҳ иҳәон, насгьы ҭлак ашьапаҿы доусы ишрылшо еиҕш аҕара шьҭарҭон.

Камантәи акьааба аркын ирласны, нас иара уи атыҕ «аартын» кьырсиантә хушә-зны. Урт рыҿбагьы «зыҕшааз», изыхуҭатҷәкьаны Аҟуатәи аҳәынтқарратә арҭаҿратә институт А. М. Горки ихьз зхыу аҟны аҭара зҭоз астудентцәа К. Думаан, Е. Губаз-ҕхан, О. Жорданиен, марксисттә-ленинтә философиа акафедра аиҳабы, афилософиатә наукақуа рдоктор, Ш. В. Мисабишвили идраргамаз, агазет «Советскаиа Абхазиа» 1961 шыкуса февраль мза 10 азы ианыртцаз, уажәы зыкунага иакуршәоу Андреи Никита-иҕа Коваль иакун. Уи, иаиааилашәшәлак, ажәлар аҭла ашьапаҿы ишьҭарҭоз аҕара еидкыланы игон, кьаф иуан. Иара убас сара сҕаимбаруп, исҳәо ҟалоит ҳәа аҭаҿцәа жьаны ихуы диаиргон, арыжәтәкуа дирҕьычуан, имаҭ дируан.

Цьоукы уажәы «аҙы-цкьа ауаа мцкьакуа талан азы иҕхастахеит, ирҟьашьит» хәа рҳәоит. Ус «иҟьашькуоу» атыҕкуа мачымкуаны аҕсуаа ирдыруеит.

Агуаеанызаара ахутоуп Аҕсны «аҭыҕ цкьакуа» — Қьааба аҟурҷахакуа, Қьааба ашьа злоҿ. Ацаиаа уҳәа рҿызцәа «рыҕшааҿцәа» уаҳа иҟамло иҟаҭазарц, иара убас иҳаҵьхьоушәа ахаҵьхкуршакуа зхы иакуршаны ауаа зжьогьы ишмцҳәаҿцәоу, ауаа ртәала ишытхаҵьуа уҳәа ажәлар деилырхаара азҭаарагьы гугутажьтәым.

Ари азҭаара акраҭапак'уеит. Избан акузар, «Қьааба аҟурҷахакуеи, атыҕ цкьакуеи, ашьа цкьакуеи уҳәа рыҕшаара аус ҳацәаашьарым!» ҳәа рызбит аҕсуа хуаҵьацәа (ашәуа хуаҵьацәа реиҳабык иинициативала) Ҕсырзха 1963 шыкусазы имҿаҕгаз реилацәажәараҟны. Иазгуататәуп абри аилацәажәара аахыс аҕсуа ҕсылман динматҷзуҿцәа иаҳа активла аусура ишалагаз, «Ацкьакуа» рзы ирыдыркылаз уи ахуаҵьацәа рыкуҭара анагзара рылзмыршаша аускуа мҿаҕгатәуп.

Аҿыхушәтәразы акырза иаҕсоу, иқьааба цырҟьоуп, «зы цкьакуаны», «хәынҭәа цкьакуаны» аҕсуаа ирыҕхьазоит Ашаҕшатәи (Гагра ақалакь), Ҿбаарҭатәи (Абҕархыку ақытан), Цәкуаратәи (Арсаул ақытан) Куазантәи уҳәа азырҕхакуа. Урт рҟны иубоит енагь, аиҳаракгьы аҕхын мшқуа рзы, ауаа рацәаны.

Зегьраҕхьазагьы иазгуататәуп ауаа рацәа зҭаҟуаҿак реицталараан иҿкыу ачымазаракуа еимырдарц, ахҟьа рхыибакаарц шалшо. Ажәытәан абас ауаа рацәа реикуршәара иахҟьаны аҕсракуа рацәаны ишыҟалаз, иҳаҵьуа рахьтә иҕсуаз рхыҕхьазара 40-50-ҿык, зны-зынлагьы 60 процент рҟынза ишынаҙалоз атәы иҳәоит апрофессор Л. И. Климович.

Иинашоуп, ари апроцент аҟара уажәтәи «аҿыхушәтәыҿцәа» ҕсуам, аха усгьы иҟоуп сезон цыҕхьаза аҕсракуагьы. Избан акузар, арт азырҕхакуа рыла реырхушәтәуеит аҳақьымцәа рҟынтәи абжьгаракуа рымазамкуаны, уи аҙы, аҳәынҭәа зыхушәыҭәҟьоу ачымазаракуа змыхьзогьы.

Акыр аҕсракуа аныҟала ашьтахь, 1966 шыкуса анҭәамтазы иадыркит Ашаҕшатәи (Гагратәи) азырҕха, аха макьана ихҿам, ма ауаа реалархушәтәыртә еиҕш иҟаҭам Ҿбаарҭатәи, Цәкуаратәи уҳәа азырҕхакуа. Иара абри инаҷыданы, абарт азкуа ишҕсабаратә хушәтәыгакуоу, чмазаракуас изхуарҭоу уҳәа ирызкны акьыҕхь аҟны акгьы ҳәам, лекциак иаҕхьам.

АЛАМАЗКРА

Аламазкра аҕсылман динхаҭараҿы ихадароу аҕҟаракуа иреиуоуп ҳәа иҕхьазоуп, амехакгьы акырза иҭбааур. Аламазкра даарак уаҿы иҕырхагазамшәа, аиҳаракгьы аҕсуа иҕырхагамшәа рҳәоит адинматҷзуҿцәа.

— Аиаша уҭахызар, — лҳәеит Гудауҭа акалакь аҟны инхауа сыуа хуаҵьа ҕхәыск, — аҕсуа неиҕш ала-

мазкра пату акузҭо дыҟам. Ҳара ҽнак хунтә аҭынхурас аамҭа наҟумырӡӡакуа ҩажәеихубантә инеиҳангьы аллаҳ хиҳәоит, ҳиашьанк'уеит.

— Аҧҳәыс дхуаҵьану?—Абас абра иаразнак аҧхьаҩ дҭаар алшоит.

Ишдыру еиҧш, аҧсылман динхаҭара уасхырс иаҭоу «Аҟурҟан» аҧҟараҟуа роуп. Аха уаҟа ажәак иадамхаргьы аҧҳәыси ахаҭеи зинла реиҟарара азҭаара иазкым, иахьабалак уи ахаҭа иааста дыбжаны ауп дшыҧхьаӡоу. Уху-ужьы еиладыргылоит аҧҳәыс дзиндатәны илыхцәажәо «Аҟурҟан» 2-тәи ахы 228-тәи, 282-тәи, 4-тәи ахы 38-тәи, 175-тәи уҳәа реиҧш иҟоу ацәаҳәаҟуа (аиаҭкуа) уаирыҧхьо. Аҧхәыс енагь ахаҭа ишьҭахьҟа дгылазар акун, аламаз лдырк'уамызт, аҧхәыс хуаҵьа лыӡбаху усгьы уаҩы имахацызт. Аха аамҭа аҽаҧсахит. Октиабртәи асоциалисттә революциа асоветтә ҧҳәыс дарлах-ҽыхит, илиатеит ахацәа зинла драҟаразтәуа азакуан. Аҧсылман динмаҭзуҩцәа ари гуарымҭар — дырцәыӡуан аҧҳәыс. Урҭ аҧхәыс лзыҟазаашьа аганахьала ирҧсахит ртактика, ирхадырҧеит ацәа ҽыц, иршәырҭеит еиха ишәарҭаз адоуҳатә костиум ҽыц. Аҧсылман ҳәсаҟуа аламазкра Ленинградтәи аҵьаамахь инеиуа сылала избеит декабр мза 1966 ш. рзы, аҧсуаа рҟны ицәырҭит ахуаҵьара ныҟузго аҳәсаҟуа...

«Амаҭ ацәа аҧсахыргьы, абз азыҧсах'уам» аҳәоит аҧсуа жәаҧҟа. Егьиашаны, адинмаҭзуҩцәа, уаҳа ҧсыхуа анырмоу, иршәырҭаз «ркостиум ҽыц» иаанагом урт ридеологиа аҽаҧсахит хәа. Адини атеизми ридеологиаҟуа наунагӡа еинышәара рыҟум. Аха урт «акостиумкуа» хьыжәжәатәӡам, урҭ иаҳагьы ҳхы иаҳархуозароуп ридеологиатә шьата аҭшәааразы, акритика азыҟаҭараҽы. Хыхь ишаҳҳәаз еиҧш, аҧсуаа аламаз аӡәаӡәала ирк'уам, насгьы гуҧ-гуҧлагьы иацырк'уа аурычра мзаани, аурычра ианыҭыҭуеи, акурбанкуеи, аҵьанааз ҟаҭараҟуеи раани уҳәа роуп. Аха «ашҳам — шҳамуп». Урт «Аллах, ҧсмин аллаҳ!» рхәа-цыҧхьаӡа аҽар ираҳауеит, иаанагозеи ҳәа ажәаҟуа ирызхуцуеит, адинхаҭара рыланарҽуеит, ахучкуа ираҳауеит...

Исхашҭуам Анхуа акыҭан «адуцәа реиҧш ҟасҭоит» хәа, 12-13 шыкуса зхыҭуаз чкунак аламазкра иҽшазик-

лоз атәы. Уи усҟан (1950 шыкуса рзы) «дыхумаруан», аха уажәы дыхумаруам. 1965 шыкусазы аурычра ианыҭыҭуаз дызбеит иҽеилаҳәа-иҽеилаца «аныҳәахь» — агара зҭагылоу аӡыхь (Анхуа) ахыкуахь дышцоз.

Адуцәа иҟарҭо ахучы изы енагь ибзиоушәа дахуаҧшуеит, иаргьы ус «адухара» далагоит. Аламазкра ауаҩы даара акгьы имыхуаӡо азы аамҭа рацәаны ицәнарӡуеит.

Инашоуп, аҧсуаа араб бызшәа рыздыруам, аҩреи аҧхьарагьы ажәлар аӡәгьы идимырҭеит. Иазгуаҭатәуп, араб бызшәала аҩреи аҧхьареи здыруа аҧсуа хуаҵьацәа жәытәнатә аахысгьы ишакуиҭымыз ахуаҵьара ҽаӡә ирҭара. Уи иаҟуиҭыз атыркуцәа ракун. Иара урҭгьы «ашәҟу цкьаҟуа» раартҧса ҳәа аҧара рацәаны иргон. Ҩ-хуурак ирҭаз аҧсуа ихаҩ ҕар илшомызт «ирҭаҩы» ашәҟу ааирты-цыҧхьаӡа аҧара ашәара. Иара убри аҟынтәи аламаз рк'уеит иааркьаҽшәа. Аха уеизгьы аламазкра аамҭа рацәа рцәакуӡуеит аҧсуаагьы. Урҭ рхала аламаз рызк'уам, иара убри иахҟьаны, ҵьара еизоит, аламаз дзырк'уа даанӡа иҧшуеит, ашәҟу аартҧса, ахуаҵьа иааҧсара ухәа ршәоит.

Абри «ашәҟуцкьа» («Аҟурҟан») аартҧса ҳәа иҟоу апринцип акузаргьы дара аматериалтә-доуҳатә ҧхасҭа риатоит. Изӡатәузеи, иахьагьы аӡәырҩы ахуаҵьацәа ирыкугуҕ'уеит, ипыҟургоит аҩсҭаацәа, аҧсцәа уҳәа «ирцәызыхьчо» ашәҟуҟуа. Ахуаҵьацәа «ашәҟу цкьаҟуа» раартҧса ргоит «шаҟа улшо иаҳа еиҕьуп» апринцип ала. Зашьцәа, захәшьцәа, зыуаажәлар жьаны, акгьы муӡакуа зхатә бзазара еиҕьызтәуа ахуаҵьацәа ус рҳәоит:

«Ҟапеи кылцәакгьы умсх'уамызт», аха ашәҟу аартҧса сымгар уара узынхьуа зыхҟьаз азы аиаша санаҳәом, насгьы уи иусто ахушә иааларҭахус иуауам, аламаз ишәк'уа шәыхуо иҟалом акумзар...»

Ажәлар реихараҩӡак згуы разу, ламыс змоу, икьиоу, мыц зымхәо уаауп. Дара реиҧш аҟазшьа рымоу ҵыршьоит зегьы. Иара убарҭ аҟазшьа ҟаиматҟуа, ауаҩышьа ссир уҳәа ирымоу роуп аҧсылман динмаҭзуҩцәа рус ҭымҳәҳәарракуа зызкыҭәҟьоу дызмырбо, ҳара атеистцәа ираҳҳәо дхазмырҭо.

Есымша хунтә ҧсыуа ҧсылманк ламаз икӡом. Урҭ

рҽыҙәҙәаны, афтес аахуаны ирҳәоит: «Аллаҳ, ҧсмин аллаҳ!» ҳәа. Ус рҳәоит ҙык анкартәо, хушәык аныржәуа, шәырк ианацҳауа, ашьтәа аныршьуа, ҭлак анеиҭарҳауа уҳәа иарбан усзаалакгьы иналагаанҙа. «Аллаҳ, ҧсмин лаҳ!» рҳәоит ҷьоукы-ҷьоукы рус ианналагалакгьы.

Аламазкра иацуп ашәаҳәара. Уи азқьыр ашәа ҳәа иашьтоуп. Абри ашәа закуу ҭаҟа ианаҳҭаз ажәлар рыхьҙыртәратә лафашәак иаҳәоит иаҳа еиҧьны, аха уеизгьы иазгуахтоит уи ашәа игуҧцәага текстха «Аллаху ақьбар» ҳәа иамоу иаанаго иреиҳаҙоу анцәа (Бог величаиший) ҳәа шакуу. Нас акыр ихуома, иахҳәап, иҧсыз анышә дахьарҭо аҭыҧаҽы дышьҭаҭаны унеихагыланы, уцо-уааya, ауардын алыра абжьы еиҧш, «аллаху ақьбар» уҳәалар? Хәарада, акгьы. Аламазкра зхуо ахуаҷьацәа рҷьыба заҭәык ауп. Избанзар, аламазкракуа ауаа рацәаны еизнагоит. Убри аамҭазы ахуаҷьацәа ирыдыркылоит асадаҟа (аччиаху). Уи еидыркылоит еизганы ччиак дыҧшааны ирҭошәа ҟаҭаны. «Ирҭошәа» хәа зысхәо, ибзианы издыруеит ахуаҷьацәа аччиа дшырцәымҧыу, уи дырбаҙаргьы рҽы нарҳәны ишивсуа. Сара исхәо мацара акум, хуаҷьа ччиак, рыцҳак ҧарала дихуо ҙәыр дыжәбахьоума? Дыжәбарцгьы шәыҟам.

Аччиа, арыцха, аинвалид, уҳәа ацхыраара рызто ҳара ҳсоциалисттә ҳәынтқарра ауп. Идыруп урҭ рзы ишышьакугылоу апенсиакуа рыҭара, аҽнкуа рзыргылара, досу ирылшауала аусутәкуа рзыҧшаара уҳәа. Ус ацхыраара иҟанаҭо уаҽы ибо-иаҳауа иҟоуп. Иара убри аҟнытә, урҭ иҭегь еиҧьу ацхыраара роуларц азы, ирҧуҧуатәуп хҳәынтқарра аекономикатә база.

АСУНАҬРА

Асунатра (сунпет) — раб ажәоуп, ҭакыла ақьырсианцәа анатра, аҙаахра ҳәа иҟарҭо еиҧшуп. Формала иаанаго ахаҭарҧыс хучы 7-8 шыкуса ихыҭаанҙа (аурычра даҭанак'уа дҟалаанҙа) иҧхашьара хыхьтәи ацәа аҽахьааиднакыло аахаргьсжьны ахырффара ауп. Уи даара иҧырхагоу, насгьы ицәыршәагаҙоу аҧсылман дин-

хаҭара ажәытә ҭаскуа иреиуоуп. Аха уи иарбанзаалакгьы динхаҭаратә ҧҟарак иаҭанак'уа иҟам, изызкыу аҧсылман (ашьапкҽы, амаҭуҽы) егьырт адинкуа ныкузго «дышреиҧьу» арҭабыргреи аллаҳ урт (ауаа зегьы) дицәрыламҽашьарци роуп.

Абри аҭас хумга мҽаҧыргоит изаҟаразаалакгьы медицинатә ҧҟарак ззымдырҙо, санитартә цкьарак иазымхуцкуа, аҧҟага хәызба чыдакуа рыда уҳәа.

Уи инахҟьаны ахучкуа рыҧхашьара хымжьыжькаауеит, аҳәызба ҟьашьы ршьацкьа аҟьашьуеит, ачымазара бааҧсқуа рыздырҭысуеит. Хцәажәарадагьы уаҽы еиликааратәы иҟоуп асеиҧш иҟоу аҭас шаҟа ахучы ҧхьаҟатәи игуабзиара иаҧырхагоу, изҳа-зыҧьара еиҭанак'уа, идоуҳатә тагылазаашьа арҟууа.

Аҧсылман динмаҭзуҽцәа асунатра иахҟьаны иҧсуа ахучкуа рани раби убраанҙа идырҽашьоит рысаби иҧсра чарак еиҧш ирыҧхьаҙартә, еигурҧьартә еиҧш. Ус изларжьо ажәабжь абас аҳәоит:

«Аллах ахучкуа цәгьа бзиа ибоит. Избан акузар, урт гунаҳа рымаҙам. Урт анҧслак рымҽа аатуп, ҷьанатҟа инеигоит. Уа ахучкуа «амаалыкьцәа» дырхылаҧшуа, изааҙо аҧаимбарцәа ртәаны имоуп. Зхучы дыҧсхьоу ани аби анҧслак, нарцәы асират цҳаҽы дырҧыланы, ҷьанатҟа, иара иахь игоит. Урҭ егьа цәгьа ҟарҭахьазаргьы, ҷьаҳаным аилашыра иалаҳарц иҟазаргьы, аллаҳ урҭ рхучы иаҳатыр азы рыгунаҳа ирҟууеит, рхучи дареи еикуиршәоит».

Абас асунатра иахҟьаны ахучы данҧслакь, ахуаҷьацәа еикурк'уан, идырҭәыуамызт урҭ зхылҭыз рани раби, ирарҳәон: «Аллаҳ игуаҧхеит шәычкун дахьыҧсылман цкьахаз... Иара дигеит, уаагьы абзиакуа, ацкьаҙакуа аҭахыми» ҳәа. Зны-зынлагьы ирзаҧхьоит «Аҟурҟан» 2-тәи ахы 10-тәи ажәеинраала, «Аллаҳ иара ихазы дигеит асаби, рҽхуаҧхьыҙ имаз, иара итәыми зегьы, дгьыли жәҽани рҟны иҟоу, зегь иара имашьапк'уеи!» ҳәа зҳәо.

Абартқуа инарчыдангьы, асунатра аҭас хумга аҭакы ани аби ирзеилымкаарц, егьырт ахучкуа рсунатра ман ацәырымкырц, ишҭәыуа ҽаҙәы имбарц азы идырҭәыуам. Урт ирарҳәоит: «алаҧырҙ икашәтәо нарцәыҟа

имшынха ишәыбжьалоит, уаҟа шәзеибабом» хәа. Абри хаҕҭо рхуҷкуа анҧслак иҭәыуаҕом, рылаҕырҕ лбаадо иччошәа ҟарҭоит.

Асунаҭра аҭас Аҧсны амҽхак думызт, аха усгьы иныҟургон ажәытә. Ажәытә моу, 1937 шыкусазгьы ахуаҷьа дуцәа аҕәырҽы рҽыршәеит Абҕархыку, Аҷандара, Ҷьгьарда уҳәа кыҭакуак рнапаҽы инаргарц, асунаҭрала аҧсуаа дырҽашьаларц, акыргьы дырҳаларц, аха илҭшәадахеит, аиааира ргеит аҧҳәыс зцәа зтәыми аҭеи ииреи ирызкны уаанҕа аҧсуаа ирымаз ржәытә ҭаскуа.

Идыруп аҧсуаа жәытәнатә аахыс ҳаҭыр ду шлыкурҭо аҧҳәыс, аиҳаракгьы зцәа зтәым аҧҳәыс. Уи дзыҳәаз лырҭоит, илыцхраауеит. «Зцәа зтәым аҧҳәыс аматҭәкьа лыцхауам», «Зцәа зтәым аҧҳәыс аҕы дашьуам» — рҳәоит ажәаҧҟакуа.

Ахуаҷьацәа асунаҭра аҭас аҭкьыс иаиааиз ахшара иира еигурҕьо аҧсуа ҭаскуа рхы нарыдыркылеит, урҭ рҽрынрааланы ирырҭеит аҧсылман динхаҭаратә форма, иаҧырҭеит ҧсылман динла ахучныҳәара ҳәа ахарҷь рацәаны изҭахыу, агулацәа русуракуа ирыхзырҟьо аҭас.

Уажәы ахшараиурҭакуа рацәаны иҟоуп, аха знызыпла, еихаракгьы акалакь иацәыхараны инхо рҽнкуа рҟны ахшара дырмоур анзыҟамло ыҟоуп. Убри аамтазы адинматҭзуҽцәа еизоит «ахша иира дырманшәаларц», «Аҟурҟан» атекстҟуак ирыҧхьоит, иагулҽааны ахша дзауа илыҭарблуеит, аллаҳ иашьапк'уеит.

Ахша данилак ашьҭахь ахҧатәи ахуаша аҽны имҽаҧыргоит ҧсылман динла ахуҷныҳәара иазкыу акрыфара-чара. Уаҟа еизоит еиланхо аҳәса зегьы, иара убас «иззымдыркуа» иакушәо ахацәагьы. Абра акуткуа, ашьтәакуа ршьуеит, аллаҳ иашьапкны, аҧсылман шәҟукуа таҕахны агара амаа ихыршьуеит, ахуҷы ихуда иахарҭоит.

— Аҽстаацәа, алаҧш уҳәа ахуҷы дрызк'уам, ицәагьы ҭынчхоит, ҳара ҳашәҟу ахьыҟоу, — рҳәоит урҭ адинматҭзуҽцәа. Аҧшәмацәа абри аҽыза «ацхыраара ду» ҟазҭаз рзы ирылшо еигҕом. Иҟоуп урҭ аҧара маҷымкуаны инагулаҳәаны аматәа бзиакуа ҳамҭас изырҭо, уи анаҽсгьы «дызхазмырштуа».

Ажәакала, асунаҭра аҭас иҟанаҭаз аныррала, уажәы аҧсуа ҧсылманцәа имҽаҧырго аныҳәаракуа ҕуҕуала ахша дзауа анацәа ирҧырхагоуп, ргуабзиара ҭиашәоит, ианагогьы ыҟоуп. Избан уҳәар, ахша дзауз ан, ахуаҷьа ишәҟу акыр илыхуо ҷьшьа, ахакьымцәа уаха лыҽдлырбаҕом.

Уаҽ деигурҕьаратә иҟалон адинхаҭаҽцәа рыбз налхны ахшара иира амедицинатә усзуҽцәа, чыдала еибаҭахыу аиуацәа, аигулацәа мшныҳәаны еицазгуарҭозар.

АҶЬАНААЗЫ

Аҧсылманцәа рыҧсыжратә-рыҧсхуратә ҭаскуа, егьырҭ ажәларкуа зегьы рҟны еиҧш, акырҕа ҭуеит ишьакугылеижьҭеи. Аҧсуаагьы акырҕа ҭуеит аҧсы ҧсуам ҳәа агуаанагара роуижьҭеи. Иахьагьы зеиуа иханы иҟоу аҕы иашьыз иҧсы ҕаны атыгара, ахра иагаз иҧсы ахра аҽыгара, асыҧса иагаз иҧсы асыҧса амхра, аҧсеиҭагара уҳәа аҭаскуа уаҽы агура идыргоит уи ус шакуу. Аҧсуаагьы, адунеитәи ажәларкуа таку реиҧш, ажәытәҕа агура ганы иҟан иҧсыз иҧсы ҳәа акы ихыҭны даҽа маҭәарк иалалошәа. Урҭ иҧсуа иҧсы злаларц алшо ҳәа ирыҧхьаҕон зегь раҧхьаҕагьы зхарала дҭахаз, нас иҧсы анҭаз иаҳа бзиа иибоз, иҧсы злаз иуаиҭахы, иабҧьар матәа, араху-ашәарах уҳәа. Иахьа аҽаргьы ибзианы аҭакы еилыркаауеит иҧсы злаз, ихы аҭкьыс иитахыз, иара зцәеижь даланы ииҧхьаҕоз, «дигеит», ма «иҧсы злаз игеит» ҳәа иҧсыз ауаҽы инаишьҭарххны даҽа ҧсрак уи «иҧсы злаз» анакушәалак ирҳәо.

Аҧсуа мцхаҭаҽцәа иҧсыз иҧсы, зҧсы ҭам аматәаркуеи зҧсы ҭоуи ирылаларгьы алшо ирыҧхьаҕоит.

Аҧсеиҭагаракуа маҷымкуаны сыла иабахьеит Дәрыҧшь, Анхуа, Аҷандара, Абҕархыку, Ҷьырхуа, Алра, Раскыҭ, Арсаул, Жәандәрыҧшь, Калдахуара, Аҟуатәи ареспубликатә хушәтәырҭаҽы, Ҷьгьарда уҳәа рҟны. Еиҧшым аҧсеиҭагашьакуа зегьы. Иҟоуп лахьеикуҭарала имҽаҧыргон чарала имҽаҧыргон.

Аҧсыжра аҧсахраан аҧсеиҭагара формас иамоу лахьеикуҭароуп. Ус акумкуа, ахра иагаз, адыд-маҷәыси

аʒи иршьыз уҳәа рыҧсы «ҿырх'уеит» анцәа рашәаҟуеи акуашараҟуеи рыла, ашьтәаҟуа ршьуеит, аʒәгьы дҭәыуар ҟалом.

Арҭ аҭаскуа иаҧсылманцәам аҧсуаагьы имҩаҧыргоит. Избанзар, урҭ рҭакы зеиҧшроу ала уаҩы ибартә иҟоуп аҧсуаа адинеизаккуа аҟьырсианреи аҧсылманреи рыдыркылаанʒагьы ишырдыруаз. Аха абарҭ аҧсеиҭагаракуеи аҧсҿыхраҟуеи аҧсуа ҧсылманцәа имҩаҧыргоит ахуаҧьацәа рнапхгарала, ргугьы иаанагоит уи аҧсылманра аҭаскуа иреиуоушәа. Ахуаҧьацәа аҧсеитагара мҩаҧыргоит аҧсыжратә ҭас еиҧш (уи ҭаҟа ҳалацәажәоит), егьыргоит шаҟа рыуҭо аҟара аҧара.

Иҟоуп ахуаҧьа даҟумыршәаҟуаны аҧсуа ҟьырсианцәа реиҧш зҧсы деиҭазгогьы.

Аҧсцәа рыҧсы иадҳәаланы ахуаҧьацәа рҧьыбаҟуа дырҭәуеит, ауаа ргуабзиара еиҭарҟьоит, азеиҧш усураҟуа ирыгдырхоит. Иаҳҳәап, «аҧсцәа дыркит», «аҩсҭаацәа дыркит» ҳәа ауп ичмазаҩхаз зегьы рзы ишырҳәо. Уи иачыданы иҟарҭоит «ахушәҟуа», насгьы ишәарҭаны иҟоуп урҭ ахушәҟуа инарыцҭаны «уажәынахыс учмазаҩхом ачҳара умазар, аллаҳ уимаҭуҩны уҟазар» ҳәа ирҳәо.

Ишаҳҳәаз еиҧш, аҧсуаа адинеизаккуа аҿиара иалагаанʒагьы рдырраҿ ииашамкуаны иалан аҧсы ҧсра акумшәа, аҧсы даҿа матәарк иалалошәа, ҿыц ииуа асаби ихалошәа. Иара убриазы ирыман аҧсыжратәии аҧсеиҭагаратәии, иахаракгьы аҧсы рҭынчратәии (аҧсхура) аҭаскуа. Урҭ рыҧсыжшьаҟуеи рыҧсхураҟуеи еиҧшны, доусы имч зеиҧшроуи ижәфахыр заҟароуи рыла имҩаҧыргон. Дара еиҧшымра дук рымамызт аҟьырсианра Аҧсны иахыҭәаʒаны иахьынʒаҟазгьы. Аха аҧсылманратә ҭаскуа рзы дырраҟуак аҧсуаа ироуа ианалага (VII-тәи ашәышыҟусазы арабцәа Аҟуа Ҟырҭтәыла иадкыланы ианырга), аиҳаракгьы аҭырҟуцәа Аҧсны рымпыҭахалаʒаны ианыҟала (XVI-тәи ашәышыҟуса инаркны) аҧсуаа рыҧсыжратә-рыҧсхуратә жәытә ҭаскуа рҿыршеит ҩбаны.

Аҟьырсианра Аҧсны иҿиаанʒагьы, аҟьырсианра Аҧсны ианахыҭәазгьы аҧсы нарцәы ихныҟугага ҳәа амал иваҭаны деилаҳәа-еилаца дыржуан, ахыбра

ихадыргылон... Аха ахуаҧьацәа», абри дук рҧьыба ишамыхуози аҧсылман динхаҭаратә идеологиа апропаганда шазыҟамҭози гуаҭаны, иаҧырҭеит аҧсуа ҧсылман динхаҭарала аҧсыжреи аҧсхуреи рҭаскуа.

Ҧсылман динла аҧсыжреи аҧсхуреи иахьа аҧсуаа рҟны рымҿхак ҭбааны, егьырҭ аҧсылман ҭаскуа зегьы инарҧынҭаны, инхарҟьаʒан иҟоуп.

«Аҧсы имыхуо абза ихырҭәага» ҳәа ззырҳәо абарҭ аҭаскуа мҩаҧызго, иадгыло иахьагьы изырацәаҩузеи?

Аҧсылман динмаҭзуҩцәа, «Аҟурҟан» 2-тәи ахы 26-тәи ажәеинраала ишахәо инакуршәаны, ауаа дырҩашьоит, иҟаʒам аллаҳ ҳәа аʒәы иааигуаҧхар ауаҩы дишошәа, аҧсы ихеиҭошәа, аҿҳәара (аҧьал) иитаз ҳәа акы аануашәа, иҧсы ҳәа акы ихыхны нарцәыҟа ҳәа ҧьара инирхошәа. Убри иначыданы урҭ аҧсылманцәа агура ддыргоит адгьыл аҿы иҟоу аҧсҭазаара аҭкьыс еиҧьу наунагʒатәи, нырцәтәи ҳәа адгьыл аҭаҟа даҿа ҧсҭазаарак ыҟоушәа, насгьы уаҟа шәҭатәыс, фатәыс, малс уҳәа иауа аарцәыҟа инхаз иуацәа иҧсы иарҭаз, ахуаҧьацәа зхаҧхьаз ракуушәа, насгьы уи аҩыза «абагаж ду» аиура иакуиҭу зыгунаҳа «рҟуу» ракуушәа, агунаҳа арҟура зылшо дара ахуаҧьацәа ракуушәа.

«Аҧсы даиҧслак аҩнаргуаны джызар уҭаххоит, ҧытк анихыҭлак — кыр днаскьагазар» рҳәоит ажәлар. Егьиашаны, аҧсра иакушәаз иалашыҩкны иахьынʒаҟоу, акы еилыркаауа ҳәа иҟаʒам, иара убри аҟнытә ирымоу амал еигʒом, ирымам рыҧшаауеит, ирцәыҧсыз ауаҩ нарцәыҟа «дбаҧьаʒа инырхаразы», ихуо аҟаҭаразы. Иара убас шәыҧсы иҧсы ҳахуоит зхәаз ахуаҧьацәа рзгьы акы изеигʒом.

Аҧсуа ҧсыжратә ҭас иамоуп ибзиоуи ицәгьоуи. Ибзиоуп иҧсыз иуа-икула зегь ахьеизо, иахьеицхыраауа. Уи мап ацәкра ахутам.

Аҧсыжратә ҧсылман ҭаскуа иеидкыланы ҧьанаазыла аҧсыжра ҳәа иашьҭоуп. Раҧхьа ахуаҧьацәа ʒ-хьамҧшла аҧсы аҧсыкуабага ҧу дыкуҭаны дыркуабоит, дара рҳәашьа, «дыдрыцкьоит». Нас, акуба аҭынхурас иҟарҭо аҧуеидҧсала шьыршьафк цыкуршәны, аҧсы аҧсҟуршә наикуршәны дыкурҭоит. Убри ашьҭахь аҩны ддәылыргоит «ахалал» итаразы. Уаҟа аʒәгьы дмырҭәы-

уакуа, аʒәаʒәала инеихагыланы аҧсы ихцәажәоит, нас ирҳәоит «нарцәтәи имҩа» ишазыразу. Иара убас аҧсыжраан сизаз ауаа зегьы ирбо-ираҳауа ахуаҷьацәа адеура ҟарҵоит. Урҭ ирҳәоит аҧсы ибзиарақуеи игунаҳаракуеи иҟаʒам нырцәтәи асираҭ цҳаҿы иркапануашәа. Уи ианыркапануа агунаҳаракуа (иҿеим аускуа ҟаиҵахьазар, аҧсылман ҵаскуа еилсигахьазар) рыкапан маҷхарц азы дара урҭ агунаҳаракуа рхы иадкыланы идырҩошәа, идырласуашәа, ирхагыланы идырҟуашәа. Адеура ашьтахь аҷьанаазы ламаз рк'уеит, хуаҷьа еихабык аҭолҟан даҧхьоит, даҿакала иахҳәозар, адырра ҟаиҵоит иҧсыз нахь иҟарҵаз аҧсыжратә ҵаскуа зегьы ихы ишаирхуашазы. Нас ҿиҭуеит иҧсыз ихьʒ, ма лыхьʒ ҳәаны, «Иа Финда Фаҭали» ҳәа хынтә. Данаакугьежьлак, «иҟахҵаз изыкабулхеит, аарцәынтә иҟуу иҵас зегьы шыҟахҵаз ҳәа аҧсы сыбжьы иаҳаны дгурҕьаны данҩаҵкьа, ихгьы адамра аҕукыдыҧсала иаахеит» ҳәа реиҳәоит аҧсыжцәеи аҧсы дызцәыҧсызи. Уи азы иауеит имаҷымкуа аҧара. Уи аҧара аҷьанаазыҟаҵара иалахуз ахуаҷьацәа еиҟараны ирзишоит, иҟоуп маатк-ҩмаатк рзы аимаккуа аироулогьы, рыгуқуа аннибархогьы.

Аҧсылман ҧсыжратә ҵас даҿа динхаҵаратә ҵаск еиҧшымкуаны аматериалтәии адоуҳатәии ҧырхага рнаҭоит аҧсуаа. Иаазқулаз аҧсуа ҧсыжрақуа ачарақуа иреиҧшшәа, инхо ирхырҵәаганы иҟалеит... 100-150 шыкуса зхыҵуа ажәытә уаа изларҳәо ала, иахьатәи аҧсыжрақуа харҷь дула ишымҩаҧырго еиҧш ажәытәан имҩаҧыргомызт. Иахьа дыҟам аҧсра иақушәаз аҧсуа 300-400 килограмм ача, 40-60 ведра аҩы, 100-150 килограмм ауҭратых, 4-5 ҧуҭ аҟуд уҳәа нызымх'уа. Иҟоуп уи еихаʒангьы ахарҷь зауа.

Аҧсыжра патула, ҳаҭырла имҩаҧгатәуп, уажәы ҳаиҩызаратә ҧашәқуа шаҟа инеиҵыхыу ала, ҳаибабарақуа иаха излеиҕьхаз ала уҳәа аҧсраҿы ауаа рацәа еикумшәар ауам, акрыфарагьы хзаҟуҵуам. Аус злоу харатә иаази, аҭаацәеи, аҧсы дахьынʒакҿоу уи идтәалоуи, аҧсы анышә данарҭалак инхои уҳәа рымацара рыла атәара ҟалартә еиҧш аиҿкаароуп. Убри инаҷыданы ажәлар инеиҧшны идеилыркаатәуп аҧсраҿы аҩыжәра шламысдароу, уажәы ҷьара-ҷьара абакалқуеи

аҧатхьқуеи ицәырырго, атолбашьцәа ахьалырх'уа уҳәа зынʒа иаҧсыуа ҵасны ишыҟам.

Аҧсра иадҳәалоу аҵаскуа шымҩаҧгатәу азы аҵыхутәантәи ашыкускуа рзы акырынтә аусмҩаҧгатә шьахуқуа рыдыркылахьеит апартиа Аҧснытәи аобкоми араикомкуеи. Уи даара ихуарҭоуп. Аха уеизгьы, урҭ акуҵаракуа апрактикаҿы рынагʒара знапы иаиҵоу ҷьоукыҷьоукы рхарала, аҧсыжрақуа нахырҟьаны ишымҩаҧыргац имҩаҧыргоит аҧсылманцәа реиҧш сгьырҭгьы.

Сгу иаанагоит аҧсылмантә ҧсыжратә ҵас иахьа зымҿхак ҭбаахаз ауаа иахьынʒарҧырхагоу азы хцәажәара аҭахым, усгьы уаҩы еиликаартә иҟоуп ҳәа. Убри аҵкьысгьы еицәаʒоу ҵасны иҟоуп аҧсылманцәа имҩаҧырго аҧсхуракуа.

Аҧсылман динмаҵзуҩцәа аҧсра иақушәаз ауаа ржьоит ирцәыҧсыз иҧсы еитаҭалах'уашәа, иҧсы иартои иара ихьʒала инырх'уеи рыла ихы ныҟуигошәа нарцәы ҳәа ҷьара, насгьы ус иҟоу амал иоуртә аҟаҵара, «аллах ила», дара рымацара ракуʒоушәа иакуиту.

Ҳәарада, ари агура зго аҧсуаа иҧсыз рыуа-ртахы изы малк иеигʒом, уи нарцәы дбаҕьаʒа «дынхарц» азы иҟарҵоит аҩынҩажәамш, аҩынҩажәсижәаҩамш, ашыкус. Урҭ рыбжьара ес-ҧшьаша ацәымзакуа адырк'уеит. Иашоуп, аҩынҩажәамши аҩынҩажәсижәаҩамши раан даара еиныхра дук ҟарҵом, аха зегь акоуп ауаа рацәаҩны еизоит, аҧсаҭатәкуа маҷымкуаны иршьуеит, ахуаҷьацәа аҳамҭақуа ҟарҵоит, ачыс хккуа адоуха рхарк'уеит, ҳаҭма-цыҧхьаʒа 10-10 маат ргоит.

Аҧсхураҿы уахынла ацәымзакуа аркны хучгьы-дугьы ирбо аҟурҟан ажәеинраалакуа рыбжьы ҭганы ирыҧхьоит. Урҭ ҧыҭк наҧхьа-цыҧхьаʒа, ҳаҭмак ҟарҵа-цыҧхьаʒа азқьыр ашәа рҳәоит.

Ақьырсианцәа руахуамакуа раасҭагьы ахуаҷьацәа иҟарҵо аҳаҭмакуа иаҳа идырҕуҕуоит адин ус. Избанзар, ауахуамаҿ аиҳа аҧсхураҿы ауаа еизоит, аиҳаракгьы ирацәаҩуп аҵаҩцәа, ибжьажьо аҿар, акомҿареидгылаа, акоммунистцәа уҳәа.

Аҧсхура акгьы ишаҧсам рдыруеит ажәлар, уи зларҧсахша даҿа ҵаск раҳәам, иргуаҧхартә еиҧш ус ҿырҧшык дырбам.

Ибзиан бзиа иаабо, иаҳзааигуаʒоу ауаҽы даҳҳамыршҭыкуаны, гуҧҽык уи иҭаацәа ашыкусан зны ҳнарылатәар, урҭ ргуы ҟазҭаша ажәа ҟуандаҟуа раҳҳәозар, нанатахыугьы аматериалтә цхыраара раҳҭозар. Баша иаурхәо ажәлар «Ажәа ҟуандак зеиҧьым мал ыҟаʒам» ҳәа. Усҟан атеистцәа ҳажәа иаҳа амч аиуан, адинмаҭзуҽцәа рымц агуаҟра-аҧсра иаҟушәаз ирҽашьара алымшартә иҟалон.

АШӘҞУ ИАНЫМ АДАҬҚУА

Абуддизми ақьырсианреи реиҧш, аҧсылман динхаҭарагьы иамоуп адинхаҭаҽы хымҧада инеигʒарц иднаҭо аморальтә ҧҟарракуа. Урҭ аҧҟарракуа зегьы неидкыланы адаҭкуа — аҭаскуа ҳәа ирышьҭоуп. Урҭ аҧсылман «шәҟу цкьа» (Аҟурҟан) аҟны атыҧ ҕуҕуа ааныркылоит. Аха уи азмырхакуаны иҟоуп «адаҭ цкьакуа» зну шьариаҭ захьʒу даҽа шәҟук. Ашьариаҭи аҟурҟани ишырҳәо еиҧш, цәеи-ҧҳан лацеи роуп, еиҧшуп ҭакыла. Урҭ аҽ-шәҟук изырнымлеит аҧсылманра динеизакык ахасабала издызкылаз ажәларкуа ржәытә ҭаскуа зегьы. Ашәҟу ианым, аха ашәҟу иану реиҧш амч змоу ракуны, аҧсылманра ҕуҕуала иацхраауа иҟалеит урҭ иарабцәамыз ажәларкуа ржәытә ҭаскуа шьардаʒа.

Ашәҟу ианым адаҭкуа аҧсуаа рҟынгьы ашьариаҭтә ҧҟарракуа рҭакы рымоуп, ашьариаҭ иану реиҧшҭәҟьагьы иҧырхагоуп, ауаҽы доуҳала дыграртәуеит. Уи ус шакуу удырбоит ажәытә аҧсуа ҭаскуа аҧсылман динхаҭара ирнатаз аҭаккуеи аформакуеи, насгьы урҭ аҧсылман динмаҭзуҽцәа рхы ишадырхуои уҳәа.

Иаҳҳәап, «ашәҟу цкьакуа» ирным адаҭкуа иреиуоуп ҭаҟа ианаҳҭакуогьы:

Ахучкуа еилыхны рбара. Аҽны, ачараҽы, сасырҭаны уҳәа иахьабалак ахы ҳәа аҧсуаа ирҧхьаʒо аҟны, егьа дхучызаргьы, ахаҭарҧыс иауп идыртәо. Иара убас асасцәа аҧшәма ҳәа (аб даныҟам) ирыддыртәалогьы ахаҭарҧыс иауп. Дара асасцәа ҳәсакуазаргьы ахаҭарҧыс дрыддыртәалоит, акырʒа иара иаҭкьыс еиҳабу иаҳәшьа дыҟазаргьы.

Ахаҭа зхы химҭәаз аҧстәы, аҧсаатә уҳәа ржьы уаҽы ифаʒом, ҧсхаҧсжьыс ирыҧхьаʒоит, дара аҳәсакуагьы урҭ хунгаршьоит. Аха хаҭа дыҟамкуа кутык ршьырц рҭаххар — ахаҭарҧыс (агара дгаразаргьы) аҳәызба иркны акуты ршьуеит.

Ачараҽы ахаршә назго ан лакузаргьы лычкун (егьа дхучызаргьы) ихьʒала аҧсшәа ахырҳәаауеит, уи ихьʒала ашәҟу ианырҭоит, аʒәгьы игуалашәом уи ахаҭарҧыс иаҳәшьцәа еиҳабацәа.

Ажәакала, ахаҭарҧыс агара данылоугьы зинла иани иаҳәшьцәа еиҳабацәеи дреиҳабны дыҧхьаʒоуп, уи ауп аҧхьа зныҳәаҽа рк'уагьы. Дангарҭлакгьы ахаҭарҧыс аҧҳәыс лаасҭа аҧыжәара имоушәа идырбоит, дадыршьцылоит.

Ахаҭарҧыс, аʒҕаб ҳәа ахшара еилыхны рбарала аʒҕаб ддыргуҽуеит, ҧхьаҟа ахаҭа нажәеи игуаҧхареи рхымҧара дазыҟарҭоит. Иара уналагьы аҧҳәыс лаҭкьыс ахаҭа аҧыжәара имоуп иаҳа дахьаҧсоу ҳәа зҳәо «Аҟурҟан» ацәаҳәакуа дырҕуҕуоит.

Нас аҧсылманра иацхраауа ари аҭас аҧыхразы икуҧатәʒами? Ҳәарада, хымҧада.

Ахучы ахьʒ иҭара. Ауаҽы ахьʒ имамзар, абасеиҧш иҟоу ахьʒ шьҭимхыр ҟалом ҳәа зҳәо закуанк адунеиаҽ аʒәгьы иаҧимҭаит. Ажәлар аʒәи-аʒәи еиламҽашьарц раҧхьа ахатәы хьʒкуа шьҭырхит (ашьҭахь ажәлакуа). Иҟаʒам баша ихәоу ахьʒ, урҭ зегьы аҭакы рымоуп. Иаҳҳәап, Кубча, Хьымца, Шәарах, Ахра, Наҳар, Гумца, Гумшәа уҳәа реиҧш иҟоу рхы иахцәажәоит. Урҭ зыхьʒу иҭахы-иҭахым енагь иаҳауеит ажәа бзиакуа: аҟубчара, аҧшʒара, аибагара, аласра, агумшәара, аҕуҕуара уҳәа.

Ахьʒ бзиа ауаҽы иааʒаразы ицхыраагʒага дууп. Избан акузар, дарбан уаҽызаалакгьы — сыхьʒ иаанагозеи, ус сыхьʒызтәыз изсыхьʒыртәи? — ҳәа ихы азҭаара аиҭоит, аҭакы еиликаауеит. Адинхаҭаҽцәеи адинмаҭзуҽцәеи уи рзымдыруа иҟаʒам. Урҭ досу рдинхаҭаратә мифкуа ирыкушәо ахьʒкуа рырҭоит ахучкуа. Иаҳҳәап, Аҧсны даара ирацәан (аангуанʒа) еицырдыруа араб ҧсылман хьʒкуа: Хусин, Ҳасан, Маҳамад, Омар, Мураҭ, Мсураҭ, Ҳаҷьараҭ, Фатима, Ешьа, Амина уҳәа.

Иара убас аҭыркуа ҧсылман хьыӡкуа: Маҳмадбеи, Сеилыку, Ҷьуаз, Мыстафа, Нурбеи, Туҷьбеи уҳәа.

Ахьӡ аҭакы ауаҩы идунеихуаҧшышьаҿ анырра азыҟамҭозар, хымҧада, адинмаҭзуҩцәа ирҧшьо ахучкуа ахьӡкуа рырҭомызт.

Академик Н. И. Марр абри азҭааразы иаангоит абас еиҧш иҟоу фактк. 1849 шыкуса рзы Калдахуара акыҭан жә-ҧсылман таацәарак дыркьырсиануан. Урт рыхьӡкуа: Тыҟу, Ҷьуаз, Сеидыҟ, Сеилыку, Ҷьынҷьыкь, Фатима, Каҭа, Ешьа, Фида, Маф, Ница уҳәа нархыхны ақьырсиан хьыӡкуа Дадеуаз, Сусана, Митрофан, Севастине, Стеҧан, Анна, Нина, Елисабед, Агеҧсине уҳәа рыхьӡырҭеит, ҿыц иизшәа, иҭаацәараз ауаа хатәракуа.[1]

— Аҧсуа хьыӡкуа хцәыӡуеит, — ҳәа «хьаас» ирымоуп адинмаҭзуҩцәа. Урҭ ирдыруеит арт хыхь еикуаҳҧхьаӡаз аҧсылман хьыӡкуа ишаҧсуа хьӡкуам, аха «Аӡы цәыкубаркуа анеицылалак ауп аҩар анрылҭуа» шырҳәо еиҧш, уигьы дара рус азы ишхуартоу рдыруеит.

Угуы иаахуартә иҟоуп ахучкуа зыҧсҭазаара уаҩы даҿыҧшыша ауаа хазынакуа, алитературатә фырхацәа уҳәа рыхьӡкуа ахьрыхьӡыртәуа. Уажәы иаҳа иуҧылоит: Гудиса, Гунда, Ахра, Даур, Сырма, Шьазина, Ҭемыр, Батал, Хьмур, Наҳар уҳәа реиҧш иҟоу аҧсуа хьӡкуа.

Ауаҩы ахьӡ иҭара азҭаара ахшыҩзышьҭра ду артоит аукраинцәа, Прибалтикатәи амилатқуа уҳәа. Аха Аҧсны уи иахуҭоу ахшыҩзышьҭра амам. Уимоу ахучы ишыкусира знырҭо ашәҟукуаҭәҟьа иаиаамтоу ихадыртәаауам, хаарак, ҧхарак рылаӡамкуа ауп уи аҩыза ашәҟукуа ани аби ишыиаддырк'уа ҧьоукы-ҧьоукы.

Игугуҭажьтәу усым абасеиҧш иҟоу азҭаарагьы.

Аҧхәысҳәареи аҧхәысаагареи. Абзиабара азҭаара адинхаҭаҩцәа аналацәажәо, иааурҧныркылоит, ауаҩы дызкушәараны иҟоу зегь здыруа, заа иазҧхьагуазҭо «аллаҳ иауп» ҳәа иҟоу, нашарак злаӡам, К. Маркс аҧсылман динхаҭаратә гуцә[2] ҳәа ииҧхьаӡоз аҧҟарра.

[1] Н. Марр. О языке и истории абхазов. Издательство Ан СССР. М—Л., 1938, ад. 93

[2] К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч. Т. 9, ад. 427

Абри хаҭаны иубап ахуаҷьацәа ирышьҭоу анацәа, абацәа. Урҭ рыхшара аразҟы бзиакуа роурц ашәҟукуа ҟарҭоит. Дубап — абрыгьы-абрыгьы аӡҕаб бзиа сылзырбаша ашәҟу сзыҟаҭа, — ҳәа ахуаҷьацәа ирышьҭоу арҧыс, иара убас, инапырҟучуа уи ашәҟу иашьҭоу атыҧхагьы.

Аҧҳәысаагареи ахаҭацаракуеи ирыдхәалоу ахучымычкуагьы рҭакыи рформеи ахуаҧшра рҭахыуп. Иара убас амаҳәра азҭаарагьы. Урҭ ирыцуп имачымкуа адинхаҭаратә ҭаскуа, ирымоуп адинхаҭаратә ҭаккуа.

Ишдыру еиҧш, акырӡа аҭанак'уеит, хаштрагьы акум хаҭеи ҧҳәыси раҧхьатәи рпәеидҭареи реизааигуареи. Иҟалалоит урҭ руаӡәк мцху данҭынчым, даныгуаҭеицәо... Иара уи иахҟьаны аизааигуахара аниҭахым, ма иҭахны ианилымшо.

Абри анаргамахалак, адинмаҭзуҩцәа уи ҧсымцкьала дҿахәоушәа, дара мыч дук аллах иҟнытә усеиҧш иҟоу аускуа рзы ирымоушәа ҟаҭаны, аҭабылтәкуа, арыжәтәкуа, аныҳәаракуа уҳәа ҟарҭоит. Ҳәарада, даара худула.

Иабаҟоу абасеиҧш иҟоу арыцҳаракуа раан ҳара хмедицинатә усзуҩцәа? Ачкун инервкуа зырҭынчша икулацәа, илабжьаша ахацәа?

Ахьӡшьареи ашәи. Ахьӡшьареи ашәи цәырҭижьҭеи акырӡа ҭуеит. Урҭ ауриацәа рмилаҭтә динхаҭаракуа рҟынгьы иҟан. Ахьӡшьара ауриацәа ажәытәӡа ачымазаҩ «иҧсеикурхагас» ирыман, ашәы — еырҩашьагас (аҧсы иҟынтәи).[1] Аҧсылманра урт аднакылеит ауаҩы игукажьразы, аихаракгьы аҧҳәыс лзинкуа рыларҟуразы.

Аҧхәыс зыхьӡ лшьо ахаҭа дхучӡазаргьы иара иаҭкьыс зинла деиҭаны лхы лыҧхьаӡоит, иихәо дахыҧом, ахаҭа иаҭкьыс курала еиҭбацәоу усгьы «Саҳ» ҳәа дрышьҭоуп.

Аҧсылман динмаҭзуҩцәа аҳәса дыршәоит зыхьӡ ршьо: ранхуа, рабхуа рабхундацәа уҳәа рыхьӡ иапраҳауагьы ианырмаҳауагьы ирҳәар «зегь заҳауа, ауаҩы игу

[1] М. И. Шаханович. Закат индейской религии. Ленинград. 1965, ад. 24.

иҭоугьы здыруа» аллаҳ ҳәа аʒәы иахьирхууашәа, рхаҧыцқуа каҧсошәа.

Абри «аҧсуа ҭас» еилазгаз иахьа илхыччоит ҧыҭҩык, уимоу лхаҭа рнапаҷы дырзаагаргьы — дикадрыжьуеит.

Иара убас даара игукажьганы иҟоуп ашәыматәа, насгьы ауаҩы игуабзиара ҭиашәоит.

Ишырҳәо еиҧш, адаҭ сса-мыссақуак роуп араҟа ажәакуак зхаҳҳәааз. Аха дара урҭгьы уаҩы агура ихадырҭоит адинхаҭаратә ҟурҷахак назлашәаз адаҭқуа зегьы шаҟа ҳара ҳкоммунисттә ҭасқуа ирцәтәымны иҟоу. Урҭ раҧыхразы ирҷиалатәуп акоммунисттә ҭас бзиақуа.

АҦҲӘЫС ЛЫМЦӘАЖӘАРА

Аҧсуаа аиҳаби аиҭби наҟ-ааҟ чыдала ҳаҭыр еикурҭоит жәытәнатә аахысгьы. Шәышыкуса инареиҳаны изхыҭуа аҭаҳмадацәа ахьтәоу хучык дбажәгуаламуа днарываларгьы «уҧсынҭры духааит! Уа уаант, уааит», ҳәа ихаҭгылоит. Аиҭбы иахьиаҳауа алаф рҳәом, иахьибо рцәа хыртуам. Урҭ ас реиҭбацәа рахь иҟарҭо азҷлымҳара еилкааны, аҷаргьы ҳаҭыр рыкурҭоит реиҳабацәа, ирцәыҧхашьоит, ирҷагыланы ицәажәом, иахьырбо адалакь рк'уам, аҭаҭын иахом.

Абри аиҳаби аиҭби наҟ-ааҟтәи реицәыҧхашьара иахьа амҷхак злаҭбаау, излаҕуҕуоу ала, уаҩы ибартә иҟоуп уи адацқуа ихароу ҭоурыхтә епохак иагулсны ишаауа. «Шәара шәаасҭа ҳара ҳзакуи» — ҳәа аиҳабацәа раҳаҭыр ашьтыхра иазкыу ахҟуншьаратә ҧхашьара рыман ҷыц еиднагало хаҭеи ҧҳәыси. Ахаҭа дыҧхашьаны аиҳабацәа иҷырпәиʒон ҳаҭырла аиҳабацәа рҟны дцәырыргаанʒа; аҧхәыс дыҧхашьаны мышкуак драцәажәомызт хаҭагьы ҧҳәысгьы, илеиҳабацәаз. Убри аиҳабы пату иқуҭара иахҟьаны аамҭала аҭацацәа рымцәажәара ажәытә иамаз аформа иахьагьы ишыҟаз инхеит абжьыуаа рҟны. Иахьахырҟьоу абзыҧқуа рҟны ауп. Уаҟа аҧҳәыс лыҧсы ахьынʒаҭоу лабхуеи лабхуа иқулацәеи драцәажәом, рыхьʒ лшьоит, лбжьы раҳаргьы ҟалом.

Ииашаҭәҟьаны пату зкуҭатәу, ҧхьаҟа еихаҳатәу аҭас хазынакуа рымоуп аҧсуаа. Урҭ бзианы ҳабацәа ирҷаҳҭааит, иахуҭаҭәҟьангьы акоммунизм аан инхоиҭуа ҳхьыбҷар идҳарҭоит. Аха иззынкылатәузеи амцәажәара, иалоузеи хуартарас? Уи, ҧьоукы-ҧьоукы ишырҳәо еиҧш, «патуеиқуҭаразар», еиҳабгьы еиҭбгьы, ҧҳәысгьы хаҭагьы рҟны ицәажәо ахацәа реиҳабацәа пату рыкурымҭаʒои?

Сара сгуаанагарала, аламыс змоу аҧҳәыс пату рыкулҭоит леиҳабацәа, лыкулацәа, аха иламысдоу лымцәажәарала акгьы лзыҭәахʒом.

Ажәакала, Бзыҧтәи аҧсуа ҳәсакуа иахьа рымцәажәара аҧсылман дин ахатә ҭасқуа иреиуаʒам (иҟалап уи аурымцәа ирҷырҭаазаргьы), аха иахьазы уи аҧсуа ҧсылманцәа идинхаҭаратә догманы ирҧхьаʒо иҟалеит.

Уи егьырҭ аҧсылман динхаҭаратә догмакуа реиҧшҭәҟьа иҧырхагоуп ҳара ханхамҩаҷы, ҳмилаҭтә культура ашьтыхра аус аҟны. Иаагап урҭ рҧырхагаракуа ртәы зхәо факткуак. Анхуатәи, Абҕархыкутәи, Ҟуланырхуатәи уҳәа акытсоветкуак ирыҭарк'уа аколнхаракуа рҟны аусура зылшо хәа иҧхьаʒоу аиҳараҩык аҳәсакуа роуп. Ус анакуха, урҭ алархумкуан арҭ аколнхаракуа еизара мҩаҧырымгозароуп. Аха ус иҟам. Ҳара игуаҳҭаз 1963-1965 шыкускуа рзтәи аколнхаракуа «Аҧсны», Ҷавчаваʒе ихьʒ зхыу, «Март 4» уҳәа рзеиҧш еизара апротоколкуа рҟны ҧхәыск лыхьʒ арбам. Аизарахь имнеиуа урҭ рымацарагьы ракуʒам. Шәрыхуаҧш аҧсуа колнхаракуа рзеиҧш еизара апротоколкуа, аҳәсакуа рыхьʒала ʒҕабк, ма зыуаҩрахь инеихьоу аʒәы лыкугыларак умбозар, еизарак аҷы жәпаҷьара ҧхәыск дцәажәеит хәа убаʒом.

Гудауҭа аранон, аколнхара «Аҧсны» аҷы аҧхьагылара змоу ҧҳәыск даҧсаҭәҟьаны илныҷхуон аколнхацәа, лыхшыҩ зламыз, хаҭаҭас дыздымгылацыз ыҟамызт. Асовет еихабыра Асоциалисттә Ҵьа Афырхаҭа ҳәа ахьʒ лырҭеит, ҩ-ааҧхьарак рҟны дыҟан Қырҭтәылатәи ССР Иреихаʒоу Асовет адепутатс. Аха лкыҭан, бригадирс дахьыҟаз абригадаҟны хаҭа данца аизара-

қуатҷәкьа, сиеиргьы сцәажәаҙом ҳәа лыҿрыглыжьуа далагеит. Уи иахьагьы аҷьыкуреии ат̣ат̣ыни рҿаҿра ду аалрых'уеит, аха лҧышәа «амаҙа» лызҳәом зегьы рк̄ны, ацәажәара дақуит̣ым.

Иара убас ауп ақыт̣ақуа рк̄ны иаҳа ҳзыкугуҕ'уа аҧсуа рт̣аҿцәагьы ртагылазаашьа шык̄оу. Урт̣ хат̣а ианцалак нахыс иадырҧхьо ат̣аҿцәа ранацәеи рабацәеи зегьы израцәажәом, акыт̣аҿы лекциак изаҧхьом. Бзыҧан ат̣аҳмадацәа ахьнеиуа ат̣ыҧаҿ аҧҳәыс аус лызуам, хат̣а ик̄оу аҳәсакуа аҙәык-ҿыҧьак роуп апартиа иалоу. Ик̄оуп ҧҳәыс зат̣әык дызлам аиҭбыраҙатәи апарторганизациакуа. Апарторганизациакуа, егьырт̣ ауаажәларратә организациакуа, аҳәынт̣карратә органкуа рыҿрымаданы, абри ҷыдала хшыҿзышьт̣ра азырурц рыхут̣оуп.

Изҙатәузеи иахьа аҧҳәыс лҧьабаа мцху ишырацәоу, дангуамт̣лю шык̄оу. Уи лгуамт̣ра, насгьы абри амцәажәара ат̣ас уҳәа ҕуҕуала рхы иадырхуоит, иалахухахут̣уеит аҧсылман динмат̣зуҿцәа. Урт̣ аҧсуа ҳәсакуа дыршәоит, «аиҳабы ихьз ахәареи ацәажәареи к̄алом, шьариат̣ла еимам хат̣еи ҧҳәыси ныр̣цәык̄а енкушәом, анқьаҳ змам аҧҳәыс дыҧхәысым, дыблуп, адин лымам... Убас аҳәоит «Ак̄урк̄ан» ҳәа.

Аҧсуа хәсакуа акоммунизм аргылара ралархура аиҕьтәразы изт̣оу амцәажәаратә т̣ас бааҧс ак̄нытә рхы иакунт̣тәуп. Урт̣ анқьаҳ шәк̄у иацәымшәауа иааҙатәуп. Абри ауснагҙатә зыхшыҿ азцо адинхат̣аҿцәагьы мачҿым. Ус анакуха, уи апроцесс иаҳа арласра алшоит.

* * *

Ишаабаз еиҧш, аҧсылман динхат̣аратә цәынхакуа ажәытәан ирымаз ареакциатә форма рыманы, ҳсоциалисттә уаажәларратә шьакугылашьазы ишәарт̣аны, иара убриазы закуанла иаанкыламзар (ус ик̄оу адинхат̣аратә формакуак ык̄оуп СССР) ада ҧсыхуак змам ракуны ик̄аҙам. Урт̣ аформа ҿыцкуа, дара амцхат̣аҿцәа рхәашьа, «аамт̣а иакушәо», рылагьы уаҿы ибоит ус ишаҧу ала ркаҳара.[1] Аха ус егьа ик̄азаргьы, ииашат̣ак̄ьаны аҧсуаа ирҳәоит «Алаҳәа шкуакуахом» ҳәа. Аҧсылман динхат̣ара аҧсуаа рзгьы ишырҿашьыгац ирҿашьыгоуп. Уи рҿашьыгамкуаны, ихырхаганы, ҳара хкоммунисттә идеологиа иакушәо ахаангьы ик̄алом.

Хыхь ҳзыхцәажәаз аҧсылман динхат̣аратә цәынхакуа ирныҧшуеит абас еиҧш ик̄оу ҳазну аамт̣азтәи ик̄азшьа ҷыдакуа:

Актәи ак̄азшьа. Уи иныҧшуеит акоммунизм аргылара аус иаҧырхагамшәа, иацхраауашәа, насгьы КПСС Апрограммаҿ иарбоу аморальтә кодекси «иҧшьоу ашәк̄у — «Ак̄урк̄ан» аҧк̄арракуеи еикуршәоушәа, еиҧшушәа.

Аҿбатәи ак̄азшьа. Аҧсылман динхат̣аратә т̣арен анаукеи енҿагылара рымамшәа, урт̣ аки-аки Аллаҳ игуаҧхарала ихеибарт̣әааушәа, уи «имаҙакуа» ҿҳәараҿҳәарала ирзааиртуашәа.

Ахҧатәи ак̄азшьа. Аҧсылман динмат̣зуҿцәа ржәытә динхат̣аратә мораль ак̄ны ик̄арт̣о аит̣акракуа, анхаракгьы аҳәса рт̣агылазаашьеи, ат̣ара уси, «амаанцызнәеи», егьырт̣ амилат̣куеи, дара рдинхат̣аратә т̣аскуа рформакуеи уҳәа рзык̄азаашьакуа рҿы. Арт̣ аҷыдаракуа зхаҿы ик̄ам аидеологиатә усзуҿы иаамарианы изеҿдраауам адинхат̣аҿцәеи адинхат̣ара аиуак злаҙами. Избанзар, адинхат̣аҿгьы аус имур к̄алом. Аус иуеит. Уи дреигурҕьоит анаукеи атехникеи рыкуҿиаракуа, рныҳәаҿа ик'уеит Асовет еиҳабыра, аибашьра аус зырцых-цых'уа абуржуазиатә уаа дырҿагылаҿуп, ат̣ынҿра ахьчаразы дыкуҧаҿуп... Аха ишҧеиликаауеи адинхат̣аҿы урт̣ иниуа-ниҳәо зегьы?

Ҧьеҿла аус иуеит, амцхат̣аҿцәа рҳәашьала, Аллаҳ аарцәык̄а ихуы изишаз таимырхарц; анаукеи атехникеи рыкуҿиаракуа ҧьеишьоит, дреигурҕьоит «Аллаҳ иааиртыз амаҙакуа», рныҳәаҿа ик'уеит, дрызхуцуеит Асовет еиҳабыра, урт̣ Аллаҳ игуаҧхарала Аллаҳ иуаа аарцәы цаҧхгара рыт̣ара, реиҿкаара иазкыуп ҳәа иҧхьаҙаны; аибашьра ит̣ахым, уи ахырзаман ак̄алара аамт̣а аҿҳәара араaигуоит ҳәа.

Ажәакала, асоциалисттә уаажәларратә шьакугылашьа иалоу аҧсылман динхат̣аҿы иҧбо-иахауа зегьы иашала еилдыркаауам, абасеиҧш ик̄оу аҧсылман дин-

[1] Вопросы научного атеизма. Выпуск 2. М., 1966, ад. 17

хаҭаратә догматә еилкааракуа: «Дыҟам зегьы зшаз, зегьы зылшо, зегьы здыруа, аразҟкуа зегьы азҧхьагуазҭо, Аллаҳ ида. Ҧсы зхоу зегьы ирымоуп аамталатәин аарцәтәин, наунагҙатәин нырцәтәин хәа ҩ-ҧсҭазаарак».

Абарҭ рҩызцәа адинхаҭаратә догматә еилкааракуа рҟынтәи аҧсуа ҧсылманцәа зхы иакуиҭу арҿнаратә еилкааракуа рахь риагара алзыршоны иаабо ауснагҙатәкуа рыхцәажәарахь ҳанасуеит.

АҦСЫЛМАНРА АЦӘЫНХАҚУА АҦСНЫ ИАХЬАТӘИ АҬАГЫЛАЗААШЬАЛА РАҦЫХШЬА АМҨАҚУА

АҦСУАА АҦСЫЛМАН ДИНХАҬАРА АЦӘЫНХАҚУА РЗЫНХАРА ЗЫХКЬО АМЗЫЗҚУА

Ишырҳәо еиҧш, зҿаҭа еиҩшаны изфо амилаҭ рацәа рыла ишьаҟугылоуп ҳара хсоциалисттә ҳәынҭкарра. Уи еиднакыло асоциалисттә уаажәларра ачленцәа, иаҙәымкуа-иҩыцьамкуа, В. И. Ленин аусуцәа рыхдырразы ишихәоз еиҧш, «амцхаҭаратә гуаанагаракуа гуахшәарала ирыхҳәаны...»[1] абра, адгьыл аҟны, еиҧьу аҧстазаара ачаҧо ракуны ауп ишыҟоу. Уи егьцьашьатәҙам, избаиар, 160 миллионҩык инареиханы Октиабртәи асоциалисттә революциа ашьҭахь ауп ианиз. Хара ҳҟны, КПСС Ацентр Комитети Асовет еиҳабыреи ишазгуарҭахьоу еиҧш, асоциализм аиааира ахьагази аексплуататориәа рклассқуа ахьыҟухыуи рыбзоурала, иҭжәоуп адинхаҭаратә социалтә шьаҭа хадаҟуа, иҟухыуп уи ахылҿиааауаз абазагьы. Иара абриалагьы ирҿиоуп ауаажәларра ачленцәа зегьы зых иакуиҭу арҿиаратә хуцрахь иназгаша, анаукатә-материалисттә дунеихуаҧшышьа рызҭаша аҭагылазаашьакуа. Иахьа миллионҩыла ауаа рҿадырхалент акоммунисттә дунеихуаҧшышьа иаша. Аха абри аамтазгьы иҟоуп макьана адинхаҭаҩцәа. Адинхаҭаҩцәа рдунеихуаҧшышьеи акоммунисттә дунеи-

[1] В. И. Ленин. ПСС. Т. 12, ад. 143.

хуаҧшышьеи еиҧышәара рыкумкуаны еиҿагылоуп. Убасоуп ишыҟоу Аҧснытәи АССР аҟны инхо аҧсуаагьы рдуненхуаҧшышьа.

Нас изкыузеи хыхь ҳзыхцәажәаа аҧсылман цасқуа иреиҧшу адинхацара аҧынхакуа, асоциалисттә шьакугылашьа аиааира арганы, акоммунизм ахь анасра наҿу, акоммунизм аматериалтә-техникатә база каздо рыҩнуцка?

Иарбан ууажәларратә хдырратә формазаалакгыразы иобиективтә закуанны иҟоуп ауаажәларра рматериалтә-бзазаратә тагылазаашьа аҿкара аасҭа рдырра ахьшәара, аиҳаракгьы ауаажәларра ачленцәа азәазәалатәк рыхдырра. Насгьы назгуаҭатәуп ауаатәыҩса рхдырра аформа хкқуа зегьы инеиҧшыны аҧсҭазаара аҧхьацара ишаҵамхо, наармариаҙаны иахҳәозар, акы (нахҳәап, аморальҭ) «шәкы-ҩышә метра» шьҭахь инхозар, адинхацара «километрла» шьҭахьҟа, аеыҩқуа ирышьтоу аеы нади еиҧш иаауеит, анаҩс, абри адинхаҵаратә хҵыҵра аформа намоуп наха анарха азҭаҵа алаҙара. Уи намоуп, егьырҭ ирымоу аидеологиатә ҧашәқуа инарҧылданы, акультҭа ҧашәқуагьы. Убарҭ адинхаҵаратә культ-куа: аныҳәақуа, акьабзқуа ухәа роуп адинхацара амч азҭо, адинхаҵаратә идеологиагьы аҧсы ҭакны изкыу, ес-ииуа рзы имҩахьаганы, сижьаганы, итрадициаиы, ишьцылараны аҟазаара алзыршо. Дара урт акультқуагьы зыҟаломызт асоциалисттә шьакугылашьа, ишырҳәо еиҧш, аускуа зегьы татаҧшьза иҟазар. Уака иалыршоу аекономикатә, асоциалтә, акультуратә еихьзарақуа адинхацара аҧыхразы иманшәалоу аобиективтә лшаракуа аҧырҵоит, аха урт ииашаны реизшара, хыкукыла рхархуара ухәа инэырыргоит асубиективтә фактор. Иашала нахҳәозар, дара убарҭ асубиективтә факторқуа рыбзоурала асоциалисттә шьақугылашьаҿы имачым ауадаҩракуеи аиҿагыларакуеи. Иахҳәап, макьана иҟоуп ауаҩы иҧьабаа заҟароуи иус ахатабзнареи рыла ауалафаху ашәара. Инашоуп, уи асоциалисттә шьақугылашьаҿ ихадароу, иҟамзаарц ззамуа принципуп. Аха имачым абри аиринцип аҧсҭазааразҿы анагзараан иҟоу аилагаракуа, аиҿагыларакуа. Урт зхылҿиааау асоциализм акринцип акум, ирхылҿиаауеит уи аиринцип аҧсҭазааразҿ иалазырцәо, иназыгзо иобиективтә факторқуа. Иара убас макьана изеихыгдам махуҿалатәин хшыҩлатәин аусуракуа ирҿу ауаа ркультуратә-техникатә ҩазара. Акультуратә революциа ҳара хтәылаҟны инхартәааны инагзоуп хәа аҧхьазара наиам. КПСС Аирограммаҿы иахуҭаҵәкьаны нарбоуп: «Акоммунисттә ууажәларра инартбааны аргылара аамтазы акультуратә ҿнара, акультуратә революциа дуздә анагзара наетапны иҟалоит. Абри аетап аҟны иалыршахоит акоммунизм аиааира аргаразы хымҧада изтахыу аидеологиатә тагылазаашьақуа зегьы рыҡаҵара».[1]

Абас еиҧш иҟоу аҭагылазаашьақуа асоциализм азы ус наҧуп, изалшом аиҵаҳарамратәи, аҳратәратәи ууажәларратә шьақугылашьа аҟынтәи наразнак, декретла, «руҷуалаҵәкьа еиҿкаау ауаажәларра — акоммунизм»[2] аиҟа аиасра. Ҳара ҳсоциалисттә ууажәларраҿы иуҧыдоит аҧсыцәгьаратә, аҳәса хатыр рыкумҵаратә уҳәа реиҧш иҟоу ауаҩымратә ҡазшьақуа, адинхацара назлоу абуржуазиатә цәыхақуа. Урт ҳара ҳсоциалисттә ууажәларратә шьақугылашьа наҵәыкуп, зынзагьы ҿаҩас намам, аха, ишаххәахьоу еиҧш, иҟоуп урт рыҧсы хучы ҭиркьакьаны изкыу асономикатә, акультуратә, абзазаратә ухәа ҭагылазаашьақуа рҟны иҟоу аамҭалатәи ауаҩраҟуа.

Аҧсҭазаара аҧхьацара ауаа зегьы ахьызмыгзо аҭагылазаашьақуа, сара сгуаанагарала, ҩ-гуҧкны иушар калоит. Даеакала иахҳәозар, макьана иҟоуп здуненхуаҧшышьа ҭышәымтәалаҵ дэырҡьало, идырра мҩахызкьо, аҧсҭазаара аҧхьацара дахьызмыгзо аҭагылазаашьақуа. Убас иҟоу аҭагылазаашьақуа иреиуаны иҟоуп акапиталисттә хәыцқаррақуа анбашьра ауп ахьдырцыхшьхуа.

Асовет уаа амзаҿ ицаны иаарц ртахыуп, акоммунисттә ҧсҭазаара лаша рхуцра налоуп, ирылшо зегьы ҳарцоит уи аамҭа арааигуаразы. Апрогрессивтә уаа-

---

1 Асовет Ениҕыла Акоммунисттә пәртиа Апрограмма. Аҟуа, 1962., ад. 142.

2 Иара уа, ад. 71.

тәыҩса зегьы ҟарҭоит уи аамҭа араангуаразы. Апрогрессивтә уаатәыҩса зегьы еидгылар, аибашьра еиҭаҟьахоит. Аха ус ишеиҭаҟьахо зегьы ирзеилкаауам, насгьы акапиталистцәа ана-ара ахумгаракуа, аибашьракуа имҩаҧырго агура днаргом дыррала имаҷу. Иара убри алагьы аҧсы алазаауеит адинхаҭаратә шьаҿакуа иреиуоу дак — ашәара.

Абри инаҷыданы, амдырцәа рхы-ргу иҭалартә, идырҟьалартә еиҧш адинхаҭара иазкны акапиталисттә тәылакуа радиола, ателербагала, акиносахьакуа рыла, шәҟула, журналла иҟарҭоит апропаганда, уи алзмыршо закуанк ыҟаҕам. Иара убас адинхаҭара цәынхакуа ҳсоциалисттә ҳәынҭкарра аҩнуҭҟа рынҳара зыбзоуроу мзызкуаны иҟоуп қыҭакуак, ҳаблакуак уҳәа аекономикатәи акультуратәи центркуа географиалагьы усуралагьы ирцәыхараны иахьыҟоу, насгьы дара урҭ рыҩнуҭҭҟатә лшаракуа ахьеидкылам. Иаххәап, аҧсылман динхаҭара ацәынхакуа рзы аетнографиатә материал маҷымкуаны иахьсоуз Абахуаҭеи Базиқыҭеи аҳаблакуа (Абҕархыку ақыҭан) даара ацхыраара рҭахны иҟоуп. Арҭ аҩ-ҳаблакгьы рҟны 70-тҕы инарсиҳаны ауаа нхоит, аха 1966 ш. декабр мза азгьы ирымамызт амашьынамҩа, ибжьакны измоу аҕиаскуа Ааҧсҭеи Ҿбаартеи ирхым ацҳакуа, ирымам афымца лашара, шьардаҕа ҭуеит абарҭ аҳаблакуа рҟны инаганы кинок дырбамижьҭеи, хышыкуса ҭуеит лекциак аҕә дырзамыҧхьеижьҭеи, гитаторцәас аус зуа ҩыҧьа заҭәык роуп, дара урҭгьы ҭарала имаҷҕоуп, ахулҧазтәи ашкол иҭоу ҭаҩцәоуп. Акытантәи абиблиотекаҟны аҧхьаҩцәа ирхыҧхьаҕалоу хуҩы заҭәык роуп. Иара убас х-ҭҕы заҭәык ракун арадиодкылагакуа змаз...

Асеиҧш иҟоу афактқуа уаҩы иҧылауеит Аҧсны ҧьара-ҧьара.

Ауаа рматериалтә-бзазаратә тагылазаашьа уадаҩны аҟазаара афакт уаҩы ман ацәик'уа иҟам. Изҕатәузеи, макьана иҟоуп аҧсуа ҩнаҭакуа зеынеиҭыхны, иҧхаҕа ииартә еиҧш аҭагылазаашьа змам, зкультуратә кҿаҩра ҕару, зышәҭа иагыу, зыфатә нагыу уҳәа. Урҭ малс ирымоу рҩи-руаткеи хашәалахук рнато иҟам. Аҭаҩцәа аматериалтә цхыраара аҳәынҭкарра ирнаҭоит акумзар, ҧыҭҩык ахучкуа ршьапкуаҭәҟьа хтны инхон.

Макьаназы акыр ихьысҳауп, аҭыҧ ишахуҭоу изхымлацт Аҧснытәи ашкол. Аҧсуаа, егьырҭ ажәларкуа зегьы реиҧш, рҭара-дырра хьысҳазтәуаз рыцҳараны ирзыҟалеит Аҧьынҧьтәылатә еибашьра. Урҭ ршәҟукуа икажьны Гитлер ахумга иҿагылт, нас анааира ганы наныхынҳә, — шьҭа шәацәдуцәахеит, — рҳәан, ашколкуа рҟны ирыдрымкылеит. Ахулҧазтәи ашколкуа акыкҩбак (ақалақькуа рҟны) ракун иҟаз. 1944-1953 ш.ш. рыҩнуҭҟа ахаҭаратә культ аамҭа хьанҭакуа раан харада-барада ашколкуа ирыҭцан аҕәырҩы. Абра иазгуатәуп аибашьра иалахуз, мцху игуаҟыз, арахь ҭарала имаҷу, насгьы аҭара зҭахны аҭара ззымҭакуа инхаз шракуу иахьа адинхаҭаҩцәа рриадкуа хазырҭәаауа. «Қырҭтәыла абикун» Бериен[1] Сталин иҟазшьа ҷыдакуеи Аҧсынгьы ырмыжьт аахада. Зегьраҧхьаҕагьы иазгуаҭатәуп ахаҭаратә культ ҕуҕуалаҭәҟьа рхы ишадырхуаз ажәытә буржуазиатә цәынхакуа рыхьчаҩцәа, зашьцәа зҭиуаз, зыуаажәлар зҭиуаз, зыжәлакуаҭәҟьа зыҧсах'уаз амаҳагьацәа. Урҭ хара ҳсоциалисттә шьакугылашьазы рхы ихырҭәозшәа ҟаҭаны, имҭакьакьаны, «Асовет мчра ахырбгалара иашьҭаз» ицәгьа рҳәон, иара убриалагьы аҧсуаа иреиҕьҕакуаз рҭеицәа, апартиа аҧа иашацәа Н. Лакоба, В. Ладариа, С. Ҷаиба уҳәа реиҧш иҟаз рыҧсҭазаара ашәҭкакачразы иҭадырхеит.

Ажәакала, аҧсуаа рыхьҕ тызгап ҳәа изыкугуҕ'уаз, зажәа харҭоз, иззыҕрҩуаз рҭеицәа мачхан, инхазгьы ажәлар рҟны аусура иакуиҭымкуан иҟан, Аҧсуаа рлитературатә журнал заҭә хҩан, уарла-шәарла акун жәеинраалакуак аҧсышәала ишҭыҭуаз, аҧсуа школкуа хҩан, ахуҷкуа рбызшәа здыруаз арҭаҩцәа наҧхьацан, аҧсуа кадркуа рааҕара азҭаара усгьы уаҩ далацәажәо иҟамызт. Усҟан иҭегь иҕуҕуахеит адинхаҭара ацәынхакуа рҧашәкуа...

Асовет аамҭазы Аҧсны ирҿиоу акультуратә усқуа рацәаҕоуп. Аха уеизгьы, иахьа ажәлар ркультуратә ҭах-

[1] Очерки истории коммунистической партии Грузии. Тбилиси 1963, ад. 248.

рақуа шаҟа ишьҭыҭыз ала иуҳәозар, акыр ихьысҳауп. Аҧсны акультура аҿнара аус.

Ари ас шакуу уаҩы ибоит акультуратә-ҭаралашаратә усҳәартақуа рҟны енҳабаҭәас иҟоу рҭара-дырра зеиҧшроу дахуаҧшуазар. Уаҟа макьана ирацәаҩуп акультуратә усуразы азанааҭкуа змам, иахьатәи ҳаамта иакунагахаша ауснагӡатәкуеи урҭ ауснагӡатәкуа рымҩаҧгашьеи ззеилымкаауа. Урҭ анхарта ҭыҧкуеи, абригадакуеи, ацехкуеи, азвенокуеи уҳәа рҟны иахуҭоу аускуа мҩаҧыргом, зынӡа игугуҭажьуп аҩныҳәсакуеи апенсионерцәеи.

Зынӡа уаҩы иҧьеишьартә иҟоуп Аҧсназы акультуратә-ҭаралашаратә усзуҩцәа ркадркуа азыҟазҭо Аҟуатәи акультуратә-ҭаралашаратә училишьче аҟны анаукатә атеизм ашьаҭакуа иахьырхымсуа, массалатәи анаукатә-атеисттә пропагандатә усура аиҿкаашьа ахьыддмырҭо.

Ҳәарада, ан лкалт ахучы иҿацәхоит. Апрактикаҿы иуҧылоит аклубкуа, абиблиотекакуа уҳәа зынӡа адинхаҭаратә цәынхакуа рбаҩра хызтуа уск мҩаҧызымгаӡакуо, атеисттә литература ахьыҟаӡам, ажурнал «Анаукеи адинхаҭареи» ахьырмоуӡо, атеисттә киносахьак ахьырымбаӡац.

Иазгуаҭатәуп адинхаҭара ҿаҧызҿуа аҩымҭакуа аҧсышәала рҭыжьра аус аҟынгьы аиҭахара шыҟоу. Иахьанӡагьы иҟам «Аҟурҟан» закуҭәҟьоу аахтны изҳәо ҩымҭак. Иҳәатәуп уи аҩыза аҩымҭа ахуаҧьацәа русура ҕуҕуала ишеиҭанак'уаз.

Иҟам аҧсылман динхаҭара аус адызуло наукала акритика азыҟазҭаша аспециалистцәа. Атеистцәа-алекторцәа иҟоу аӡәык-ҩыҧьак ицаргьы-иааргьы изҿагыло ақьырсиан динхаҭара заҭәык ауп. Ҳәарада, уигьы ҿаҧҿлатәуп, аха Аҧсны иаҳа зынарха ҭбаау аҧсылман динхаҭаратә цәынхакуагьы гугуҭажьтәым.

Акультура аус ҳаналаҭәажәо аамҭазы, ҷыдала иазгуаҭатәны иҟоуп аҧсылман динхаҭара ҿаҧызҿуа аконцерт-лекциакуеи, асахьаркыратә ҩымҭакуеи, акиносценариакуеи уҳәа раҧҭара уи знапы алакыу ауаа рҿазыркырц шрыхуҭоу. Иара убас, «абри асистемаҿы акырӡа зҭазк'уа ароль рымоуп акьыҧхьи, арадиои, акинои,

ателербаген».[1] Аус злоу урҭ ҳара ҳаҧсуа бзазара иахуо ахрархуароуп.

Ҷьоукы-ҷьоукы уапрацәажәо иатеистцәоуп, уанаарыдҭлак имцхаҭаҩцәоуп, мамзаргьы, афилологиатә наукакуа ркандидат К. Шьаҟрыл иишаҭәҟьаны 1960 ш. еситиабр 13 азы иҭыҭыз агазет «Аҧсны Ҟаҧшь» ишаниҭаз еиҧш, «ҟырҿ-мырҿк» ҳфоит ҳәа имцхаҭаҩцәоушәа рхы ауаа иддырбоит, ацәымзаркракуеи, ацуныҳәакуеи, «хыхь иҟоун» уҳәа ирышьтоуп рыҿкынҭа. Адинхаҭаҩцәа рыҿцәажәаракуа анымҩаҧызгоз излеилыскааз ала, даара аҧырхага ду ҟарҭоит абарҭ аҟама-ҿы иаҩызоу ауаа.

Иишан иҩуан В. И. Ленин «аедеологиатә усура ароль изеиҧшразаалакгьы аиҭакра, уи еиҭазк'уа иҭахыиҭахым зынӡаскгьы иахьмырҧшыкуа, иаанагоит аусуцәа рахь абуржуазиатә идеологиа иҟанаҭо анырра арыҕуҕуара ареакциа акушаҳаҭхара»[2] ҳәа. Аҧсны анаукатә-атеисттә усура зны инеиҭак'уа, даҿазных егьымцхуцәоума уҳәартә инеиҭых'уа ауп ишымҩаҧысуа. Ас еиҧш аусура изаҟаразаалакгьы хырҳагарак аланы иҟам, иамур уи иаҳагьы иҧырхагоуп. В. И. Ленин ишиҳәоз еиҧш, «аццакцәареи авырҟьареи зегьы реиҳа иҧырхагоуп».[3] Иара убри азын ауп КПСС Апрограмма гуҿанцарак аҳасабала изҳанахәо «иааиҧмырҟьаӡакуа имҩаҧгалатәуп анаукатә-атеисттә пропаганда ҭбаа, аҧсабара ветихиатә мчкуеи асоциалтә ргуаҟреи ауаа гуҿны нахьрымаз иахҟьаны, аҧсабаратәи ауаажәларратәи цәырҭракуа зыхҟьоз амзызкуа ахьырзымдыруаз аҟынтә иҟалоз адинхаҭаракуа шьата шрымам гуакуҿыҕьра ҟамҭакуа»[4] ҳәа.

Афактқуа уаҩы идырбоит анаукатә-атеисттә пропагандатә усура ахьхьысҳахо аҭыҧкуа рҟны шакуу нараз-

[1] Асовет Еидгыла Акоммунисттә партиа Апрограмма. Аҟуа, 1962 ш., ад. 134.

[2] В. И. Ленин. ПСС, Т. 35, ад. 93.

[3] В. И. Ленин. ПСС, Т. 33, ад. 445.

[4] Асовет Еидгыла Акоммунисттә партиа Апрограмма. ад. 140.

нак аҧсылман динхаҭаратә цәынхақуа иаҳа рыҧсы ахьаарылало, рыхкуа ахьҩыҭырго.

Абарҭ рҩызцәа афактҳуагьы ҧашәҳарҭоуп, адинхаҭаратә цәынхақуа рформақуа зегьы рзын еиҧш, аҧсылман динхаҭаратә цәынхақуа рзынгьы.

Икуҳаргылап азҭаара: ирҧеиҧшузеи аҧсылман динхаҭаратә цәынхақуа ҧхьаҟа?

Ҧхьаҟа, иарбан динхаҭаразаалакгьы реиҧш, аҧсылмантә динхаҭаратә цәынхақуагьы уеи укуадыри неикуҭаны урышьҭазаргьы реиуак умбаҙо шьаҭанкыла икуҙаарц алшоит. Урҭ ыкуҙаауеит абарҭ хыхь аҧсылман динхаҭара ацәынхақуа аҧсуаа рзынхара зыбзоуроу амзызкуак иазгуаҳҭаз реиҧш иҟоу анаҧыххалак, акоммунисттә уаажәларра ачленцәа зегьы инареиҧшны аҧсуаа рыхдыррагьы акоммунизм аматериалтә-техникатә база аҿиара иақунагахартә ианыҳаракхалак. Даҿакала иаҳҳәозар, ауаҩ иҟам-ианым азхуцреи «еиҳа зымчу» рыкугуҕрақуеи дырҟуаҭуеит абзазара бзиа гуаныла дазымхуцуа, лабҿаба, иуаарамкуан, иара итәны ианиаулак. Усҟан ауп ила иаҳа ианыҭархо, игуеилгара аицҳафырхо, ила иабо игу еилиакааya, аиаша иаҳауа даныҟало. Уи азы иаҭахыуп ламысла аусура, ҧсыцкьала асоциалисттә мал азыҟазаара, зегьы аҙәы изы, аҙәы зегьы рзы апринцып ала аҟазаара, аколлективтә ҧьа аҿаршьцылара...

Абарҭ роуп зегьы ирыцкыу. Иҟоуп урҭ алзыршо, насгьы адинхаҭаратә цәынхақуа раҧыхра апроцесс зырццак'уа анаукатә атеисттә пропаганда аформақуагьы мачымкуаны. Иҟам урҭ хара ҳтәылаҟны еиҧш рыхкы ахьрацәоу, насгьы миллионҩыла урҭ ахккуа лҭшәа бзиала рхы иахьадырхуо, аҧсҭазааpaҿы, апрактикатә усураҿы рынагаҙара иахьазыкуҧо исоциалисттәым даҿа тәылак. Усеиҧш аҭагылазаашьеи ахакуиҭра ихарҭәааҭәкьеи асоциалисттә ҳәынҭкарра заҭәык ауп аҧьажәлар ҧшралеи милатлеи инеилымхҙакуа ирызто. Аҧснытәи атеистцәа ибзиаҭәкьаны еилыркааyеит акоммунизм анааира аргаразы акуҧараҿы андеологиатә усура иаҳа-иаҳа зымчхара иазҳауа факторны ишыҟоу, егьшыҟазааya. КПСС Апрограммаҿ иаҳәоит:

«Ауажәларра ачленцәа рыхдырра шаҟа ихаракыу аҟара, убриаҟара иаҳа инхарҭәааны, егьыҭбааны аҿеиҭнах'уеит урҭ рырҿиаратә активра, акоммунизм аматериалтә-техникатә база аҟаҭараҿы, аҧьа акоммунисттә формақуеи ауаа рыбжьара аизыҟазаашьа ҿыцкуеи рырҿиараҿы, насгьы, ус анакуха, убриаҟара ирццакны, убриаҟара куҿиаралагьы рҭыҧ икурҭоит акоммунизм аргылара ауснагҙатәкуа».[1]

Аус злоу арҭ ацәахәақуа рыхшыҩцак аилкаара маҟара ауакухыу. Аҧсуа атеистцәа ируалҧшьаны иҟоуп КПСС адинхаҭаразы аҭыхутәантәи ашыкускуа (1954 ш.раахыс) рзы иаднакылаз акуҭаракуеи КПСС Апрограмма арбаракуеи инарыкуныҟуаны аусура.

АҦСНЫ ИАХЬАТӘИ АҬАГЫЛАЗААШЬАЗЫ ИАҲА ИХЫРҲАГОУ АНАУКАТӘ-АТЕИСТТӘ ПРОПАГАНДА АФОРМАҚУА

Аҧснытәи аҧьажәлар рчыдаракуа азгуаҭо, урҭ иаха ирыкушәо анаукатә-атеисттә пропаганда аформақуеи аметодкуеи акык-ҩбак рылацәажәареи, насгьы ҷыдала аҧсылман динхаҭаҩцәа зых иакуиҭу акоммунисттә рҿиаратә хуцрахь рымҩакуҭашьеи анаукатә-материалисттә дуцеихуаҧшышьа радхалашьатә мҩакуаки роуп араҟа сызлацәажәарц хыкукыс исымоу.

Аҧсны иахьа аҭагылазаашьазы иаҳа хырҳара злоу анаукатә-атеисттә пропаганда аформакуеи аметодкуеи рылацәажәарахь сиасаанҙа, уаҩы иахьынҙеизалыршо иааркьаҿҙаны, ажәакуак рыххәаатәны исыҧхьаҙоит атеизм закуҭәкьоу (аҧсышәала уи аҩыза ҩымҭак ахьыҟам аҟынтәи) марксисттә-ленинтәла аилкаареи, анаукатә атеизм апропаганда азура хыкукыс иамоуи.

Изакузеи атеизм? Ари урым ажәоуп, иаанагогьы аицәа мап ицәкроуп. Марксизм-ленинизм излаҳәо ала, ари ажәа аҭакы уажәшьҭа иҭегь итбаауп. Уи иҧсабаратәым амчкуп, ҩ-ҧсҭазаарак уҳәа адинхаҭаракуа неидкыла-

[1] Асовет Еидгыла Акоммунисттә партиа Апрограмма, аа. 184

ны зынӡа мап рцәызк'уа дунеихуаҧшышьатә системоуп. Матәарк, наукак ахасабала атеизм силнакаауеит адини иҟам-иным амцхаҭаракуеи рцәырҭра зыхкьаз, реиҭакракуа зыбзоуроу, уи аҟазаара уасхырс намоу рышьаҭакуа, иаанарҧшуеит ауаажәларраҿы асоциалтә ҭакы намоу, акритика рзыҟанаҭоит адинхаҭаратә ҭаракуа, иҿаҧнаҿуеит ахра зуа акласскуа ринтерес зыхьчо аидеалисттә философиа. Иара убас иҟам-ианым амцхаҭаратә хуцракуа рахьтә ауаажәларра ачленцәа зегьы рхы ракуиҭтәышьаз еиха икьаҿӡоу, насгьы еиҧьӡоу амҿакуа аҧшаауеит.

Атеизм дунеихуаҧшышьатә системаны ицәырҭит, ишьакугылеит ауаажәларраҿ малла аиҟарамракуа ирыхкьаны акласстә шара аныҟала, ахра-тәра иаанналага, насгьы амцхаҭаракуа зхылҭыз аҧсабаратә цәырҭракуа рзеилымкааракуеи астихиатә мчкуа рҿаҧхьа амчыдаракуеи ирыхкьаз ашәаӡыӡаракуеи мзызкуас ирымаз ҧыҭ-чытҟуак апеилкааха инадыркны. Атеизми ауаажәларра ртоурых аҿиара ҧхьа изго акласстә куҧареи жьи-наҧхыци реиҧш уаҿы изеицрымго еицуп. Ишдыру еиҧш, акласстә еиҧацәа реикуҧара иабзоураны, рҿырҧсах'уан иаха ирҿиагоу акласскуеи аҳәынҭкарратә формакуеи рыла. Хәарас иатахыузеи, арҭ аҭоурыхтә еиҭакракуа раан ахра анапаҿы иаазгоз акласскуа ирыҧсах'уан амцхаҭаракуа рҭакы, ирыртон дара зхылҭыз аекономикатә база зыхьчаша, ртахра иакушәоз аформа.

Абарҭ аформакуеи аҭаккуеи мап рцәызк'уаз, ирҿагыланы икуҧоз атеистцәагьы ирыҧсах'уан, еиҧьыртәуан ратеизм аҭаки аформеи. Иара убри аҟнытә, атоурых аҿиара аетапкуа зегьы раан, амцхаҭаракуа рформакуа шеиҧшымз еиҧш, еиҧшымызт атеизмгьы. Абриала атеизм аҿиара ушар ҟалоит ҿ-периодкны: 1) класстә хыркушаракуак, ишәым дырракуак зныҧшуаз марксизм аҟынӡатәи атеизми 2) класстә хыркушарак знымҧшӡо, насгьы пәаҿалагьы уи заурц злымшо адиалектикатә-тоурыхтә материализм шьаҭас изҭоу, аҧьараҳәа икуҧо амарксисттә атеизми ҳәа.

Ишазгуаҳҭахьоу еиҧш, аҧсуаа рыхдыррагьы адинхаҭара, ауаажәларратә дырра аформа хккуа ируакны иит

хазы игоу, даара акыр инаскьагоу тоурыхтә епохак аан. Раҧхьаӡа уи мдырран, шәаран изыхкьоз, формас иамазгьы ашәареи азыӡареи ракун. Ашьҭахь, Аҧсны ахәынҭкарра анышьакугыла ауп ахра-тәратә ҭаки аҧарашәаракуеи, ахунгаракуеи (ажьаӡа), ахушәҭыхҧсакуеи уҳәа реиҧш иҟоу аформакуа анаиу.

Абас, адинхаҭара аҧсуаа рҟынгьы иҿион ртоурыхтә зеиҧшҿиара инаваргыланы, нас иара уи иаҿагылаз атеизмгьы. Урҭ рыҿбагьы (адинхаҭарагьы атеизмгьы) тоурыхтә цәырҭракуоуп, насгьы еипышәара зкум, еыхәҭәылаҭәкьа еиҿагылоу дунеихуаҧшышьакуоуп.

Атеизм апропаганда азура иаанагои уи аформакуеи хыхь ҳзыхцәажәаз аҧсылман динхаҭаратә цәынхакуеи рымацара рылагьы уаҿы еилкка ибоит иарбан динхаҭаразаалакгьы шаҟа ауаажәларра рыҧхьаҭара иашьклаҳәуа, иара убасгьы тоурыхла аҿеиҭаҭак'уа, «аамҭа цон, аҭеи дарҧысхон» шырҳәо еиҧш, аамҭа цацыҧхьаӡа «ишарҧысхо», аҿшарҧуҧуо. Абасеиҧш ауаажәларра рыҧхьаӡара иашьклаҳәуа, формала зеызыҧсахло, аха «амаҭ аҭәа аҧсахыргьы абз азыҧсах'уам» шырҳәо еиҧш, зҭакы ззымҧсах'уа адинхаҭара аҿаҧера, уи аҭакы араргамара, ауаажәларра ачленцәа зегьы уи аҭәымҧратә цәанырра рылааӡареи азхуцра иаҟузхыша аматериалисттә дунеихуаҧшышьа рыҭара, иара уиалагьы инхарҭәааны коммунисттәла рааӡара хыкукны иааиҧмырҟьаӡакуа амҿаҧгара уҳәа роуп анхараӡак атеизм апропаганда азура иаанаго. Уи уснагӡатәысгьы намоуп «адинхаҭаҿцәа аинтерес днаркырц, адинхаҭара азҭаатәкуа хдыррала разнеиреи адинхаҭара хдыррала акритика азыҟаҭареи»[1] рзы.

Анаукатә-атеисттә пропаганда амҿаҧгара ҧыкусылак азымҭо, иаҳагьы уи амҿхак арҭбааразы анхыраара азыҟазҭо асоциалисттә хәынҭкарра аиҧш убарым. Асоциалисттә революциа ауп ажәлар ирызто аекономикатә, аполитикатә-ҭагылазаашьатә, адоуҳатә уҳәа ахакуиҭра наӡаҭәкьа.

Уаанӡа инцәырҟьа-цәырасуа аӡәык-ҿыцьак ракузҭгьы Аҧсны анаукатә-атеисттә пропаганда мҿаҧызгоз,

[1] В. И. Ленин. ПСС. Т. 17, ад. 119.

Октиабртәи Асоциалисттә революциа аҙәк дышәҩыкнатәит, дызқьҩыкнатәит. Иҟам даҽа тәылак хара ҳсоциалисттә тәылаҟны еиҧш анаукатә-атеисттә пропаганда мҩаҧызго ауаа ахьырацәоуи, аматериалисттә дунеихуаҧшышьа змоуи, уи адунеихуаҧшышьа зҽадызхало миллионҩыла ауаа ахьыҟоуи.

Атеизм хара ҳтәылаҽы имассатәны ишыҟалаз еиҧш, ирацәоуп адинхаҵаратә цәынхаҟуа рыкуҙаара апроцесс зырласыша еиҧьҙаҟуоу амҩаҟуа рыҧшаара нахьеи уахеи ирҽу асоветтә атеистцәа рнаукатә-атеисттә пропаганда иазырҧшаахьоу аформа ҟаиматкуа. Урҭ аформаҟуа рахьтә иаҳа ихадараны, ахырҳара ду рыланы, анаукатә-атеисттә пропагандатә усураҟынгьы иҧышәаны иҟоуп: алекциаҟуа, адин хазҵо аҙәаҙәала, насгьы гуҧ-гуҧла рыҽцәажәараҟуа, атеисттә хулҧазкуа рымҩаҧгара.

Абраҟа наразнак еиҽхарҧшырц ҳтахыуп (урҭ рымҩаҧгашьа азҵаара ҵаҟа хазы алацәажәара ҳгуы нахьтам аҟынтәи) абарҭ еиҟуаҳҧхьаҙаз анаукатә-атеисттә пропаганда аформаҟуа рыла апрактикатә усура амҩаҧгара Аҧсны иааҧшло аихьҙараҟуеи агхаҟуеи.

Анаукатә-атеисттә усура аҧхьагылара змоу ихаҩык иҧышәа апропаганда азура еиҧшым. Еиҧьу ҧышәак уаҩ даналацәажәо (уи мариаҙоупгьы ҳҳәом) зегь изыҙырҩуеит, аимак-аиҽак иҟалогьы даҽа бжьык ахоуп. Ус иҟам анаукатә-атеисттә усура.

Акы, амцхаҵаҩцәа адинмаҵзуҩцәа иртахым, дара рҳәашьа, «анцәа ицәымҧыу ажәа раҳарц», иара убри азы уахь инеиҙом. (Изҙатәузеи, абжеиҳан мцхаҵаҩык дахьтәаҙам аудиториаҟуа рҟны ауп алекциаҟуа, атеисттә хулҧазкуа ухәа ахьымҩаҧысуа.)

Ҩба, урҭ уахь инеиҙаны иҟаларгьы, ижәылоит, амшә ахы зыкушәаз еиҧш аббра иалагоит. Усҟан алекторцәа-атеистцәа иахьынҙахуҭоу ианазыҟаҵамхалак, рылаҧш рҟьаад бҧьыцкуа ирзырҟумго ианыкухало, адинхаҵаҩцәа иаҳцәыргоит «акы ахьырхәо акы ыҟоумашь, анаҷьалбеит» ҳәа згуы иаанаго, ибжьажьо, здунеихуаҧшышьа тышәынтәаланы иҟам ауаа.

Алекциаҟуа, атеисттә хулҧазкуа, аиҽцәажәараҟуа уҳәа рахь умнеиҙар иаҳа еиҧьуп уазыҟаҵамкуа, ухы уаҟумгуҧ'уа, конспектда узымцәажәо унеир аасҭа. Насгьы

абарҭ анауактә-атеисттә усура аформаҟуа мҩаҧгалатәуп КПСС Апрограммаҽы ишарбоу еиҧш системала.[1] Аха, рыцҳарас иҟалаз, абри енагь абасада ҧсыхуа шыҟам рхаҽы иааргом атеисттә усура енагь аиҵхалара зыхуҭоу аидеологиатә фроит аусзуҩцәаҟуак. Иаҳҳәап, иҟарҵозеи аҧсылман динхаҵара ацәынхаҟуа иаҳа (егьырҭ Аҧснытәи араионкуа ирҽырҧшны иаҳәоит) нахьҽноу Гудауҭатәи атеисттә дырраҟуа апропаганда рзыҟазҵо?

Урҭ аҟьырсиан динхаҵаразы алекциа ирзаҧхьоит ҧсыуа ҟьырсиан заҵәыкгьы дахьнымхо Абҧархыку аҟытан. Иара убас иҧьоушьартә иҟоуп аҧсуаа ахаангьы иныҟурымгац, ирзымдыруа асектаҟуа ирызкыу алекциаҟуагьы аҧсуаа нахьырзаҧхьало. Ишдыру еиҧш, амцхаҵараҟуа злаҽны иҟоу реиҳараҙак ҵарала имачҙоу, ма измаҙам, аурыс бызшәа ззеилымкааауа роуп. Урҭ рҟны урысшәала аҧсуаа рҵаскуеи рыҧсихологиеи ззымдырҙо анаукатә-атеисттә пропаганда амҩаҧгара разкрагьы хырҳагара аланы иҟам.

Гудауҭаа русураҽы иазгуаҭатәуп даҽаҟгьы. Урҭ, «ача анынҵәа аишәа икусуаз» ҳәа шырхәо еиҧш, адинхаҵаратә ныхәаҟуа аниаслакь ауп урҭ ирызкны аусураҟуа анымҩаҧырго, иара уигьы ацуныхәаҟуеи аҧсхураҟуеи уҳәа рҟны.

Абас аусурала уаҩы изыкух'уам аҧсуаа рыҧсылмантә динхаҵаратә цәынхаҟуа. Урҭ иаҳа рыкухра уадаҩны ихаҧхьаҙоит. Избанзар, аҟьырсиантә динхаҵара аҧсуаа рҟны апропаганда азыҟазҵо рахьтә ҧсыуа дыҟаҙам, папцәас иҟоу рбызшәаҟуа (аҟыртшәеи аурысшәеи) ҵарала имачҙоу аҧсуа мцхаҵаҩцәа ирыздырҙом, ирдыруа аҟыжәбыжәкуа рыла рхыхра уадаҩуп. Ажәакала, аҟьырсиантә динмаҵзуҩцәеи аҟьырсиан мцхаҵаҩцәеи бызшәала ишыртахыу изеибак'уам. Аха аҧсылман динхаҵаратә цәынхаҟуа ирымоуп апропаганда рзыҟазҵо аҧсуа хуаҧьацәа. Урҭ Гудоуҭа араион аҟны маҵара рхыҧхьаҙара 1966 ш. рзы 15-ҩык иреиҳан. Иашоуп, урҭ зегьы урыжәлартә иҟам, ирдыруеит, изкуитуи изкуитыми, аха ҧьоукы-ҧьоукы, дара рҳәашьа, «атеистцәа рҽы ашәахараҽы» рхы иадырхуоит аҧсуаа рҟны чыдалагьы

[1] Материалы XXIII с'езда КПСС. М., 1961, ад. 412.

зымехак неиҭыхыу рыуа-рҭахыра, уимоу «агаҙацәа рнацала амаҭ анырк'уагьы» ыҟоуп. Иаҳҳәап, урҭ атеистцәа ҕьеҩкуа ирзыҭдырҟьауеит, иреидырсуеит, рыхьҙрыҧша ладырҟууеит. Иҟоуп цәгьаҳәарала аорганаа жьаны атеистцәа ашьаус иапакудыршәало, атеистцәа рыҧсҭазааратә мҩа ианыкурҟьо.

Аҧсылман динмаҭзуҩцәа цәгьаҳәарала 1937-1939 ш.ш. рзы идырҙыз рацәаҩуп. Урҭ уажәы реабилитациа рзууп.

Аҧсны иахьа аекономикатә-культуратә тагылазаашьеи уи икунхо ажәлар рҟазшьакуеи уҳәа ирымоу ачыдараҟуа уаҩ ихаҕы иааганы дрыхуаҧшуазар, сгу иаанагоит, егьырҭ адинхаҭараҟуа реиҧш, аҧсылман динхаҭаратә цәынхакуа зыцҙа. Аҧсны раныҙаара апроцесс арццакра алзыршо анаукатә-атеисттә пропагандатә форманы иҧхьаҙатәуп, хыхь зыҙбаху ҳҳәахьоу рнаҩс, ҕырҳәалатәи ажурналҟуа рҭыжьра, акиноҟуеи аспектаклькуеи рхархуара, атеистцәа рклубкуа реиҕкаара, агуабзиарахьчарҭакуа, ашколкуа, акультуратә-ҭаралашаратә усхәарҭакуа, абыргцәа рсоветкуа русураҟуа.

Анаукатә-атеисттә пропаганда абарҭ аформакуа акакала ҟазшьаҟуас ирымоу еилҳаргап.

— Изакухыузеи ҕырҳәалатәи атеисттә журнал! — ҳәа тәамбарала ицәажәоит ҧьоукы, уи аҭыжьра амцхаҭаҩцәеи ибжьажьои даарак рхы ахьаладмырхууа аҟынтә. Уи иашам, ҕырҳәалатәи ажурнал аредколлегиа заа аус рур, 2-3 даҟьа иҟоу ржурнал хуҷы атематика арҭбаара, ражәаҟуа зегьы анаукатә бырцкал аҭхра уҳәа рылшар, насгьы уи ажурнал алгарҭа иреиҕьҙоу сахьаркыратә хутала (концертла) ихдыркушо иалагар, хымҧада, иаднаҧхьало, насгьы иарбжьажьо амцхаҭаҩцәа рацәаҩхоит.

Абиблиотекакуеи, аклубҟуеи, акультуратә Ханкуеи ракузаргьы ҕуҕуала апропаганда рзыҟарҭароуп уажәы урысшәала ирацәоу анаукатә-атеисттә литература, асахьаҭыхҩцәа рҩымҭакуа уҳәа. Акультуратә-ҭаралашаратә ҭыҧкуа рнапхгаҩцәа аҧсылман динхаҭарагьы шырҩашьыгоу, анаука ишацәтәыму уҳәа ирызкны акуакькуа еиҕыркаарц, аиҕцәажәаракуа мҩаҧыргаларц рыхуҭоуп.

Зегь раҧхьаҙагьы Аҧснытәи аҭара аусзуҩцәа мап ацәыркроуп уажәы аҳра зуа, иабатахыу ашкол чкуп хуҷы адинхаҭара азҭаарала иацәажәара, игуаларшәара ҳәа иҟоу агуаанагара. Избанзар, аҭаҩцәа адинхаҭара рыциуам, аха нас ираҳауеит, егьырбоит рандуцәа, рабдуцәа, ранацәа, рабацәа уҳәа рыла. Уи иишаны измаҳауа ахьыбҕар роуп, нас амцхаҭаҩцәа рхыҧхьаҙара хазырҭәааyа. Иара убри аҟнытә еиҕьуп адинхаҭара закуҭәҟьоу, ахуаҧьацәа амц шырҳәо, насгьы уи амц ззырҳәо, аҧсылманра ҳалалрак шалам уҳәа аҕар заа реилыркаара, Н. К. Крупскаиа ишазгуалҭаз еиҧш, ахучтә бахчаҟуа инадыркны[1] ҳалагар, атеисттә усура разыҟаҭара акузаргьы напы аҳаркырц 5-тәи акласс инадыркны. Уи азы арҭаҩы имоуп алшара дуҙҙакуа. Избан акузар, ашкол аҟны изхысуа иарбан маҭәарзаалакгьы инатоит аҭаҩцәа рышыкуси рдырреи ирыҭарк'уа ала ирҕиарц анаукатә-атеисттә еиҕцәажәараҟуа, аурок анҭыҭгьы еиҕикаарц аусура хккуа рацәаҙаны.

Абыргцәа Рсовет акузар, Аҧсны иахьа аҭагылазаашьазы ваҟулк змаҙам форманы иҟоуп анаукатә-атеисттә пропаганда амасса рыла амҩаҧгараҕы.

— Ирылшах'уазеи ҭахмадацәак, адинхаҭараҟынтәигьы ицкьам, — рхәоит ҧьоукы. Уи иашам. Урҭ ирылшо рацәоуп. Урҭ ирылшо атәы инартбааны ҳалацәажәоит ҭаҟа.

Аҧсны иахьатәи аҭагылазаашьазы иаҳа ихырҳагоу анаукатә-атеисттә пропаганда аформакуа зегьы рхархуарала «хымҧада иааиҧмырҟьаҙакуа имҩаҧгалатәуп анаукатә-атеисттә пропаганда ҭбаа, аҧсабара астихиатә мчкуеи асоциалтә ргуаҟреи ауаа гуҩны иахьрымаз иахҟьаны, аҧсабаратәи ауаажәларратәи цәырҭраҟуа зыхҟьоз амзызкуа ахьырзымдыруаз аҟынтә иҟалаз адинхаҭараҟуа шьаҭа шрымам гуаҟуҕыҧьра ҟамҭакуа» (КПСС Апрограмма) иделыркаатәуп аҧсуа жәларгьы. Уи аҙәык-ҩыцьак рымацара ируалны иҟам. Уи ҳуалуп ҭара змоу аҧсуаа зегьы.

---

[1] Н. К. Крупскаиа. Из атеистического наследия. Издательство «Наука», 1964, ад. 110.

АТЕИСТТӘ-ААЗАРАТӘ УСУРА АҶЫДАРАҚУАК РЗЫ

«Ажәла бзиа лоуҵар, иаарҩарахаргьы аху арӡуам», рҳәоит ажәлар. Егьиашаны, аидеологиатә усзуҩы ҟазарыла марксизм-ленинизм атеисттә ааӡаратә усуразы иаҳәо арбаракуеи КПСС асоциалисттә уаажәларра еидиакыло аҵьажәлар зегьы коммунист ҵасла рааӡаразы иҟанаҵо амҩаҟуҵараҟуеи, ҳазну аамҵазтәи анаука аҟуҿиараҟуеи, зхыҧхьаӡара рацәаӡоу атеисттә пропаганда аформаҟуеи зхы иззархуо, ҳәарада, иалиршоит алҵшәа бзиаҟуа. Аха,ус егьа иҟазаргьы, иазгуаҵатәны иаабоит иара «ажәла бзиа аҟьараангьы» ишуҧыло ахшыҩзышьҭра ду зҵахыу атеисттә ааӡаратә усура аҷыдараҟуа. Ҵаҟа хаз-хазы ажәаҟуак зхаҳҳәааауа урҵ аҷыдараҟуа уаҩы иҧылоит адинхаҵаҩцәа еиуеиҧшым ргуҧкуа рыҩныҵҟа атеисттә ааӡаратә усура амҩаҧгараан. Атеисттә ааӡаратә усура аҷыдараҟуа ракуны иҟоуп аҟалаҟьҟуеи аҟыҵаҟуеи рҟны инхо адинхаҵаҩцәа рыҩныҵҟа атеисттә пропаганда аиҿкаашьа аиҧшымра, ҵзык аҟны еиуеиҧшым адинхаҵаратә хырхарҵаҟуа хазҵо, иназыгӡо аныҟоу аамҵазы атеисттә пропаганда иамоу ихазу аспецификаҟуеи, ахуҷҟуеи, аҿари, абыргӡацәеи, аҳәсеи хаз-хазы, досу рыҟуреи рҵаххараҟуеи ишырнышәо ала рызнеиреи.

Аҟалаҟьҟуеи аҟыҵаҟуеи рыҟны инхо адинхаҵаҩцәа рыҩныҵҟа атеисттә пропаганда аиҿкаашьазы

Ишдыру еиҧш, аҟалаҟь аҟны инхо адинхаҵаҩцәа аиҳараҩӡак аҩныҳәсаҟуеи, абыргӡацәеи, анаплакы ссаҟуа: акрыфара-ҷаратә, ахуҳахуҵратә, акоммуналтә-бзазаратә уҳәа рҟны аус зуҟуои роуп. Урҵ еиҳаракгьы аҩныҳәсаҟуеи абыргӡацәеи, аҟалаҟь аҟны имҩаҧысуа атеиттә усураҟуа ирыдҳәалам, дара рхала уахь инеиуам. ус ауп адинхаҵаҩцәа зегьы ишырҟазшьоу, цәаҩас ишрымоу. Насгьы, аҟалаҟь аҟны ауаа рацәаҩны иахьеиланхо иахҟьаны, атеистцәа рыбла иҵшәоит адинхаҵаҩцәа аӡәырҩы. Иишоуп, аҟыҵаҟуа рҟны инхо раасҭа аҟалаҟь уаа ркультуратә ҩаӡара еиҳа иҳаразкша аҵагылазаашьаҟуа рацәоуп, адиалектикатә-материалисттә дуненхуаҧшышьа зҿадызхалахьоугьы рхыҧхьаӡара хараӡа еиҳауп. Ус шакуугьы, Аҧснытәи аҟалаҟьҟуеи, араионтә центрҟуеи, аҟалаҟьтә ҳаблаҟуеи (Ганҵиади, Новыи Афон) зегьы иҟурорт ҵыҧны излаҟоу ала, иҟоуп аҟалаҟь уаа рахьтә аӡәырҩы адинхаҵара иадызхало афакторкуа. Аҧснытәи аҟалаҟьҟуа рзы иҷыдоу факторны иҧхьаӡатәуп еиуеиҧшым адинтә хырхарҵаҟуа ныҟузго аҧсшьаҩцәа арҵ аҟалаҟь уаа рхатәы ҩнҟуа рҟны алҧхынрак иахьаангылало. Ишдыру еиҧш, Аҧснытәи аҟалаҟьҟуа рҟны иахьа даара ирацәоуп ҩба-ҩба етаж еиҳагылоу ахатәы ҩнҟуа. Уаҟа зыҧсы зшьо ирылоуп аҧсылманцәагьы. Урҵи аҟалаҟь аҟны инхо аҧсылманцәеи бызшәалагьы еиҧьны еилибакаауеит.

Аҟалаҟь аҿтәи аҵьажәлар зегьы аматериалисттә дуненхуаҧшышьа радхаларазы, иахуҵоуп аҩныҳәсаҟуеи, абыргӡацәеи, анаплакы ссаҟуа рҟны аус зуеи аӡәызаҵәыкгьы идамхаргьы днызмыжьша атеисттә усура аформаҟуа, аформа хкҟуа рымҿхак иаҳа ирҵбааны арҿиара. Араҟа иаҳа аҧыжәара аманы иҟалароуп адинхаҵаҩцәа аӡәаӡәала аус рыдуларен, аулицатә комитеткуа рнырралатәи атеисттә усура аформаҟуа. Ас еиҧш иҟоу атеисттә усура анапхгара аҵара рылдыршозароуп аҟалаҟьтәи араионтәи клубҟуеи, акультуратә ҩнҟуеи, атеистцәа рыклубҟуеи, рыҩнҟуеи, атеистцәа рраионтә кабинеткуеи, аквартиратә биуроҟуеи, атуристтә базаҟуеи, алагерҟуеи. Ҳәарада, арҵ зегьы русура мҩаҟузҵо Қырҵтәылатәи акомпартиа Аҧснытәи аорганизациа аҟалаҟьтәи араионтәи комитеткуа рҿтәи аидеолологиатә комиссиаҟуеи агитациеи апропагандеи рыҟушаҟуеи ракузароуп. Рылшара дуӡӡоуп аҵьажәлар рдепутатцәа рыҟалаҟьтә, рраионтә, рҳаблатә Советкуа рнагӡкомҟуеи, егьырҵ аҳәынҵкарратә органкуеи, ауаажәларратә организациаҟуеи уҳәа активла русурагьы.

Атеисттә пропагандатә усура Аҧснытәи аҟалаҟьҟуа рыҟны, атеисттә-ааӡаратә усуразы атрадиция бзиеи аҧышәеи змоу Аҟуа аҟалаҟь паламҵаҟуан иаҳҳәозар, маҟьана ишахуҵоу еиҿкаам. Атеисттә-ааӡаратә усура даара гуцаракрыла лассы еиҿкаамхар амуа ауп адинхаҵаратә цәынхаҟуа иахьа рымҿхаккуа ырҵбааны ишыҟоу. Аус злоу, Аҧснытәи аидеологиатә усзуҩцәа ируалҧшьоу Москва, Ленинград, Одесса, Ростов-на-Дону,

Челнабинск, уҳәа ҳтәыла ақалақьқуа жәпакы рҟны еиҧш иарбан динхаҭаратә хырхарҭазаалакгьы аҟнытәи ақалақьтә ҷьажәлар хуҷгьы дугьы рхы рақуиҭтәра алзыршаша атеисттә усура аиҿкаара ауп. Избан иахьа ақалақьқуа рҟны атеисттә усура амшқуа, амчыбжьқуа, амзақуа уҳәа зеиҿкаамхара? Иахьа иҟоу алшарақуа рыбжакгьы ыҟамызт уи аҩыза аусурақуа Аҧсны ақалақьқуа рҟны аҿаненцнах'уаз.

Абар, саҧхьа иқуун агазет «Мебрҙоле атеисти». Уи иаҳәоит 1934 шыкуса декабр 26 инадыркны 1935 шыкуса иапвар 25 рзынҙа Аҧсны имҩаҧгаз атеисттә усура акомпаниа атәы. Агазет «Мебрҙоле атеисти» излаҳәо ала, абри акомпаниаан Аҟуа ақалақь аҟны мацара еиҿкаан атеистцәа ркуакьқуа 42, 30-40-ҩык еидызкылоз атеистцәа ркружокқуа 20, агитбригадақуа 11, убас бжьытгалатәи аҧхьарақуа 46, алекциақуа 78, арадиоконцертқуа 1, арадиопиесақуа 2 уҳәа убас егьырҭгьы. Алекциақуеи аконцертқуеи рымацара ирылархун 32.352-ҩык.

Абарт рҩызцәа ауснагҙатәқуа инарыварғыланы иҧхьаҙатәуп ақалақь аҟны инхо адинхаҭаҩцәа аҙәаҙәала массала аус рыдызулаша апропагандистцәеи, агитаторцәеи, алекторцәеи уҳәа атеисттә усуразы акадрқуа разыҟаҭарагьы. Атеисттә усура инеилагуаны, ишабалакь насгьы иаақушәалакь рыла амҩаҧгара зынҙа илыҭшәадоуп.

Азеиҧш ихарта ҩиқуеи аулица акварталқуеи рҟны. Аҧсны амш бзиакуа заҟа ирацәоу ала, абиблиотекакуа реиҳабацәеи асахьаркыратә агитбригадақуеи, алектор бзиеи уҳәа еицымҩаҧыргарц рылшоит аҩныҳәсақуеи абыргҙацәеи еидызыҧхьалаша аус бзиа. Амала, заа идырлатәуп уи аҩнаҿы ма уи аквартал аҿы инхо иарбан динхаҭаратә хырхарҭақуоу инарыгҙо. Инашоуп, уи аилкаара ус мариам. Избанзар, ақалақь аҟны инхо адинхаҭаҩцәа шамаха инеиуам ауахуамақуеи аламазкырҭақуеи рахь,зегьы иаартны имҩаҧыргом амшаҧқуеи аурычра аҭыҭрақуеи уҳәа реиҧш иҟоу адинхаҭаратә ныҳәақуа. Аха аусқуа маншәалахоит аулицатә комитетқуеи, акомҿареидгылааи, акоммунистцәеи, иара убас аҭаҩцәеи арҭаҩцәеи уҳәа адинхаҭара иаҟуҭхаау актив атеисттә-ааҙаратә усура иалархузар.

Атеисттә-ааҙаратә усура аиҿкаараан ҷыдала иазгуаталатәуп Аҧснытәи ақыҭақуа рҟны ауаа рынхашьа. Аҧсуаа ақыҭа анаҙара-ааҙара рынхара, аҭара-дырреи акультуреи рызҭаара ақалақь аасҭа даараҙа иладырҟууеит. Еидкыламкуаны, рынхареи адгьыл ампыҭахаларатә ҧсихологиа ирылоуи Аҧсны, еиҳаракгьы аҧсуа жәлар рыҩныҭҟа, уаҩы ишимбац ала шырхәо еиҧш иҕуҕуоуп ауаажәларратә традициатә гуаанагара. Уи адинхаҭаратә цәа иакуу даараҙа амч аманы иҟоуп ақыҭақуа рҟны.

Иахҳәан: дарбан аҧсыуоу зҭахык дызцәыҧсны динхаҭарала аҧсыжра еиҿызымкааз, аҧсху зымуа? Дарбан иҧсылман хылцшьҭраны зхы зыҧхьаҙо аҧсыуак ахуҧҳа дызмам? Дарбану зхучы динхаҭарала дныҳәам? Дарбану Аҧсны аҩадахьтәи араиоп иаҭанак'уа ақыҭақуа рҿтәи аҧсыуак зыҧхәыси заби еизырцәажәоз?

Арт рҩызцәа азҭааракуа рацәоуп ақыҭантәи аҧьажәлари ақыҭантәи аинтеллигенциеи ируҭаша. Иҳәатәуп ақыҭантәи апартбиуро амаҙаныҟугаҩ, ашкол адиректор, аусҳәарҭа аусзуҩцәа, аколнхара напхгаҩцәа уҳәа зегьы ишымҩаҧырго адинхаҭаратә ныҳәақуеи аҭасқуеи ауаажәларратә гуаанагара иацәшәаны, дара рхаҭақуа изаҟаразаалакгьы динхаҭарак аиуа шрылаҙамгьы.

Ас аиҧш иҟоу атагылазаашьа даара ихьысҳанатәуеит ақыҭаҿы атеисттә усура.

Ақыҭаҿы ирҿиатәуп иҿеим ауаажәларратә гуаанагара илашарбагоу акоммунисттә гуаанагарахь имҩахызгаша атеисттә ҭареи акультуратә усуреи. Зынҙа мап ацәктәуп адинхаҭаҩцәеи ақыҭантәи апапхгаҩцәеи административтәи апартиатәи лахь рыҭарала, рыршәарала аусура. Уи ала изалшом марксизм-ленинизм адинхаҭаразы иаҳәо ақыҭантәи аҧьажәлар деилыркаара, уи адинхаҭаҩцәеи адинхаҭаҩцәа згу рыдаагои еиҳагьы еиднаргылоит, ирыцәнарҙуеит атеистцәа рыгурагара, рыбзиабара.

Ҭзык аҟны еиуеиԥшым адинхаҵаратә хырхарҭакуа хазҵо аныҟоу аамҭазы атеисттә пропаганда намоу ихазу аспецифика

Аԥсуа ҭзы жәытәнатә ааҳысгьы еиднакылоит ауаа раҵәа. Иахьатәы иуԥылоит аԥсыуа ҭзкуак 10-15-ҩык инареиҳангьы еидызкыло. Ус иҟоу атәкуа рҟны, аԥсуаа дара-дара реибагара динхаҵарас изеиуоу аԥырхагаҩы излаҟамыз ала, иуԥылоит аԥсылманцәеи акьырсианцәеи. Ус ҭзык аҟны еиуеиԥшым адинхаҵаратә хырхарҭакуа хазҵо аныҟоу аамҭазы атеисттә пропаганда наанахуоит ичыдоу аспецифика. Избанзар, еиуеиԥшым адинхаҵаракуа хазҵо адинхаҵаҩцәа иртахыуп еиуеиԥшымкуаны рызнеира. Ус анакумха, атеисттә усура хырҳарак аланы изыҟалом, иалшоит атәы еиднакыло ауаа бызла еибанаркыргьы, еиҿнагаргьы.

Абас иҟоу атыҵкуа ренлкаара дараҙа иаҭахыу, наскьы ирластәу усуп. Избанзар, адоуҳатә ҷхаста адинхаҵара ирнатә анаҩсгьы, ас иҟоу аҭаацәа аԥсылмантәи акьырсиантәи ныҳәакуа зегьы разгуатарала аматериалтә ҷхаста ду ҟарҵоит. Даеакала наххәозар, динк хазҵо аҩнаҭа адинхатара иакудырзуа аматериалтә ҷхаста ааста ҩынтә-хынтә рыла еиҳауп еиуеиԥшым адинхаҵаратә хырхарҭакуа назыгзо атаацәа рыҷхаста. Ас иҟоу аҩнаҭакуа рҟны изызҳауа ахуҷкуа закуанк еиԥш адинхаҵаҩцәаха иҟалоит.

Еиуеиԥшым адинхаҵаратә хырхарҭакуа рҷкаррақуеи ртцаскуеи назыгзо, атыҵкуа рахь атеисттә усура аҩнаԥгаразы иненуа илшозароуп инеиԥшыны урт адинхаҵаракуа акритика рзыҟаҵара, наскьы заа «ихны иҿазароуп» адинхаҵара иарбан хырхарҭазаалакгьы ауаоы доухала дыштранатәуа, акгьы имыхуазо аматериалтә ҷхаста шинаҭо, игуабзнара шыҵнашәо, ауаажәларратә усура дшахнарҟьо ухәа изызырҩцәа игура зладхаиртцаша аконкреттә ҿырҷшқуа, идыруазароуп аԥсылманцәа, акьырсианцәа рыҷсихологнатә дунеихуаҷшышьа, рморалтә цыдаракуа.

Ашколқура иаҵанак'уа ахуҷқуа атеи[illegible]ттәла раазашьа

Активла атеисттә пропагандатә усу[illegible]ра мҩаҷызго ракум, дарбан атеистзаалакгьы идыруси[illegible]азаалакгьы, динизеиҷшразаалакгьы, ма изакаракурча[illegible]и адинхаҵаратә хаҵарак. Аха зегьы ирыздыруам аса[illegible], ма датеистха дунеихуаҷшышьа изҵо динхаҵаҩхаҳуа. Цьоукы ргу дшыхуҵнатә дҟазҵо аҭагылазаашьа[illegible] ахуҷы адинхаҵараанагоит ашкол зышыкус аҵанамк'уа[illegible]тәла уи ааазара ра ауак илалаҵ[illegible] алымшошәа, атеис[illegible]әа. Даеа цьоукых азҵаара ақургылара зынза ихыдароуш[illegible]и иреиҳау аҵарабиҷара ҿа атеисттәла раазара ашко[illegible]бап иара ашкол иуртакуеи ируспы нахуаҷшуеит. Ду[illegible]матәаркуа ртцара ақынгьы атеисттә усура атахзамшәа, [illegible]шьа аҿар ироуамацарала аматериалисттә дунеихуаҷшәа изыҷхьазогьы. Аха уи ус акум. [illegible]сзуҩцәа зметодикатә-еилкааратә ҩымҭакуа рыла иба[illegible]хәыҵқарратә ар-А. И. Герцен ихьз зхыу Ленинградтәи [illegible]изм акафедра аицҩратә институт аҿтәи анаукатә ате[illegible]р, «ахуҷы ихшыҩ хабы И. И. Огрызко наажәала иаххәоз[illegible] налшоит ааирц уи—алаҵара иазыҷшу мк'урстоуп, у[illegible]гьы: илоуҵаз ауп ихырхагоу аҵиаакуа реиҷш агуам-са[illegible]ҵҩаарак рымам. иааурых'уа». Ахуҷы изҵааракуа цыхуҵ[illegible]уаныхуҷыз угара Ахуҷы иҟаиҵоит азҵаарақуа: «Саб, [illegible]и сареи еиҳа ирабзианы исыртцысуазу?», «Санду, барс[illegible]», «Иауеи?..» ҵәаны изхытцуада?..» «Иззы?» «избан?

Арт рҩызцәа аҵзааракуа ахуҷы и[illegible]ныта изауа даара каргурҍьоит. Избанзар, уааиҙа изкы[illegible]ааауа зегьы рҟныизхауа далагеит. Убысҟан ахуҷы дзы[illegible]а ихәоу, наукала тәи науазароуп иара изленджкаашал[illegible]ы ибоит ахуҷы ниашоу атак. Аха аҧсҭазаараҿы у[illegible]ақукыла) иҟазҵо, изҵааракуа ртакуа ииашамкуаны (х[illegible]ҙа иказымцазо. ниҽшаны изызҟамдо, иаҵәаашьаны зы[illegible]уеи ажәабжьқуеи рзеитахәара. Аҭаацәа. ахуҷтәы бах[illegible]алҧшаара дараҙа иштакҧхықура лузҙоу рдыруазар[illegible]қуоу ашколқура иаҵанамк'уа ахуҷқуа ирытатәу» зах[illegible]

изылҩуаз абас: «Алакуқуа алхлатәуп даара гуҽанызаара дула. Иҟалап анерв насуа, узыршәо аҩсҭаацәеи аҷьнышцәеи реиҧш иҟоу злоу алакуқуа».

Ахучы ддинхаҭаҩны дзааҙо акуны иҟоуп ашәара. Ҷьоукы-ҷьоукы ахуҷқуа дыршәоит «алашьцарақуси», «абгақуеи» «аатҷәа ду ала ахуҷ леишәацәгьакуа ендызкыло аҭахмада мамыршәагацәеи» уҳәа рыла. Шаҟа иҧырхагоузеи абри!

Атеисттә дунеихуаҧшышьала ааҙара напы арктәуп, Н. К. Крупскаиа ишылхәоз еиҧш, «дараҙа заа, ахучқуа ашкол кура иаҭанак'уа иҟалаанҙа...»

Атеисттә пропаганда аусзуҩцәа ируалҧшьоуп ахуҷкуа рааҙара знапы иану ауаа рдуненхуаҧшышьа зеиҧшроу рдыруазарц, идинхаҭаҩцәаны, арахь ахуҷкуа рааҙара иаҽу ҷыдала аус рыдулара, аҭаацәеи ахуҷтә баҳчакуеи русзуҩцәа абиҧара ҽа доуҳала играмтәкуаны рааҙаразы аҭакҧхыкура ду шрыду деилыркаара уҳәа убас егьырҭгьы.

— Схучы сара сеиҳа дызҭахыу уарбану? — лхәашт аныкгьы. Аха аус злоу атеист иусура аныкгьы ус лымҳәартә еиҧш аиҽкаареи амҩакуҭареи роуп.

Акырҙа рыҭарк'уеит азнык азы улаҧш иҭамшәо ахҭысқуа, аха арахь ахучы идунеихуаҧшышьа ашьакургылараан анырра ҕуҕуа ҟазҭарц зылшо.

Ари бзианы ирдыруеит адинмаҭзуҩцәа. Иара убри аҟнытә ахуҷкуа дырхумаруеит, афатә хаакуа рыртоит, алакуқуа рзеиҭархәоит... Ахучкуа ргубылра адинмаҭзуҩцәа рахь имҩахызымгаша аусқуа мҩаҧыргозароуп атеистцәа зегьы. Избан ахуҷтәы баҳчаҟны, В. И. Ленин иеиҧш, днатәаны ажәабжь зимхәара, изимырхумарра аҳаҭыр ду змоу ареволиуционер, афырхаҭа, апоет, артист?.

Атеисттә ааҙара Аҧснытәи ашкол аҟны иамоу аҷыдарақуа

А. М. Горки ихьҙ зхыу Аҟуатәи аҳәынҭкарратә педагогтә институт афилософиатә кафедра игуанаҭеит Аҟуатәи ашколкуа рҽы атеисттә ааҙара шымҩаҧысуа. Уи

аҩыза асоциологиатә усура саргьы имҩаҧызгеит Ганҭиадтәи аҳабла иаҭапак'уа ашколкуеи ашкол-интернаткуа аҩбеи, Бзыҧтәи абжьаратә школи рҟны. Урҭ аматериалкуа иаадырҧшит еиҭагыло абиҧара атеисттәла рааҙараҽы аихьҙаракуа шыҟоугьы, школкуак рҟны ари аҭак ду змоу аус ишахуҭоу еиҧш ишацкламҧшуа. Ашколкуа рҽы еиҽкаам атеисттә куакькуа, акласскуа рҽы иубом аҭара дуҙҙа змоу ауаа адинхаҭаразы ирҳәахьоу зну аплакаткуа, адинхаҭара злоу аҭаацәа ирзымҩаҧыргом антидинхаҭаратә усура, ауроккуа рҟны адинхаҭара закуҭәҟьоу иалацәажәом. Арҭаҩцәа Е. Р. Герзмаа, Р. Д. Смыр (Ганҭиадтәи ашкол-интернат № 1), Ф. К. Хагушь (Бзыҧтәи абжьаратә школ), А. Г. Синопианц (Ганҭиадтәи аурыстә бжьаратә школ № 2), А. Д. Миносиан (Ганҭиадтәи аҽар ахулҧазтәи рбжьаратә школ), Д. Х. Ҧилиа, Г. Х. Ҧилиа (Хеивантәи аурыстә бжьаратә школ № 2) уҳәа лҭшәа бзиала имҩаҧырго атеисттә-ааҙаратә усура наламҭакуаны иаҳҳәозар, хаҭала игуасҭаз ашколкуа антидинхаҭаратә усура еиҭырх'уеит ҭаҩык асектакуа даирылалалакь, ашкол иҽагырханы адинхаҭаратә ныҳәакуа ахьымҩаҧырго дно даналагалакь.

Аҧснытәи ашколкуа рҽы атеисттә-ааҙаратә усура аҷыдарақуа ирыцкыуп школк аҟны 20-25 милаҭ инареиҳаны аҭаҩцәа ахьыуҧыло. Хеивантәи аурыстә бжьаратә школ 10-тәи акласс аҟны ауаажәларрадырра аурок анымҩаҧыргоз игуасҭеит 27-ҩык аҭаҩцәа итәаз рахьтә 11 милаҭ рхаҭарнакцәа шыҟаз.

Амилаҭ силаҧса атеисттәла рааҙара иуадаҩу, насгьы енагь агуаҽанызаара арҭаҩы идызҭо ҭагылазаашьоуп.

Аҧснытәи ашкол аҟны атеисттә усура амҩаҧгараан идырлатәуп ажәытәра иацәынханы ишыҟоу анационализм аҟурчахакуак. Иара убас иатахыуп аҭаҩцәа коммунист ҭасла рааҙара егьырҭ амахуҭакуа зегьы реиҽкаареи рхархуареи. Насгьы идырлатәуп аиҭбыратә класскуа рҭаҩцәа шхуцуа, конкретла, нас ес-класс урҭ еиҳа-еиҳа абстрактлатәи ахуцрагьы рылшо, рфантазиа амҽхакгьы ҭбааны ишыҟало.

Аҧсны акыҭатә школкуа еиҳа изларацәоу ала, насгьы акыҭаҽы аинтеллигенциа реиҳараҩҙак арҭаҩцәа

ракуны излаҟоу уҳәа рыла, ашкол атеисттә усура ҭбаа мҩаҧнагозароуп аҭаҩцәа зааʒои изыниалои ауаа рыҩнуҭҟа.

Абыргʒацәа атеисттәла рааʒара ауадаҩракуеи ауадаҩра аҧызх'уа ауснагʒатәкуеи

Аҧсны жәытәнатә аахысгьы ашыкус рацәа нызҭуаз рацәаҩын, имачҩым иахьагьы. Аҧсуа быргцәа ахушҭаара иҽҳәатәаны ашыкуса рацәа нырҭуам, урҭ рыҧсҭазаара аҭыхутәантәи амш азынʒа ишәарыцаҩцәоуп, еизара уааун, инхоит-инҭуеит, рыхшыҩ еилфҩачоуп. Дубан 80-90 шыкуса ишыртагылоу аҧҳәыс даазго, ахылҭ дзауа.

«Иахьа, ма уаҭәы иҧсыша ҭаҳмадацәак атеисттәла рааʒара азҭаара акургылара абаҭахыу, аҭаҳмада идунеихуаҧшышьа уаҩы изыкургьежьуам, урҭ рдинхаҭара дара ирыцҧсуеит», — ҳәа рҳәоит ҧьоукы-ҧьоукы. Уи иашам. Имачҩым абыргʒацәа «дад, абыржәшьтоуп аҽар шәанеилыскаа», — ҳәа абуржуазнатә цәынхакуа ман рцәызкхьоу рахьтә аҽырҧшкуа. Насгьы ауаҩы дажәит, апенсиахь дцеит ҳәа иҟуаҭра ҟалом. Иара убас аҧсуа быргцәа игурагоу жәабжьҳәаҩцәоуп. Урҭ рахьтә идинхаҭаҩу илшоит иажәабжь иналаҭаны ичкунцәеи имоҭацәеи рхы иҭеигалари амцхаҭаракуеи иҟам-ианым ахаҭаракуеи.

Иашоуп, абыргцәа рыҩнуҭҟа атеисттә-ааʒаратә усура амҩаҧгара уадаҩуп, иамоуп ахатә ҷыдаракуа, аха урҭ ирцәаашьатәым. Абыргцәа рзы ҳазлацәажәахьоу атеисттә усура аформа хккуа рнаҩс еиҽкаалатәуп гуҧгуҧла урҭ еидызкыло аполитикатә, аҧсабарадырратә уҳәа акружоккуа, ирыдҧхьалатәуп рымч зыкухо аусуракуа. Аҧснытәи аколнхаракуа рправлениакуа ибзианы иҟарҭоит апенсионерцәа рымч зыкухаша аусутәкуа иахьрыдырҧхьало.

Усурада ауаҩы агуҽыҧь дагоит, дыззымхуцша дазнархуцуент. Иара убас абыргцәа рзы мацара азҭааракуеи атаккуеи рыхулҧаз, алекциа уҳәа мҩаҧгалатәуп.

— Ибыргцәоуп, урҭ ҧсыр уаха хуаҧьа дҟалом, аматериалисттә дунеихуаҧшышьа урҭ радхалара аҽазкрагьы иаҧсам, — ҳәа ауп иахьа Аҧсны аҧсуа хуаҧьацәа рзы иҟоу агуаанагара. Ари иашам. Шыкускуак раҧхьа Гудаута акалакь аҟны инхо ахуаҧьацәа руаʒәк аус идиуло далагеит рҭаҩык. Уи ибзоурала ари ахуаҧьа еизара дук аҟны дыкугыланы иахьанʒа ауаа шәызжьон, иахьанахыс уаҳа шәызжьом, уаҳа схуаҧьам, уаҳа сдинхаҭаҩым, иҳәеит. Нас ибааҧсума ари?

АБЫРГЦӘА РСОВЕТ АУСУРА АҬАКИ АМЕТОДҚУЕИ

Иарбан усзаалакгьы, иарбан зҭаатәызаалакгьы иаҳа еиҧьны изыʒбо, аҭыҧ иҟузҭо ажәлар роуп. Иҟам иашаны имҩакуҭоу ажәлар рыхшыҩ иаҧызго даҽакы, иара убас урҭ рымч иаиааиуагьы даҽа мчык. Иара убри аҟнытә ажәлар жәытәнатә аахыс еицыргуаҧханы иныҟурго, абиҧарала еимырдо адинхаҭаратәи адинхаҭара иадҳәалам аҭаскуеи рзы ани бзиоуп, ари цәгьоуп хәа шәҟула ироуҳәо, егьа иашазаргьы, егьа аҭыргуа ҕуҕуа аҭагылазаргьы, имчыдоуп дара рхала урҭ ирзырхәо рааста.Избан акузар, ицәгьа-ибзиа иарбан ҭасзаалакгьы ҭоурыхла, традициала харантә иаауеит. Уи шаҟа харантә иаауа аҟарагьы иаҳа инарҭауланы адаҭкуа аунажьуеит, ажәлар рхы-ргуы иҭало, иашьцылоит.

Адинхаҭара иадҳәалам аҭас бзиа иаҳа еихазҳауа, еиҧьны абиҧарала еимыздо, иара убасгьы адинхаҭара иадҳәалам иҽеим аҭас бааҧскуеи адинхаҭаратә ҭаскуеи рыкухразы иаҳа зылшогьы ажәлар роуп. Убри аҟнытә, иарбан милаҭзаалакгьы рзы даара акраҭанак'уеит зыхдырра ҳаракыу, ажәлар пату зкурҭо, ишырхәо еиҧш, «унеишь-уааишь» ҳәа зархәо ауаа рыхшыҩ еизакны, рымчкуа еидкыланы адинхаҭаратә ҭас бааҧскуеи уи иахылҭло ацәгьаракуеи ракуҧарахь, иҟам-ианым амцхаҭаратә хуцракуа рҟнытә ауаажәларра ачленцәа зегьы рхы ракуиҭтәрахь рымҩакуҭара. Уи азы КПСС Апрограмма ибзиаҭәҟьаны иҳанахәоит: «Ажәытәра ацәынха-мынхакуа, аиндивидуализми аегоизми рыхцәыргаракуа ракуҧараҽы ароль ду рымоуп ауаажәлар-

ра, ауаажәларратә гуаанагаракуа иҟарҭо аҽырныррас»[1] ҳәа. Иара убас ҧхьаҟа ауаажәларратә усура аформа хккуа ироуа анархаазшьаку ҽызаралатәла рыкузбара есааира харҳуага хаданы иҟалоит абуржуазиатә хуаҧшышьакуеи, аҷәаҽакуеи, акьабзкуеи рыхцәыргаракуа рыкузааразы».[2] Аҧснытәи ажәлар рчыдаҟазшьакуа, ржәытәрҿатә уҳәа цкьа издыруа еилыркааует, «унеишьуааишь» ҳәа зарҳәо ауаа рыхшыҽи рымчи иашаны русура амҽакуҵара ҳара ҳ-Аҧсны иаҳагьы аҵак дузза шамоу, уаҽы дзеигурҧьаша алшәа шыҟанаҵо анаукатәатенсттә пропаганда амехак иаҳа артбаарақы, аҵәгьаракуеи аламысдаракуеи раҧыхраҿы.

Абри азҵаара иахутоу ахшыҽзышьтра арҭо иалагеит хҧаҟа шыкуса раахыс Гудаута араион аҿтәи аидеологиатә усзуҽцәа. Урт риниципативеи рнапхгареи рыла пату зкуу, аарыхраҿы иаҧхьагылаҽцәоу, абзазараҿы иҿырҧшыгоу ауаа рымчкуа ендкыланы қытаҧҳьаза еиҿкаан абыргцәа рсоветкуа. Гуахуа дула иазгуататәуп аҧсуаа зхыҳехуаша ртрадициатә цас бзиакуа: мцақьакьарак злазам рысасдкылара, рчеиҧыка, аиҳабы-аиҵби наҟ-аактәи рыпатуеиҟуцара, аҳәса раҳатырбара, аус дузза ҟарҵаргьы «исылшазеи» ҳәа инацырпо рыхзырымгара, рыцәгьеи рыбзиеи рҟны реидгылара, шәкук ианымзалартә еиҧш зцакы рапәоу, зцакы ҳаракыу рыламыс уҳәа реихахараҿы, игухыршәагоу адинхаҵаратә цас бааҧскуа раҧыхреи аҵәгьаракуа рҿаҧереи рҿы урт абыргцәа рсоветкуа ирылдыршаз. Иазгуататәуп, урт русура иашаны амҽакуҵаразы аҟушра ду шаадырҧшыз Аацы, Абҧархыку, Аҳандара, Дәрыҧшь, Хуаҧ уҳәа акыр акытакуа рҿтәи аиҵбыразатәи апартиатә организациакуа.

Аус бзианы изуаз, уажәгьы ицәгьамкуа аус зуа иреиуоуп Абҧархыкутәи абыргцәа рсовет, урт реилатәаракуа рыкны ирылаҵәажәоит еиуеиҧшым азҵаатәкуа.

Абарт аҵәахәакуа зыҽуа 1962 шыкусазы салатәан Аб-

[1] Асовет Еидгыла Акоммунисттә партиа Апрограмма. Аҟуа, 1962, ад. 139.

[2] Иара уа, ад. 140.

ҧархыкутәи абыргцәа рсовет анлатәарак. Уи азкын аҧсыжракуеи аҧсхуракуеи рымҽаҧгашьакуа. Иахьагьы исаҳауашәа сгу набоит иҵарадоу, аха аҧстазаара кры знарҵаз Махаз Сангулиа, Лагустан Ладариа, Шьаҳан Базба,Шьакьыр Шамба, абжьаратәи аҵара змоу Мыстафа Смыр уҳәа абраҟа рцәажәара.

— Ажәлар зегьы ҳаззыкуҧаша, — даҿын аҵәажәара абыргцәа рсовет активист Шьаҳан Базба, — агуакра гурҧьароушәа иазнеиуа, аҧсра чаразтәуа, зыламыс аҽы иадкыланы изжәуа, аҧсы имыхуо абза дыхзырпао аиныхракуеи акрырхаразы ихуцу ачаракуеи роуп. Ҕуҕуала дахьырхузаанит зышьхуа еивҵоу агурҧьареи агуакреи ирылахухахутуа!

Абарт ажәакуа рыхшҽцак еиҧьу ахәара уадаҽуп. Урт ҳара хпартиен ҳаиҳабыреи зыҧстазаара налҵыз ауаҽы ҳатырла имҽаҧгареи, игуалашәареи рзы имҽаҧырго ауснагзатәкуа ирыкушәоит, ихәоуп урт арбаракуа иҟарҵо инарыкуршәаны.

Абыргцәа рсоветкуа рылҵшәа бзиоуп, Аҧсны урт русура иреиҧьзоу усуп, иахутоу апартиатә напхгарала имҽакуҵаны наныҟала, аҵас бааҧскуеи амцхаҵаракуеи рцәынхакуа зынза рыкузаара апроцесс арласра алыршаразы.

Иалагамҭа ҟанматзоуп, Аҧсны уи иацназгауа ыкам амасса коммунист цасла раазараҿы. Аха, рыцҳарас иҟалаз, абас еиҧш зегьрыла иҿырҧшыганы, ихырҳаганы иҟаз гудаутаа напы здыркыз алагаламҭа бзиа иахутаз апропагандеи адгылареи амоуит, уи аҧшьызгаз рҟынгьы иаазкулаз акыр ихьшәашәахеит. Уажәы урт аус ахьыруа Дәрыҧшь, Хуаҧ, Абҧархыку уҳәа акытакуа рҟны ауп.

Абра иазгуататәны исыцхьазоит апартиатә организациакуеи абыргцәа рсоветкуеи рыжәҽа еибытаны аус ахьыруа акытакуа рҟны аҵәгьаракуеи аламысдаракуеи, амцхаҵаратә цәынхакуеи хараза ишмачу.

Абри аҵабыргразы еиҵхарҧшып акытакуа Лыхни Хуаҧи.

Хуаҧаа аиҳаби-аиҵби пату еикурҵоит, аҵәгьаракуеи аламысдаракуеи абри акытаҿы имачзахеит,агурҧьара гурҧьараны, агурҽа гурҽараны имҽаҧыргоит, аҳәса ҳа-

ҭыр рыкурҭоит, азеиҧш усурақуа ирыладырхууеит, иазҿлымҳауп Аҧсны ажәытә-аҿатә, ҧхьаҟа иҧшуеит. Дара хуаҧаа рҳәашьа, «еилагарак» ахьыҟалаз ажәлар рымчи рыхшыҩи зегьы уахь ижәылауеит, аҭыҧ иқурҭауеит.

Абарҭтқуа ирыбзоураны, араион акультуратә центр нацәыхараҙан ишыҟоугьы, Хуаҧ акыҭан аҧсылман динхаҭаратә ҭаскуа рцәынхакуа акуҙааратә мҩа иангылоуп, егьырҭ анцәахуратә мцхаҭарақуагьы — иара убас. Абыргцәа рсовет аинициативала, абзоурала Аҧсны зцәынхакуа иаха рымехак тбаау (акьырсианра иаҿырҧшны иаҳҳәозар/ аҧсылман динхаҭара ҭаскуа рхаҭыҧан араҟа идырҿиент асовет жәлар рзеиҧш ныҳәакуа, аҧсуа жәлар ргурҧьаракуа, акыҭаҿы аколнхара аиҿкаара амш, рҭеи хазынакуа рымширакуа ргуалашәаракуа уҳәа реицазгуаҭара. Угуы нахуартә иҟоуп урҭ аныҳәакуа раан рцәажәашьа, рыччашьа, рыкуашашьа, рашәахәашьа аҿылатә-спорттә хумарракуа рымҩаҧгашьа уҳәа. Насгьы игуазырҳагоуп абарҭ аныҳәакуа анымҩаҧысуа уи акыҭа иалҭны амаҭуракуа ирылоугьы рхы ахьаладырхууа.

Иҟоузеи Лыхны?

Аҭоурыхтә кыта ду Лыхны ирацәаҙоуп пату зкуу,хара ихуцуа ауаа хазынакуа. Урҭ рҭеицәа рахьтә гуҧҩык еснагь Аҧснытәи апартиатә-ҳәынҭкарратә усзуҩцәаны иҟан, иҟоуп уажәгьы, имачҩым ари акыҭа иааҙаз рахьтә анаукатә усзуҩцәагьы...Аха урҭ рымчкуа еидкылам, иара убри ауп изыхҟо абри акытаҿ лассы-лассы ацуныҳәакуеи, акурбанкуеи, «хыхь иҟои» рзы иҟалало патук змаҙам ансракуа, ауаҩшьракуа, анцәҧьычракуа уҳәа амцхаҭаратә-кьырсиантә ныҳәакуа: нанхәа, мшаҧы, аҭаскуа: ахучы аҙы иҙаахра, аҧсылманцәа рыркьырсианра, акьырсианцәа рычгара уҳәа ахьымҩаҧырго.

Ажәлар рымч еизакны аҧсуаа ирымоу аҭас хазынакуа рцәа ҧызеуа аҭас бааҧскуа рҿагылара, амцхаҭаратә ҭаскуа раҧыхреи урҭ ирыхҟьало ацәгьаракуа раҧырҟуҟуареи рыжәҭара уҳәа рымехак арҭбаара, аиҿкаара, арцых-цыхра, насгьы иахуҭоу апартиатә напхгара аҟаҭара Аҧснытәи аидеологиатә фронт аусзуҩцәа ируалҧшьоуп.

Абыргцәа рсовет аиҿкаашьеи аусуратә планкуа

рышьакугылашьеи Аҧсны издыркуо ыҟоуп, насгьы урҭ асоветкуа реиҿкаара зыбзоуроу гудауҭаа ракузаргьы, рацәак рҿыуҭаауа изыҟамлеит. Избанзар, урҭ абыргцәа рсоветкуа шеиҿыркаази руснагҙатәкуеи уҳәа зегьы ажәала ишымҩаҧыргаз, рҧышәак злоуҭаша шәҟук ҟарымҭеит, еилатәарак апротокол рымҩит.

Абыргцәа рсовет зынҙагьы таҳмадацәак ргуҧ акуҙам иаанаго. Гудауҭа араион аҟны еиҿкааз, насгьы аҧсылман динхаҭаратә ҭас бааҧскуа рцәынхакуа рыкуҙаара апроцесс арццакразгьы егьырҭ Аҧснытәи акыҭакуа ирабжьааго абыргцәа рсовет шьакугылазароуп излоу ажәлар рҟны ҳаҭыр зкуу, зажәа харҭо, изыцәшәо, изцәыҧхашьо уҳәа иреиуоу аҭара змоуи измами 20-25-ҩык рыла.

Абыргцәа рсовет хантәаҩыс дамазарц еиҧьуп аҭоурыхтә, ма афилософиатә ҭара змоу. Урҭ рҩызцәа акадркуа уажәы иахьыҟам шамахамзар кытак ыҟам. Уи ҩызас димазарц ахуҭоуп аҧсҭазааратә ҧышәа ду змоу, «унеишь-уааишь» хәа зархәо, зыуаҩрахь инеихьоу. Маҙаныҟугаҩыс далхтәуп абыргцәа рсовет аусура цкьа шәҟула ашьҭыхра зылшо, аҭара змоу, аҭыҧантәи абызшәакуа цкьа издыруа.

Ихадароу ажәлар рымчи рыхшыҩи реидкылара, абыргцәа рсовет аиҿкаара иҿазикроуп, ма дазкызароуп уи асовет ауснагҙатәкуа еилффача издыруа.

Абыргцәа рсовет еиднакыло излоу рыуаажәлар рыцәгьеи-рыбзиеи рҿы ирылагылоуп, ирылшо рацәоуп мдыррала, шьцыларала, иаҧсыуа ҭасу ҧышьа, рабацәа иртәу ҧышьа изҭакьакьа иныҟурго аҧсылман динхаҭаратә ҭас бааҧскуеи ацәгьаракуеи рцәынхакуа раҧырҟуҟуаразы. Иаҳҳәап, ирылшарызеи иҟарҭарц абыргцәа рсовет иалоу, уажәы абзыҧкуа рҟны иҧсылман ҭасхаз, аҧҳәыс лабхуеи, лхаҭа иеиҳабацәеи, аҭаҳмадацәеи рҟны наҙаҙа лымцәажәара аҭас, хыхь ҳазлацәажәоз, аҧыхразы?

Зегьы раҧхьаҙагьы абыргцәа рсовет иалоу заа иаанбадырны, насгьы еикушаҳаҭны иҙбаны ишьҭырхроуп, ажәларгьы даара ҟазарыла ирыларҳәароуп, «аҧҳәыс длеиҳабума, длеиҭбума, зегьы рҟны лыламыс бзиазааит, лымцәажәара аҭыхутәа ҧцәазааит, уи ҧхашьарак аманы иҧхьаҙамзааит, ҧҳәыск дцәажәоит ҳәа илхыччо

дҳамбааит» ҳәа. Ас ажәала маҷарагьы иаразнак аҧҳәыс дызҷәажәашам, «агуаҕьҿҷәа» ҟалашам, аха ламысла ас «азин аныҟалалак», акомҿареидгылааи акоммунистҷәеи иҳалшоит ҳара ҳдунеихуаҧшышьа зҿадызкыло, аҧхьагылара змоу ауаа, абыргҷәа рсовет ачленҷәеи ҳаибадырны, ҳаҳәсакуа «идхаргуаҕьырц» аҷәажәара, уажәы имаҷҿымкуаны ҳара ҳҟны имҷәажәогьы «рҿы ааҳартырц».

Амҷәажәара аҭыхутәа абжьыуаа рҟны еиҧш абзыҧкуа рҟынгьы аҧҭәара, абыргҷәа рсовети ауаажәларратә организаҷиакуеи еиҷыркыр, иаҳа ирласны иалшо аабоит.

Егьырҭ аҧсылман динхаҭаратә ҭасқуа рҷәынхақуа рақуҧара аусгьы абас ауп ажәлар рыхшыҿи рымчи абыргҷәа рсовет аҟны ҳаблала, қыҭала, раионла еидкыланы ишрыжәҭатәу, методикас иамоу. Амасса дара-дара реиҿҷәажәарала, урҭ коллективтә практикатә усурала рыхдырра ашьҭыхра ихадараны ирыҧхьаҙон марксизм-ленинизм аклассикҷәа.

АҦСУАА РАТЕИСТТӘ ҾАҦЫЦТӘ ҲӘАМҬАҚУЕИ УРҬ АНАУҚАТӘ-АТЕИСТТӘ ПРОПАГАНДАҾЫ АХРАРХУАШЬЕИ РЗЫ

Ажәлар рҳәамҭа иреиҕьҙоу, иҟушҙоу, жәларык рыхшыҿ ауп. Избанзар, иреиҕьҙоу роуп ажәлар имырҙкуаны абиҧарала еимырдо, лассы-лассы рҷәажәараҿы, рыҧсҭазаараҿы, рынхамҿаҿы уҳәа рхы надырхуо, насгьы ус хырхара злоу ахәамҭакуа ҭакылагьы формалагьы ажәлар есааира изленҕьхашала ирҧсах'уеит. Ажәлар рҿабыцтә хәамҭа иаҧызго ыҟам, ишәоуп, изоуп, ираҙоуп, реилкаара мариаҙоуп, абженҳан хҷәажәара рҭахҙам, дара рхы иахҷәажәоит.

Абас иҟоу аҧсуаа рҿабыцтә хәамҭа еилффаҷақуа иреиуоуп: ажәаҧҟакуа, ахьҙыртәыратә лаф ашәакуа, ажәабжьқуа уҳәа егьырҭгьы. Урҭ реиҧш иҟоу афольклортә материалқуа даара ихуарҭа дуны иҟоуп, В. И. Ленин ишиҳәоз еиҧш, амасса еиуеиҧшым аматериал атеисттә пропагандаан рытараҿ, аҧсҭазаара ахккуа зегьы деилыркаараҿы, адинхаҭаратә аҷәа ралхраҿы.[1] Избан акузар, аурыс шәҟуҿҿы ду А. М. Горки инашаҭәҟьаны ишазгуеиҭоз еиҧш, иҟам фантазиак, уасхырс анаша зҭам. Инымҭәаҙо аҧсуа фольклортә материалқуа, хәарада, ирныҧшуеит аҧсуаа ржәытә-рҿатә, рҭоурых. Инашаҭәҟьаны, ашәҟуҿҿра ҟалаанҙатәи афольклортә материалқуа акырҙа иаҧсаны иҧхьаҙон афранцыз ҭарауаҿы-амарксист Шарль Еншлен.[2] Афольклортә материалқуа ҳаҭыр дула ирыхҷәажәахьеит аҧсуа ҭарауаа Ш. Д. Инал-иҧа, Б. В. Шьынкуба, С. И. Ҷанба уҳәа аҙәырҿы.

Ихуарҭа дуны ауп ишыҟоу Дырмит Гулиа ашәҟу ианиҭаз рнаҿс макьана ашәҟу ианҭам, аха арахь зхыҧхьаҙара раҷәоу аҧсуаа ратеисттә жәаҧҟакуагьы.

«Амҿахҟьаҿы дыҟамзар мҿа қуҭаҿы дҟаломызт» аҳәоит Дырмит Гулиа ашәҟу ианиҭаз ҧсыуа жәаҧҟак. Егьиашаны, адинхаҭара аныҟамыз аамҭазы иҟамызт атеисттә жәаҧҟакуагьы. Аха, ишаҳҳәахьоу еиҧш, аҧсуаа рыхдырраҿы иҟам-ианым азхуҷракуеи, аҷәшәаракуеи, анҷәахуракуеи, адинеизаккуеи уҳәа анҷәырҭ ашьтахь, урҭ шьақузырҕуҕуоз, ажәаҧҟакуа ашьакургылара ианалага, иҷәырҭит иҷәырымҭыр ҧысхуа змамыз, урҭ ирхыччоз, ирҿагылоз атеисттә жәаҧҟакуагьы.

Абар, саҧхьа икууп макьана акьыҧхь зымбац, аха анаукатә-атеисттә пропаганда амҿаҧгараҿы аҙәырҿы иҧыршәахьоу, атеисттә жәаҧҟакуа. Иаазгоит ҿырҧшыс урҭ рахьтә акык-ҿбак:

Ахуаҷьа шәҟу акум ахы увзго, угумшәареи уеибагареи роуп.

Ажәҿахырда хынтә лапҟьара идыруит.

Арыцха Ерҷаху дхалан дыкугыларгьы анҷәа дибом.

Ҷьаҳаным ззыҟоу арыцха изыноуп.

Ҷьанаҭгьы ҷьаҳанымгьы ахьыҟоу аарҷәоуп.

Аарҷә аҭкьыс нырҷә еиҕьзар, амал уаа ара иаагыломызт.

Анҷәа икугуҕны аҙсара иаҟуҭыз аҙы дашьуеит.

Аимхәеи ахуаҷьа имҷи узыҭәах'уам.

---

[1] В. И. Ленин. Соч., Т. 33, ад. 204.

[2] Шарль Эншлен. Происхождение религии. М., 1954, ад. 29.

Ныҳәарыла амхы ацәхуда узаҵх'уам.

Акутаҕь шаҟуагьы ацәа шкуакуоуп, ахуаҵьагьы ауаа дреиҧшуп.

Алашә амзаҽа анибо анцәагьы арыцха дибоит.

Аҳаҵь уанибо ашәҭ иҿоуп, уанимбо — абҽакыра.

Акурбан ихуоит аҧсыцәгьа, амх'урсҭа акуа ахуоит.

Амцҳәаҽ иҧҳәыс дишаҳаҭуп, ахуаҵьа — аҟурҟан шәҟу.

Анцәа иаамышьҭахьгьы унапы ҟьа, ушьапы ҟьа.

Цаҧха зҽам ашәындыҟура аҳаҵьгьы дынҭаҧшыр иҭаххоит.

Аҧсы имыхуо абза ихырҵәага (аҧсхура).

Аҧсыз ахы амҵ акутәар, ибаауеит, арыцха ихы апап дҭалар, дыҽшьуеит.

Амҵ ахьакутәаз ахуа арҳауеит, ашәара зхатәаз — аҟыба-ʒыба.

Адинхаҵара асры иаҽызоуп.

Адгьыл ауац нарҧсылоит, аҟудырҧаҽы — лымц.

Изфо змам изы енагь урычроуп.

Амлашьҽы иншьан абысҭа инарбоит.

Ицәаанʒа игуаҟ'уа даныцәалакгьы дгуаҟ'уеит.

Уразҟы зшо узлоу ауаа роуп.

Аҳаҧшьа зыҵа кылҵәоу узыртәуам, апап — иҧсы.

Аҟудырҧацәа ирышьҭалаз агутҟьа дагоит.

Ҵьанаҭгьы ҵьаҳанымгьы изҭахыу ирымаз, сара адгьыл сымаз (иҳәеит анхаҽы).

Ахуаҵьа иуҭо ауп аус злоу (иҳәеит ахуаҵьа).

Адин ус Кака иʒырҧха иаҽызам.

Ауаҽ кьна импыл дамысыргьы ихумаруеит.

Аҧсуа жәаҧҟакуа ҟаиматлаҵәҟьа дара рхы иахцәажәоит, имариоуп рҵакы аилкаара. Урт ибзиаҵәҟьаны иаадырҧшуеит ауаажәларра ачленцәа зегьы еиҧшны адинхаҵара ишазыҟамыз, адинхаҵара ишаҽамгылоз, иаҽагылозгьы рҭахракуа шеиҧшымыз. Иаҳҳәап, анхаҽы дашьҭамызт, дазыʒырҽырцгьы итахымызт ҵьанаҭи ҵьаҳаными рыʒбаху. Уи иҭахын ахра-тәраз адгьыл иоурц. Иара убри азын ауп уи «Ҵьанаҭгьы ҵьаханымгьы изҭахыу ирымаз, сара адгьыл сымаз» хәа зиҳәа. Аха ус рҳәом адинмаҵзуҽцәа. «Ахуаҵьа иуҭо ауп аус злоу» иҳәоит хуаҵьак.

Ажәлар жәытәнатә аахыс ирцәымҧын зыҵа кылҵәоу аҳаҧшьа ҭәраҳа зыҧсы мҭәуа адинмаҵзуҽцәа. Аҟудрҧаҽцәа, ахуаҵьацәа, апапцәа уҳәа рыбаҽраҵәҟьа аахтны изҳәо атеисттә-хьʒыртәратә лаф ҟаиматкуа рацәаʒаны иҟоуп.

Атеисттә хьʒыртәратә лафкуа ажәлар рпоезиатә рҿнамта хккуа иреиуоуп. Уи ажәа кьаҿʒак, ма шәахьʒыртәрак аҳасабала, ирыхцәажәоит ирмаанашәа ма иаартыцәҟьаны (ирхыччоит) ауаҽы игу инанамгаша ауаажәларратә, аполитикатә, абзазаратә хҭыскуа. Ахьʒыртәратә лафкуа ашәаны ауп аҧсуаа анхараҽʒак шахуаҧшуа, насгьы ари аиҳараʒакгьы изҳәо ачамгур, аҧхьарца, аҽымаа, ахымаа, агитара уҳәа апапҿшьра зҭахыу аинструментҟуа азырхәо роуп. Хыҧхьаʒарала иаҳа имачʒоуп, аха иҟоуп иуморк ахасабала поезиатә жәабжьны иҳәоу ахьʒыртәратә лафкуагьы.

Ишдыру еиҧш, алаф бзиа аҧсуаа даара ҳатыр акурҵоит. «Хаҵа бзиак, лафҳәаҽык иоуп», «уи илафхәараҵәҟьа аʒә даҧсоуп» рҳәоит ауаҽ бзиа, ауаҽ хатәра иаиихцәажәо. Аха дарбан лафҳәаҽызаалакгьы пату аникуло уи илаф аҵакы амазар, иакунагахаша аҳәашьа форма апзар ауп. Ус иҟан азыноуп Жана Ачба, Гун Алиас, Аҽʒы Шәлиман, Бати Кабча, Чаҵә Чагу, Зыху Кас, Хагушь Кабча, Царгуш Арзамет, Ҵьни Ҵьгуат (Аҵыхутәантәи ахҽык рыҧсы ҭоуп) цәгьак-бзиак аҟны гуҧҽык ахьынатәо урт ируз-ирхәаз хәа рыʒбахуи рлафкуеи еимырҟьо изырҳәо нахьагьы.

Хыхь ишаҳҳәахьоу еиҧш, «ианакузаалакгьы гуаҟра згымхо тәылан Аҧсны» Октиабртәи амра ашәахуа каччаанʒа. Уи икунхоз аҧсуаа, егьырт ажәларкуа зегьы иреиҧшны, ирзеилкаауамызт адыди амацәыси, аарҽареи аʒысаамҭеи, ахьҭеи ашоуреи ухәа аҧсабаратә цәырҵракуа зыхҟьоз, иара убас ирзеилкаауамызт шәарацара иныҵҵыҧхьаʒа, рыкаҭа аʒы инҭарыжьцыҧхьаʒа изеиҧшымхоз рҧыхьашәа, иззеиҟарамыз есышыкуса иаадрых'уаз аеаҽра, рыраху енагь ахш еиҟараны изрымымҵуаз, изырчмазаҽуаз уҳәа ирацәаʒаны. Ирзеилкаауамызт дара аʒәи-аʒәи наҟ-ааҟ реизыҟазаашьа.

Абарт ршәаракуеи рзеилымкааракуеи ирыхҟьаны рыхдырра иаларҳәҳәаз иреиуоуп ажәеиҧшьаа, шьашәы,

раҧхьаҙатәи аныхаҧсәахуратә мҧхаҧаракуа. Адинеизаккуа акьырсианреи аҧсылмаирси Аҧсны ианҽнагьы аҧсуаа ишьажәга чакуаны, анхаҧәа аҧстазаара аҧхьацара иахьызымгӡоз шьамҭлахәны, здырра мачыз зынӡа изырлашәоз, ҧхьа измырҧшуаз ҧарданы, ахакуитразы, рыҧсадгьыл ахьчаразы рыкуҧарафы ирҧырхагаз, рылшаракуа еиҧхьзырттоз, зегь реихагьы — рхакугуҧра рыпәзырӡуаз ршәаганы, ижьаганы икан. Хәарас иатахыузеи, алафхәаф куш илаф ари афыза атагылазаашьа анымҧшырц зынӡа изалшомызт, ашәа чыдакуак, ма ажәа чыдакуак аҧсуаа зэымгуаауа ахьзыртәратә лафкуа рыбжьы ахаҧаны иазимкыр каломызт.

Ахьзыртәратә лаф, ашәак, частушкак ахасабала иаҧхьо ианахәо, аҧстазааратә хтыскуа игуаланаршәоуҳәа мачымзар калап.

Баша иаурхәо «икушу шә-фык уаҕаҧәазар аиха ибзамыкуу аҙәы дуаҕазар иаҳа ухы уаҧәшәа», мамзаргьы «ауаф куш лагьууаз дагьуаҕаз» ҳәа. Ауаф аҧәгьагьы абзиагьы ртыҧ акуҧашьа идыруеит, уаф ихуаша алабжьара каиҧоит. Убарт, ишаххәахьоу еиҧш, дреиуоуп алафхәаф. Алафхәаҧәа алабжьара картон, уажәгьы икарҧоит.

Апартиатә-ауаажәларратә организациакуеи анаукатәматериалисттә дуненхуаҧшышьа зеадыхалаз ажәлари напеикуршала ржәыларафы даара хуартара рылоуп ажәлар рхәамтакуа. Иаххәап, анаукатә-атеисттә пропаганда амфаҧгашьа бзиани издыруа илшоит жәаҧкак акуша--мыкушала аҙәаҙәалеи гуҧ-гуҧлеи рыҧсәажәара еицихырц, итижьырц ҿырхәалатәи ажурнал, иалашьакуирбубуарц илекциа ахшыфцак, артфы иакузаргьы, иурок. аҟны итема деилыркаауа, даахьатцны, аҧафцәа иреиҳәарц адинхатцара хырхагак аланы ишыкам.

Ирхәоит ф-жьак уафы изеицшьуам ҳәа. Аха уажәтәи «хабҧьаркуа» зеиҧшроу ала, ф-жьак ракум, дара еицныкуо иануба шә-жьакгьы ушьуеит. Иаагап ҿырҧшык.

Арцафы итахыуп ицафцәа идиртцарц «оит», «уеит», «ауеит» рфышьа ҧкаракуа. Ускан ихы изаимырхуарк ажәаҧкакуа:

1. Аҧсыз ахы амц акутәар ибаауеит,
   арыцха ихы апап дталар, дыфшьуеит.
2. Амц ахьакутәаз аҳуа арҳауеит,
   ашәара зхатәаз акыба-ҙыба дагоит!

Абасоуп ажәлар рхәамта анаукатә-атеисттә пропаганда аформа хкуа зегьы рҟны уафы ихы иаирхуарц шалшо. Иазгуаҳтарц хтахыуп аҧсуаа рзы иаҳа рытцаркʻуа ишыкоу афольклортә материалкуа, урт асахьаркыратә литература ахатыҧан рхархуара шатахыу, ичыдоу алшәа бзиа шрымоу. Ажәлар ишәтәуп ҳәа ироуҳәо иаҳа ихартноит, иругозаргьы иаҳа ирыдыркылоит, сара истәуп, ма аҙәы итәуп ҳәа ирутон ироуҳәои рааста.

* * *

Хыхь хзыхцәажәаз анаукатә-атеисттә усура атцакн афармакуеи рылагьы уафы ибоит асоветтә наукатә атеизм цакыла итцоуроу, формала еиуеиҧшым ахкуа рыла аусуратә ҧышәа ду шамоу, уи ишазгуанатә амилаттә формеи агеографиатә-культуратә-экономикатә тагылзаашьафы икоу ачыдаракуеи.

Аҧсны иахьатәи атагылазаашьазы иаҳа ихырхагоу анаукатә-атеисттә пропаганда афармакуа ракуны, адинхатцаратә цәынхакуа раҧыхра аус арласра алзыршо уснагзатәкуаны уафы нааликаартә нубоит:

1. Анаукатә-атеисттә усура аҧьажәлар коммунисттә цасла рааҙара аус нахутаны иҧхьаҙоуп. Хыкукыс иамоугьы аҧьажәлар итцоуроу аматериалисттә дырракуа деилыркаарала адоуҳатә хакуитра раиуразы аҧхыраара рытароуп. Анаукатә-атеисттә усура изакаразаалакгьы усхәартцалатәи усурала аҧсахра калом. Административтәла аусура агунибархаракуа ахылеҧаауеит, адинхатцафцәеи атеистцәеи хамчкуа еифнашоит, хусура алшәакуа цнашәоит.

2. Аҧсылман динхатцаратә цәынхакуа рҿагылараан, Г. В. Чичерин КПСС Ацентр Комитет ашка 1921 шыкуса март мза азы ишифуаз еиҧш, «иатахыуп чыдала ацклаҧшрала адинхатцафцәа рдинхатцаратә цәаныррa

ахьымзҕ амыргара».[1] В. И. Ленин. Г. В. Чичерин ишәҟу дақушаҳатны иҟанҭаз аҭак аҟны иҩуан: «Сара зылҕа сшәыкушаҳаҭуп. Ишьақушәыргыла, ма ирыдшәҭа уи аҩыза апроект (аҧсылман динхаҭаҩцәа рҟны аусушьазы. — Г. С.) ациркулиар... Иалажәгал Цека, уи хымҧада иаҭахыуп».[2]

Егьиашаны, аҧсылманхаҭара иаҿагылатәуп, акритика азулатәуп уарла-шәарла акумкуан, системала, иаанҧмырҟьазақуан, аҭагылазаашьақуа зегьы ишырнаало, ишрыкушәо ухәа рыла.

3. Аҧсылман динхаҭаратә цәынхақуа ирҿагылатәуп КПСС 1954 шыкуса раахыс акырынтә анаукатә-атеисттә пропагнда ҳазну аамҭазы амҩаҧгашьазы иаднакылахьоу ақуҭаракуеи КПСС Апрограмма арбаракуеи инарыкунык̆уаны.

4. Аҧсылманрагьы ирҩашьыгоу динхаҭароуп. Уи анарха акыр ихьысҳаушәа агуаанагара иҟоу иашам. Насгьы иара ахала, анаукатә-атеисттә усурада, изыкуҕааум егьа культуратә-економикатә еихьҕара, еизхара хреспублика иаиургьы. Иахуҭоуп аҧсылманра закуҭәҟьоу еилкка иузырбо атеисттә усура амехак арҭбаара.

5. Анаукатә атеизм апропаганда азыҟазҭо хаҭала абзазараҿы иҿырҧшыгазароуп, есымшааира рквалификациа иаздырҳауазароуп. Насгьы иахуҭоу ахшыҩзышьҭра зҭахыу усны иҟоуп аквалификациа ҳаракы змоу аспециалистцәа разыҟаҭара. Иахьазы аҭоурыхтә наукақуа рдоктор, апрофессор Ш. Д. Инал-иҧен аҭоурыхтә наукақуа ркандидат Л. Х. Акабеи ретнографиатә ҩымҭақуак наламҭақуан иаҳҳәозар, Аҧсны дыҟам анаукатә атеизм азы специалист заҭәыкгьы, иҟам ҩымҭа ҕуҕуакгьы.

6. Анаукатә-атеисттә усура хыккуа зегьы мҩаҧгалатәуп урысшәалеи аҧсышәалеи. Илыҭшәадоуп, ҭарала имаҷу, ма иҭарадоу, аурыс бызшәа ҿеила иззеилымкааура раҧхьа унагыланы зеиҧьаҟам алекциа акузаргьы

[1] М. Абрамов, М. Батунский. Классики марксизма-ленинизма об исламе. жур. «Коммунист Узбекстана» 1965 №1, ад. 67 аҟынтәи иаагоуп.

[2] Ленинский сборник XXXV, ад. 233.

урысшәала рзаҧхьара. Аҧсуаа шамаха аҧсышәала алекциақуа ирзаҧхьом, лекторцәакгьы аҧсуа бызшәа «дук рҿаҿы иаануам». Ус иҟоу алектор длыҭшәадоуп, баша ҳара ҳускуа ирхуашьуеит.

7. Азҭааракуеи аҭаккуеи рхулҧазкуа лассы-лассы имҩаҧгалатәуп. Урҭ рымҩаҧгараан рхы аладырхуроуп аквалификациа ҳаракы змоу аспециалистцәа. Ауаҩы изеилымкааура, дзыргуаҭеиуа азҭаара иишаны аҭак иҭара акырҕа аҭанак'уеит.

8. Абыргцәа рсоветкуа ҧхьаҟа рырҿиаратә мехакы арҭбаареи русура иишаны амҩакуҭареи Аҧсны ҷыдала ихырҳагоуп. Урҭ русура Аҧсны аҭоурыхтә традициа ду рымоуп.

9. Ауаҩы агара дшаалҭлак инаркны аматериалисттә дунеихуаҧшышьала даазалатәуп. Избанзар, «Адунеи ркшаны, адинхаҭаратә ныҧшыларагьы налаҭаны, изныҧшуа агноссологиатә-ҧсихологиатә ҭагылазаашьақуа ыҟазаауеит енагь. Акоммунизм аан зегьы дара рхала иҟалоит, ауаҩы дшилакгьы ддиалектны, дматериалистны дҟалоит ҳәа уаҩы игу иаанамгароуп».[1]

Акырҕа аҭанак'уеит аҭәажәара аҕәаҕәала, досу рыкура заҟароуи рҭахракуа зеиҧшроу ухәа рыла аус рыдулара.

10. Аизаракуа рҟны адинхаҭара мап аҭәызкыз ауаа рыкугылара акырҕа аҭанак'уеит. Ус еиҧш иҟоу еиҭа адинхаҭарахь имхынҳәыртә еиҧш аус рыдулатәуп.

11. Акьыҧхьи арадиои рылша дуҕҕоуп. Урҭ егьырҭ адинхаҭаракуа шҿаҧырҿуа еиҧш иҿаҧырҿлозароуп аҧсылман динхаҭара аҭәынхакуагьы. Иахьазы Аҧсны иҭыҭуа агазеҭкуеи, ажурналкуеи, арадиодырракуеи уарла-шәарла изыхцәажәало аҧсылман динхаҭаратә цәынхакуа рформакуак роуп, иара закуҭәҟьоу аахтны ихәалатәуп.

12. Акьыҧхьи арадиои рматериалкуа реиҧш ихырҳагоуп жәлар рҿабыцтә ҳәамҭа. Урҭ анаукатә атеизм дырцәажәоит, В. И. Ленин ишиҳәоз еиҧш, «имарианы-еилк-

[1] Д. М. Угринович. Философские проблемы критики религии. Издательство МГУ 1965, ад. 195.

ка, амасса ирзаангуоу бызшәала»,[1] иалдыршоит «икылкаацәкьаны акырӡа нуадаҽу ацәырцракуа закуцәкьоу рхәара». Хәарада, анаукатә атеизм ахы ианархуозароуп ауаҽы ҧхьаҟа иҧхьо арҽиаратә фантазиа, ауаҽы игуаанагареи иморали, ауааи аҧсабареи рзы идунеихуаҧшышьа.

13. Анаукатә атеизм иахутоуп ҕуҕуала ахы ианархуарц аҳәса, насгьы урт ҷыдала аус рыднауларoуп «иаха анцәа иахьихьынҳалауа» аҟынтәи. Аҳәса русура иишан имҽакуцалатәуп, аусуракуа ирылархулатәуп.

---

[1] Н. К. Крупская. О бытовых вопросах. Сборник статей ГИЗ, 1930, ад. 53.

АЛГАРТА

«Ажәытә уаажәларра анҭахо, абаҽ неидкылан кубак инҭаҭаны анышә иузатом. Уи ттоит ҳара ҳаҽнуцҟа, ибаауеит, ахҟьагьы ҳнархьуеит ҳара»,[1]—иҳәон В. И. Ленин. Егьиашаны, убас инахалаттаз ажәытә буржуазиатә цәынхакуа иреиуаны ауп асоциалисттә шьакугылашьа аиааира арганы, акоммунизм зыргыло ҳаҽнуцҟа ҷьоукы-ҷьоукы рыхдырреи рхымҽаҧгашьатә ҟазшьеи ирзынханы ишыҟалаз Октиабртәи асоциалисттә революциа зҧашә ыҭнажәаз адинхаҭарагьы.

Хыхь хзыхцәажәаз аҧсуаа рыҧсылман динхаҭаратә цәынхакуа рыла мацарагьы уаҽы ибартә иҟоуп: иарбан динхаҭаразаалакгьы, уи изаҟара ҟуарчахызаалакгьы еиҧш, аҧсылман динхаҭарагьы ажәлар ргу ахнаршәоит адгьыл аҽы иҟоу аҧстазаара иҟаӡам нырцәтәи ҧстазаарак ахьӡала, ажәлар ааӡоит аҧсабара рнапаҽы иааганы ахархуара ргуамҧхо, акоммунизм аргылара аус рнапы иамк'уа иахнарҟьоит, ирнаҭоит акгьы иаҧсаӡам ахарҷь рацәа, иҭнашәоит ргуабзиара, рдоуҳатә зҳазыҕьаракуа, ирышьклаҳәуеит ауаажәларратә ҧхьацара, арҽиаратә ускуа.

Иишамкуаны ргу иаанагоит ҷьоукы-ҷьоукы аекономика, акультура, аҭара ус уҳәа рышьҭыхра мацарала адинхаҭаракуа зегьы ыкуӡаауеит дара рхалагьы ҳәа. Ус адин ирҧсыҽны, тәамбарыла алацәажәара, азнеира ҟалом. Иатахыуп хшыҽла, еиҽкаарыла, напеикуршарыла иааиҧмырҟьаӡакуаны анаукатәии апрактикатәии уснагӡатәкуа рымҽаҧгалара.

---

[1] В. И. Ленин. ПСС Т. 36, ад. 409.

АХҚУА

Аҧхьажәа 3

Иахьа аҧсуаа рҟны аҧсылман динхаҭаратә ҭасқуа рцәынхақуа рыхзыргашьа

Адинхаҭара ацәырҭшьазы 7
Аурычра 15
Ураза-баирам 24
Курбан-баирам 28
Аҳаҧьра 31
Алаҷазкра 33
Асунаҭра 36
Аҧьапаазы 39
Ашәку ианым адатқуа 44
Аҧхзыс лымцәажәара 48

Аҧсылманра ацәынхакуа Аҧсны иахьатәи аҭагылазаашьала раҧыхшьа амҩақуа

Аҧсуаа аҧсылман динхаҭара ацәынхакуа рзынхара зыхҟьо амзызқуа 51
Аҧсны иахьатәи атагылазаашьазы иаха ихырҳагоу анаукатә-атеисттә пропаганда аформакуа . . . 61
Атеисттә-аазаратә усура аҷыдарақуак рзы . . 68
Абыргцәа рсовет аусура ацаки аметодкуеи . . 77
Аҧсуаа ратеисттә ҿаҧыцтә хәамҭақуеи урҭ анаукатә-атеисттә пропагандаҿы ахрархуашьеи рзы . . 82
Алгарҭа 91

სმირი გრიგოლ ვახაიდის ძე

ისლამის გადმონაშთები და მათი დაძლევის გზები აფხაზეთის თანამედროვე ბირობებში

(აფხაზურ ენაზე)

Смыр Григорий Вахайдович

Пережитки ислама и пути их преодоления в современных условиях Абхазии

(на абхазском языке)

Аредақтор Н. Куҭниа
Атехредақтор М. Хахмигери
Акорректорцәа: Т. Ашьхараа, Ц. Киут
Аҭакзыҧхыҟуу акорректор Т. Аҧьба

ЕИ01381. Аус адуларазы ирмҭоуп 4.IV.1967 ш.
Акьыҧхьр. анапы атҭаҳуп 1.XI.1967 ш. 6 кьыҧхь бҕьыц ыҟоуп. 4,22 этыжьр. хыҧхь бҕьыц.
Атипогр. ҟьазд № 2. аф. 60х84 1/16
Азаказ № 3950. Атираж 500. Аху 15 к.

Ашәкутыжьырҭа «Алашара»,
Аҟуа, Ленин иул., № 9.

Кырҭ. ССР Аминистрцәа Рсовет акьыҧхь азы
Аҳәынҭкомитет аполиграфиатә ааглыҳра
Хада Аҟуатәи атипографиа № 7
Ленин ихьҙ зхыу
Аҟуа, Ленин иул., № 6.